

AKADEEMIA

RAHVAHARIDUSE PROBLEEM SEoses UHISKONNA STRUKTUURI MUUTUSTEGA - - - - -	A. KOORT
EUROOPA JA AASIA VAHEL - - - - -	A. ANNIST
ELU MÖTTEST II - - - - -	V. ADAMS
USUST JA USKUMISTEST - - - - -	K. UTUSTE
PSÜHHOANALÜÜSIST JA PSÜHHOLOOGIAST - - -	E. BAKIS
MÖNINGAIST EELARYAMUSIST PÜSHHOANALÜÜSI PUHUL - - - - -	E. BLUM
STERILISATSIOON PÄRIVUSÖPETUSE SEISUKOHALT -	R. SILVESTER
PÖLLUMAJANDUS „KOLMANDAS RIIGIS“ - - - -	KÜLVUR
TEADUSLIK FILM - - - - -	A. PEEL
K. MARX JA F. NIETZSCHE MOODSAIMA TEADUSE VALGEL - - - - -	PIMPERNEL
„RIIGI TEATAJA“ UMBERKORRALDAMISE VAJADUSEST - - - - -	R. ELIASER
SISEPOLIITILINE RINGVAADE - - - - -	O. MÄND
VÄLISPOLIITILISE MÄRKMEID - - - - -	OPTIMIST

Meie viimase aja toodang akadeemil. perele :

Prof. dr. A. Koort :

Sissejuhatus filosoofiasse

316+VIII lk. Hind 8 kr.

Prof. dr. N. Veiderpass :

Retseptuuri põhijaoned

582 lk. 161 pildiga. Hind 7 kr. 50 s.

Valter Tauli :

**Õigekeelsuse ja keelekarralduse
põhimõtteid ja meetodid**

Avec un résumé. 286+VIII lk. Hind 3 kr. 50 senti.

Prof. dr. med. G. Rocks :

Kahtuarstiteadus

558 lk. 118 pildi ja värviliste tabelitega. Hind 14 kr.

L. Vaganay :

Lectures française

114 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Farmakobotaaniline praktikum

18 lk. Hind 40 s.

**Anataamia autoriseeritud loengud
arstiteaduse üliõpilastele**

I osa 154 lk. Hind 2 kr. 75 s. II osa 160 lk. Hind
2 kr. 75 s. III osa 106 lk. Hind 1 kr. 80 s.

Prof. Edg. Kant :

**Valitud peatükke maailma suurvõimude poliitil-
lisest ja majandusgeograafiast**

208 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Prof. H. Kadari :

Isikuvastased süütead

208 lk. Hind 2 kr. 75 s.

I L M U M A S :

O. Laht, Läti riigi tekkimine ja tunnustamine.

Prof. O. Sild, Eesti kirikulugu.

Prof. dr A. Koort, Kaasaegast filosoofiat.

Prof. A. Borkvell, Matemaatilise analüüsi põhijooni.

AKADEEMILISE KOOPERATIIVI KIRJASTUS

Tartu, Ülikooli t. 15. Telef. 63 ja 19-29. Tallinn, Tehnikaülikooli hoone.

AKADEEMIA

NR. 6 (12)

OKTOOBER

1938

RAHVAHARIDUSE PROBLEEM SEOSSES ÜHISKONNA STRUKTUURI MUUTUSTEGA

1. VASTUOLULISI VAATEID

Nende tunnetuste hulka, millede tõelikkuses järjest enam veendutakse, kuulub kindlasti ka see tunnetus, et meie rahvusliku iseolemise ja riikliku iseseisvuse üheks tähtsamaks teguriks on rahvaharidus. Vähem selgust ja enam lahkuminekuid kohtame juba sääl, kui rahvaharidusega ühendatud asjaolusid tahetakse käsitleda konkreetsemalt. Me kuuleme sagedasti väidetavat, et ühe või teise rahva hariduslik tase on madal või kõrge. Sellise väite mõte on üsna kergesti mõistetav, kui rahva haridusliku taseme all mõtleme rahvaliidmetele osaks saanud kooliharidust. Tarvitseb vaid pisut aega pühendada statistiliste andmete kogumisele ja me leiame, kui palju on neid rahvaliidmeid, kes on saanud alg-, kesk- või ülikooli hariduse. Kui meil on sääraseid andmeid nii enda kui ka teiste rahvaste kohta, siis saaksime üsna lihtsalt arvutada rahva hariduslikku taset. Ja kui tahame tähtsustada eriti ülikooliharidust, siis võime teatava uhkustundega öelda, et eesti rahvas kuulub maailma haritumate rahvaste hulka. Kuid seda võimalikku uhkustamist kahandab teiselt poolt tunnetus, et meie akadeemilise haritlaskonna isetegevuse osatähtsus ühiskondliku tegeiidkuse kujundamisel näib aina vähenevat.

Kuid vaatamata sellele iseendast väga tähelepanuväärsele nähtusele kestab tung meie kesk- ja ülikoolidesse endiselt edasi. On kaheldav, kas sellele tungile on võimalik leida mingit ühtsat põhjust. On alust arvata, et paljudel keskkooli ja ülikooli hariduse taotlemisel etendab väga tähtsat osa ainuüksi paremad teenistuslootused ning karjäärivõimalused, mida mõõdetakse puhtaineliste tuludega tulevikus. Ent kindlasti on ka vanemaid, kes tahavad oma lastele lihtsalt „haridust“ anda, samuti leidub ka neid noori, kes tahavad lihtsalt „haridust“ omandada. Aga näib, et neilgi puhkudel endale võrdlemisi segaselt aru antakse sellest, mis see haridus on. Juba kaua enne Maailmasõda on küllalt laialdaselt

levinud vaade, et haridus on üheks võrdlemisi tõhusaks vahendiks seltskondliku tõusu redelil. On täitsa arusaadav, kui sellise vaate alusel hariduse omandamisega rööbiti ilmneb irdumine ja võõrdumine oma maast ja rahvast: maa ja rahvas ei seo neid haritlasi oluliselt ja eluliselt. Ühiskonna teenimise kohustus polnud oluliselt seotud hariduse mõistega. Eesti ühiskond oli ise alles kujunemas. Ent vaevalt suutis ka lai Venemaa kasvatada võõra päritoluga haritlaste ühiskondlikku meelsust ja seda endaga siduda. Ainult sügava aukartusega saame tagasi vaadata neile isadele, kes ajal, kus eesti ühiskond ja ühiskondlik meelsus oli alles kujunemisel, oma poegi kodunt välja saates vannutasid neid saama eesti rahva ja ühiskonna kõlbulikkudeks liikmeteks ja edasikandjateks. Need isad teadsid, et hää tehniline ettevalmistus oma kodanlikule kutsele on väga tähtis. Kuid nad ei unustanud, et pojast peab saama kõlbulik ühiskonna liige kõige laiemas mõttes: ta peab saama tugev ja terve abielumees ja ta peab olema mehe eest väljas paljudes teistes sotsiaalsetes suhetes.

Tänapäeval me kaldume sagedasti haridust samastama kutseharidusega, omandatagu seda siis töökojas või ülikoolis. Kui haridus ainult seda tähendaks, siis ei tarvitseks me tunda mingit erilist muret. Võiks arvata, et igaüks omab elukutses oma kutsumust ja teenib selle kaudu ühiskonda. Kuid seejuures ei tohi unustada, et sääl, kus kutsealalise tegevusega saadi ühiskonna orgaaniliseks liikmeks, oli kutsealaliste oskuste omandamise ja võimete väljaarendamisega ühendatud erilise kutsemeelsuse, sotsiaalse eetose, ja isegi teatud ühtsa maailmavaate järjekindel kasvatus. Meie nüüdisaegses ühiskonnas pole esiteks elukutse kaugeltki alati seotud kutsumuseteadvusega. Ja teiseks on sotsiaal-eetiline meelsus ühiskondliku struktuuri muutuste tõttu üha lõdvenemas.

Ja näib, et praegu oleme olukorras, kus vähemasti ühest asjast järjest enam teadlikuks saadakse: rahulolematuse meie aja vaimusega. Ma tean, et meie haritlastele ei öelda midagi uut, kui kõneldatakse rahulolematusest vaimusega. Kes meie iseseisvusaegset avalikku arvamust on tähelepanelikult jälginud, see teab, et hariduse probleemist on väga sagedasti juttu olnud ühenduses niihästi meie kooli ja ülikooliga kui ka vabaharidustööga väljaspool kooli. Hariduse probleem kuulub nende teemade hulka, millede suhtes on harjutud kõnelema „kriisist“. Kuid kriis on niisugune tavaline mõiste, et see enam kuigi suurt huvi ei ärata ja mida enam kuigi tõsiselt ei võeta. Hariduse kriisist on saanud pigemini seltskondliku ajaviitelise vestluse teema, mille kohta tahetakse vahest küll kuulda järjest uusi ja üllatavaid aperssüüsid, mida ei tarvitse tõsiselt võtta — päevakorda ja elukorda need ei muuda. Kuid mulle näib, et hariduse probleem on nii tõsine ja nii sügav, et selle

tähenduse ja mõtte haaramiseks isegi kaksikümmend aastat on liialt lühike aeg. Me seame kõik lootused ja ootused poliitika ja majandusele. Et ka haridusel võib isiku- ja ühiskonnaelu korraldamises suur tähtsus olla, see just nagu pole kuigi veenev. Alles viimase aja murrangud ühiskondlik-riikliku ühiseluvormide alal on uuesti teritanud meeli hariduse-probleemi jaoks. Me näeme veel allpool, milliseks kujuneb totaalsetes riikides käsitus haridusest. Igatahes võib ütelda, et selle käsituse tõttu haritud inimese mõiste piirjooned on muutunud veelgi ähmasemaks.

Kokkuvõtteks võiksime öelda, et kuigi meil on palju kõneldud ja kirjutatud hariduse probleemist, ometi pole see probleem meie avalikkuses veel mitte küllalt aktuaalne. Me kogeme küll, et kõikjal on läinud kaotsi usk haritud inimese juhtivasse võimesse. Kuid ometi me ei leia kuigi tõsiseid otsisklusi sellise hariduse mõiste järele, millel oleks siduvat ja kohustavat võimsust. Seepärast ei tohiks tunduda ülearusena, kui allpool pöörame tähelepanu mõningaile hariduse mõistega seoses olevaile küsimusile. Nii käsitleme lühidalt 1) sotsiaalsete eluvormide kasvatuslikku osatähtsust, 2) humanistlikku hariduse mõistet ja 3) haritlaskonna ühiskondlikke ülesandeid. Ent veel enne peatume lühidalt kahe võimaliku lähtekoha juures hariduse probleemi käsitlemisel.

2. KAKS VÕIMALIKKU LÄHTEKOHTA

Hariduse all kõige laiemas mõttes võiksime mõista eeskätt inimeste erilist vaimsust. Kui analüüsida arutlusi hariduse üle, siis võidakse sagedasti kogeda, et selle vaimuse mõistmisel on võimalik lähtuda kahest erinevast lähtekohast. Me võime hariduse probleemi puhul mõelda eeskätt vaimse maailma loovatele suurisiksustele. Aga teiselt poolt me võime lähtekoha võtta tavalisest läbilõike-inimesest, sest ka temal leiame teatud vaimuse, elu- ja maailmavaate. Lähtekohtade erinevus tingib tulemuste erinevuse.

Võiks öelda, et esimeselt seisukohalt vaimsust ja haridust käsitatakse oluliselt kõrge humanistliku ja klassitsistliku haridusena. Selle kõrge vaimuse avaldajaiks ja kandjaiks on erandlikud vaimukangelased. Nende hulka kuuluvad mehed, nagu Platon, Michel Angelo, Goethe jne. Need on mehed, kes mitte ainult ei arenda juba olemasolevat, vaid loodut avardavad oma uusloomingutega. Neis on loova tule sädet ja nende esiisaks tuleb pidada Prometheus, kes jumalate loovat tuld on üle andnud inimestele. Nad vajavad üksildust ja nende igapäevaseks leivaks on nende suured sisemised heitlused. Nende sisemus on avardatud universaalsuks, sest ainult küllusest võib sündida idee uue maailma ja elu pildina. Selline universaalne geenius on enam kui ainult „kõlblik ühiskonna liige“. Ka tema üliinimlik heitlus teenib

ühiskonda, kuigi vahest alles pääle tema surma. Vastu oma inimlikku tahtmist on ta sunnitud eralduma oma ühiskonnast. See eraldumine pole enesenautimise tarbe, vaid suurima andumuse tulemuseks.

Nende asjaolude meenutamine võiks tunduda üleaarusena. Kuid igatahes on tõsi, et nn. üldhariduse ideaali tuleb osaliselt käsitada suurisiksuste vaimu-universaalsuse kajastusena möödunud sajandi uushumanistlikus hariduspoliitikas. Me teame nimelt, et gümnaasiumide otsustava tähtsusega reform, mis viiakse läbi 19. sajandi esimesel poolel paljudes Euroopa riikides, toimub uushumanismi ideoloogilisel alusel, ja et see uushumanism nõuab „individuaalsuse vaba, kõigekülget, kaunist arendamist inimsuseks“. Sel käsitusel on orienteeritud ka käsitus ülikoolist kui kõrge vaimsuse organist. Uushumanistlikus ja klassitsistlikus hariduskäsituses on haruldaste universaalsete geenuste eluvormi püütud avardada hulkade eluvormiks. Ei ole siis ime, kui paljude juures küllaldase sisemise pinge puudusel kõrge vaimsus kujuneb ainuüksi kirjanduslik-esteetiliseks isiksuse arendamiseks. Humanistlik haridusekäsitus muutub hõlpsasti ühiskonnast eraldumise ettekäändeks (vaata ka allpool). Loovate suurisiksuste eraldumist ühiskonnast tuleb võtta loomisaktiks paratamatu üksildase koondumisena. Hulkade juures enesearendamine kujuneb kergesti enesenautimiseks ja enesega-rahulolemiseks.

Nende märkustega ma ei taha tekitada muljet, just nagu oleks võimalik tõmmata teravat joont kahe inimesliigi vahel: ühelt poolt loovad, produktiivsed isiksused ja teiselt poolt ebaproductiivsed inividid. Kuid tegelik olukord ei lase vahet mitte täielikult ignoreerida. Ja mulle näib, et siinkohal võime leida ühe piiri, mis sellisele hariduskäsitusele asetatud tegelikkuse enda poolt. Ent ligemal vaatlusel võime leida teisigi piire.

Loovad suurisiksused on saatuse lemmiklapsed. Neid on saatus varustanud andidega, millede tõttu nad tõusevad kõrgemale masside tasemest. Kuid veel ka teises suhtes on nad saatuse lemmikud. Saatus on neile võimaldanud anduda oma isiksuse arendamisele ja vabastanud neid ühel või teisel viisil argipäeva ja kutsetöö muredest. Nii oli kreekluse kõrge ja õilis inimsus võimaldatud ainult orjade ebainimlikkusega. Samuti ei saa uus-aja humanismi vaatlusel täiesti arvestamata jätta majanduslikke ja sotsiaalseid olusuhteid. Ka see märkus ei taotle humanistliku ideaali suuruse ja tõe eitamist. Sotsiaalsed suhted ei loo ideid ja humanistlik vaimsus pole reaalsete produktsioonivahekordade paljaks „ideoloogiliseks üle-ehituseks“. Küll aga võivad sotsiaalsed vahekorrad tõkestada ja isegi võimatuks teha ideede ja mõistete teostamist, kuigi need ideed on filosoofiliselt hästi põhjendatud.

Kolmanda piiri leiame, kui tuleme meelde, et kõrge humanistlik haridus jätab vaimsustamata meie argipäeva töö ja tegevuse kutsealal, meie elu perekonnas ja sotsiaalseis osaduskondades, mis on kantud vaikse ja lihtsa armastuse jõududest. Kõrge humanistlik vaimsus on

pöördud kunsti ja teaduse ideelistesse kõrgustesse, ideede säälpool-
susse. Meie argipäevast eksistentsi ühes oma murede ja rõõmudega,
andumuse ja voorustega kaldutakse käsitama palja „väikekodanliku“
askeldusena.

Siit tulebki otsida hariduse teist lähtekohta. Kui ma tunnen ja täidan
kohustusi kutsealal, kohustusi oma ligimeste ja organisatsioonide vastu,
siis võin ma saada vaimse maailma kodanikuks. Ühe rahva haridust mõõ-
detakse eeskätt selle järgi, kuidas ta on suutnud vaimsustada enda eksis-
tentsi argipäeval ja pühapäeval ja arendada ühtsat elustiili oma ümbru-
ses. Kõiges selles avaldub vaimsus, mis on üles ehitatud elementaarsete
televoorustele, nagu töökus, puhtus, ausus, ohvrimeelsus jne. Nende
põhjal arenevad vaimsustatud eluvormid. Nii hoovab vaimsus ka meie
eksistentsi pisemasse tegevusisse kodus ja perekonnas. Me ei teosta
inimsust mitte ainult kõrgete teooriate, ideede ja probleemide lahen-
duste otsisklustes. Kaugelt suurem hulk inimesi teostab oma inimsust
oma igapäevase elu murede, kannatuste ja heifluste mõtestamises. Need
pedagoogid, kellel on olnud südamel eriti üldise rahvahariduse süven-
damine, on alati suurt rõhku pannud nende eksistentsijuurte kindlustami-
sele elementaarsete kõlblate jõudude arendamise kaudu. Eriti praegu-
sel ajal, kus on laostumas sotsiaal-eetilised eluvormid, on pedagoogiliselt
seisukohalt tähtis elementaarsete kõlblate jõudude äratamine, sest nende
tugevusest oleneb väga suurel määral rahvakehandi elujõud ja vastu-
pidavus. Meie rahvaarvu tõstmise oleneb suurel määral sellest, kuivõrd
meie inimesed ka neis voorustes, mis kannavad perekonnaelu ja hoolit-
sust laste eest, hakkavad nägema inimsuse ja vaimuse teostamist. Töö-
eetost, perekonna-kultuuri ja viise, kuidas me veedame oma vaba aega,
ei saa küll samastada kõrge vaimse kultuuriga, kuid ühtlasi peab olema
teadlik, et viimane ilma nendeta võib kujuneda hingetuks ja abstraktseks.
Kui Fichte omal ajal tahtis äratada saksa rahva elujõudu ja endateadvust,
siis ta soovitas kasvavat noorpõlve koolitada vaimses kloostri. Sää-
l pidid nad tutvuma elu sügavaimate probleemidega ja kõrgete ideedega.
Kuid peaaegu samal ajal teised pedagoogid, nagu Pestalozzi ja Fröbel,
nägid rahva uuestisünni võimalusi eeskätt t ö ö - e e t o s e ja p e r e -
k o n n a - k u l t u u r i arendamises.

3. SOTSIAALSETE OSADUSKONDADE HARIDUSLIK OSATAHTSUS

Inimese vaimsus ei kujunda mitte ainult kooliharidus ja -kasvatus.
Võiks öelda, et suurema mürdosa sellest kujundamistööst on sooritanud
sotsiaalsed osaduskonnad. Sellest asjaolust saadakse järjest enam tead-
likuks just praegusel ajal, kus ühiskonna struktuuri muutuste tõttu sotsi-
aalsetes osaduskondades on märgata tugevat laostumistendentsi. Ja
näib, et nüüdisaja pedagoogilisele situatsioonile on iseloomustav järg-

mine asjaolu: sotsiaalsete osaduskondade laostumise tõttu suurenevad kooli ülesanded hariduse ja kasvatuse alal. See asjaolu on väärt, et tal lühidalt peatutakse.

Väga laialdaselt on levinud arusaam, mille järgi haridust samastatakse kooliharidusega. Kui selle arusaama mõtet veidi liialdatud kujul väljendada tahta, siis võiks öelda, et meil saadakse haritud inimeseks ülikooli- või vähemalt keskkoolilõputunnistuse omandamisega. Arusaamatuste vältimiseks olgu kohe siinkohal mainitud, et allakirjutanu selle vaate tsiteerimisega ei taotle koolihariduse allahindamist meie rahvahariduse ülesehitamisel. Päälegi tuleb olla teadlik, et selle arusaama tekkimisel pole mõõduandvad niipalju inimeste isiklikud hääksarvamused, vaid eeskätt just mitmesugused vaimuajaloolised ja ühiskondlikud põhjused. Ent arvestadeski neid asjaolusid, me peame siiski märkima, et selle arusaama alusel on hariduse mõistet käsitatud liialt kitsalt. Meil poleks võimalik kõnelda „haritud“ talunikust ja „haritud“ töölisest, kelle hariduses tavaline kooliharidus ei mängi võib-olla kuigi nimetamisväärsel osa. On kindlasti õigus neil, kes ütlevad, et inimene võib olla läbi ja läbi koolitatud, kuid sellele vaatamata ta ei vääri haritud inimese nime. Hariduse kui koolihariduse kõrval kohtame viimasel juhul üht mõistet haridusest kui vaimsusest, mis omandatud elu mitmekesisiste nähtuste mõtestamisel, majanduslikkude, poliitiliste ja kultuuriliste jõudude ning seaduspärasuste meelestamisel.

Mitte alati pole haridust samastatud kooliharidusega. Põlises aristokraatias omandati haridus elu ja seltskonna kaudu. Veel 18. sajandil peeti reisimist üheks tähtsamaks haridusvahendiks. Kooli- ja raamatuharidust hakkas toonitama alles kodanlik haritlaskond, kes 19. sajandi algusest pääle hakkas teadlikuks saama oma kultuuri-levitamise missioonist. Kuna kodanlik haritlaskond Saksas ja Venes oli välja lülitatud poliitilisest elukorraldusest, siis seda arusaadavam on vaate kujunemine, mille järgi haridus on mingi omand, mis inimest inimeseks teeb.

Haridusest kujuneb siin varsti asi, mis on eraldatud elust, nii nagu pühapäev on eraldatud argipäevast. Kui enne inimesi lahutasid seisuslikud vahed, siis nüüd kasvab järjest suuremaks „kahe rahva hädaoht“, ühelt poolt haritud ja teiselt harimata rahvas. Hariduse eraldamisele elust ja argipäevast andis omalt poolt tugeva tõuke majanduse industrialiseerimine ja tehnika ennekuulmata areng ja ühiskonna urbaniseerimine. Nende protsessidega läksid ühtlasi kaotsi seniste sotsiaal-eetiliste osaduskondade harivad mõjustused. Kuna seniste osaduskondade hävimine meie ühiskonnas järjest edasi kestab, siis on ilmne, et järjest enam hakatakse hindama kooliharidust ja et järjest enam ülesandeid veeretatakse koolile. Koolile seatakse ülesandeid, milliste lahendusi varem v a h e t u l t andis elu ja ühiskond ise.

Kool meie ühiskonnas ei pea andma mitte ainult õpetust, vaid ka kasvatust. Kuigi nõue, et kool ei pea andma mitte ainult õpetust, vaid ta peab ka kasvatama, pole kuigi uudne, ometi on huvitav, et järjest suuremaiks tõusevad nõuded kooli kasvatuses. Me ei hakka siinkohal arutlusi koormama kasvatuses ja hariduses täpsema määratlusega. Tuleb ainult niipalju öelda, et kasvatuses all peaksime mõtlema eeskätt kasvavate inimeste funktsiooni jõude vormimist, moraalsuse algelementide kujundamist ja iseloomujoonte arendamist teatud kindlas suunas. Peaks olema ilma pikemata paratamatu eelduse. Staatilises ühiskonnas toimub nende elementide kujundamine sotsiaal-eetilistes osaduskondades, näiteks perekonnas ja suuremas või vähemas rahvuslikus organisatsioonis loomulikult teel.

Alles paar aastat tagasi kuulsime avalikkudes sõnavõttudes korduvalt kaebusi: meie kool annab küll õpetust, võib-olla isegi liiga palju, kuid ta ei kasvata. Kes kaebusi ligemalt analüüsis ja kes meie kooli ligemalt tunneb, see oli pisut üllatatud. Meie iseseisvusaegses uuendusmeelses koolis on enam kui endises koolis rõhku pandud kasvatuses kui väärtuslike iseloomujoonte arendamisele. Siin on alati rõhutatud, et palja intellekti asemel tuleb arendada lapse koguhinge; kooliõpetus peab äratama lapse produktiivseid, aktiivseid jõude. Samuti on püütud toonitada isetegevust ja iseseisvust. Õpilase iseseisvat tegevust on peetud meie uuendusmeelse kooli üheks kõige enam iseloomustavaks jooneks. Pole ka sugugi unustatud sotsiaal-eetiliste iseloomu põhiomadusi: on olnud teadlik koostöö ja kohusetunde arendamise vajalikkusest. Ja võib isegi öelda, et ajastul, mil meie avalikus võimuses mitte alati küllaldaselt vastutustundeline killunemine ja äärmuslik individualism, meie kool üldiselt suutis jääda kohaks, kus säilitati rahvusliku osaduskonna arendamiseks vajalik kõlbla ühtsuse õhkkond. Kes meie kooli objektiivselt hinnata püüab, see ei saa salata, et meie tulemused õpetuse ja kasvatuses alal on küllalt suured. Nagu üldiselt uuendusmeelse kooli, nii ka meie kooli kohta eraldi on avaldatud Inglismaa kogemuste põhjal arvamust, et kas poleks sportlemise harrastamisega saavutatud suuremaid kasvatuslikke tagajärgi sotsiaal-eetilise iseloomu arendamisel kui meie uuendusmeelse kooli kasutuses olevate vahenditega. Selline arvamus on kindlasti põhjendatud. Kuid ometi ei saa jätta märkimata üht asjaolu. Et sportlemine omandaks nii suure tähtsuse kasvatusliku vahendina nagu tal seda on Inglismaal, see pole mitte ainult kooli teha.

Meil pole mingit põhjust eesti iseseisvusaegse kooli halvustamiseks. Ent kuidas siis seletada kaebusi tema kohta? Kaebuste tekkimise üheks tähtsamaks põhjuseks on asjaolu, et kooli on seatud ülesandeid, mida ei saa või ainuüksi ei saa saavu-

tada koolipäraste vahenditega. Ühiskondliku struktuuri ja seoste ümberkujunemise tõttu on inimeste vaimsuses tekkinud tühikud, milliste tähtsust me hakkame järjest enam tunnetama. Ja on üsna ilmne, et nende tühikute täitmine ei saa sündida ainult kooli abil, vaid kogu ühiskonna abil. Kool on kindlasti tähtis tegur inimese kujundamisel ja sotsiaal-eetiliste suhete loomisel. Kuid võib kergesti juhtuda, et kool ehitab tühja ruumi, kui puudub ühiskonna kandejõud. Viimaseaja kaebused puudutavad üsna primitiivseid asjaolusid. Nii kaevatakse, et meie koolinoorsool isegi gümnaasiumi astmel on silmatorkav ebakindlus välises käitumises. Puuduvad väärtuslikud harjumused, mis võiksid olla aluseks isiklikus elukorralduses. Edasi toonitatakse, et koolikasvatus ei suutvat anda püsivat hingelist ja vaimset hoiakut, mis võiks moodustada kaitsevalli välditamatuile halbadele mõjudele ja ahvatlustele. Ja lõppeks, häda olevat veelgi suurem püsivate kõlblate veendumuste alal.

Meil pole võimalik neid kaebusi ja süüdistusi üksikasjalikult analüüsida. Nad on kindlasti põhjendatud ja neis on vihjatud väga tõsistele nähtustele. Ei tule alahinnata isegi välist komblust, käitumist ja püsivaid harjumusi. Paljud kipuvad neist asjust kõnelemist pidama vanamoeliseks moraalitsemiseks. Mulle näib, et kaebused selliste nähtuste kohta vääriksid rohkem tähelepanu kui kaebused meie gümnaasiumide puuduste kohta õpetuse alal. Tõsi küll, nad võivad jääda välispidiseks ja õõnsaks konventsiooniks. Ent komblus, viisakus, kehaline hoiak ja harjumused võivad muutuda välispidisteks maneerideks ainult seetõttu, et puuduvad sisemised veended ja motiivid. Kus viimased olemas, sääl kujunevad nad tõelise hariduse elementide hulka. Nad on elemendid, mida alateadvuslikult ja sundimatult omandatakse lastetoa puhtas õhkkonnas. Mida me lastetoas hooletusse jätame, seda me ei saa sagedasti kunagi hiljem enam tasa teha. Ent nagu me kõneleme lastetoa tähtsusest perekondliku kasvatuses piirides, nii võime kõnelda ka rahva lastetoast, mis vormib ja kujundab kõiki liikmeid. Perekonna lastetuba ja rahva lastetuba on väga ligidases vastastikusel sõltuvuses. Perekonna lastetoa, samuti nagu ka kooli komblust ja kõlblust ei saa isoleerida ühiskonna komblusest ja kõlblusest. Kui ühiskonnas puuduvad püsivad eluvormid, sääl ei saa ka üksikindiviid omandada käitumise ja väärtustamise kindlust ning sisemiselt põhjendatud elustiili. Kui terve rahvas rängalt vannub kurja, siis hävivad kiiresti lastetoa ja kooli õilsad algatused. Kui joobnute laaberdamises ei nähta midagi erilist taunimisväärset, siis laaberdab abiturient ja ka üliõpilane. Kui seltskonnas kokesteeritakse, hakkab varsti ka kooliplika kokesteerima. Kes oma laste kasvatuses eest hoolt kannab, see hoolitsegu oma kodu vaimu ja tooni eest, koduse kõlbla õhkkonna eest. Kuid ta kogeb varsti, kui võrd tähtsat ja otsustavat osa mängib ühiskonnas valitsev objektiivne vaim, s. t. komblus ja kõlb-

lad olud. Sellise objektiivse vaimu kandjaiks olid enne seisused, aga ka tsunffid. Kaasaja üha enam demokratiseeruv as ühiskonnas kujuneb vastutajaks kombuluse ja kõlblate eluvormide eest kogu rahvas. Ühiskonna orgaaniline liigestus on kadumas. Kapitalistliku ühiskonna ratsionalistlikud ja individualistlikud tendentsid on tungimas kõige ürgsematesse osaduskondadesse ja viivad nad laostumisele. Ühised pärimused ja uskumused, mis enne kandsid inimeste kombuluse ja kõlbla meelsuse kujunemist, kaovad järjest enam meie avalikelust ja saavad ainult „era asjaks“. Kuid vastavalt sellele väheneb ka eluühisus ja kasvab ühiskonna atomiseerimisprotsess.

Sellises olukorras osutub eriti traagiliseks, et ka perekond kui kõige produktiivsem kõlblate veenete ja ühismeelsuse looja ise on laostumas. Perekonda ähvardab eeskätt asjaolu, et mõlemad abielupartnerid peavad anduma kutsetööle. Seejuures kutsetöö toimub väljaspool kodu ja kaotab oma hariva mõju kasvavale generatsioonile. Teiselt poolt perekonna vabaja veetmine omandab järjest enam passiivsuse kuju. Aktiivsuse asemele laulu, mängu ja tantsu näol astub passiivne lõbustuste ja meelelahutuste vastuvõtt raadio, filmi, ajakirjanduse kaudu, kusjuures hingeelu sügavamad kihid känguvad.

Nende asjaolude puhul pole siis ime, kui ka perekond osa kasvatusülesandeid veeretab koolile. Ja näib, et me oleme ajajärgus, kus koolile pannakse ülesandeid, mida ta antud olukorras mitte täita ei suuda. Ja ta ei suuda seda teha peamiselt seetõttu, et ühiskonnas puudub tarvilik kandejõud. Kool saab ainult siis oma ülesandeid kasvatusel alal korralikult täita, kui ta võib toetuda neile veendumusile ja väärtusile, mis moodustavad rahva ühismeelsuse aluse. Üksikindiviidi moraalsus võib kujuneda ainult sel enam-vähem kindlal alusel. See, mis nii kujuneb, moodustab aga ühtlasi ka selle osa haridusest, ilma milleta kogu kõrgem haridus ja vaimsus kokku variseb või paremal juhul õhku rippuma jääb.

Kes on pisutki järele mõelnud rahvaste hariduse ja kultuuri tuleviku üle, see ei saa salata, et suurte saavutistega paljudel kultuurialadel viimase sajandi jooksul ei pidanud sammu ühiskonna moraali-kujundav produktiivsus. Muudatused tööstuse ja tehnikal alal toimusid nii kiiresti, et vaevalt võidi teadlikuks saada nende muudatustega kaasaskäivaist kaotusist inimeste sügavale organiseerivate traditsioonide ja kõlbluse alal. Ühiskonna urbaniseerumisega nii meil kui mujal on sügavaid haavu löödud juurtesse, mis inimesi ühiskondlikult seovad. Linnas läheb eeskätt kaduma näit. naabruse suhe, mis on tähtsamaid moraalisäilitavaid jõude, sest naabrite silm jälgib ja kontrollib iga toimingut elukorralduses. Tööline, talunik, käsitööline on pidanud loobuma paljudest läbimõtestatud ja läbimeelestatud töö- ja lõbustuse traditsioonidest, mis inimest köitsid

teiste inimestega saatusruumis läbi paljude inimpõlvkondade. Meie aja inimene, nagu ütleb Ortega y Gasset, seisab üksi, ilma et ta tunneks enda kõrval elavaid surnuid. Meie aja inimene rühib aina e d a s i effeaimamata ja piiramata võimalustesse, ilma, et oleks mahti t a g a s i vaadata. Pidevus ja mõõdutunde kaotamine süvendab seesmist ebakindlust. Endine kinnine eluhorison on avardunud ääretuseni. Sellises ääretuses ei moodustu maailmavaade ega võta kuju elustiil. Lääne-Euroopal pole õnnestunud kujundada moraali, mis vastaks uutele olusuhetele. Moraalselt seisukohalt vaadatuna, valitseb põhjatu kaos. Me viimase sajandi areng tähendab käesolevas seoses kestvate kaotuste sajandit. Ja kui on midagi, mis tekitab kultuuripessimismi, siis tuleb selle põhjusi otsida rahvakultuuri ja ürgliku rahvahariduse elementide laostumises ja mitte niipalju kõrghariduse tippsaavutiste vähesuses.

Kaotused on seda suuremad, et rahvaharidust, mille päämisteks elementideks on sotsiaal-eeetilised eluvormid, harjumused ja hoiakud, ei saa üles ehitada mõistuse abstraktsete vahenditega.

Eluvorme ei saa t e h a. Nende kujunemiseks saab ainult teatud e e l d u s i luua. Kus eluvormid puuduvad, sääl ka raamatute-maailma kaudu saadud haridus ja selle kaudu kujundatud isiksus ei leia suhet konkreetse fäiseluga. Ilma kindlate ühiskonna eluvormideta ei saa kujuneda isiku tungi- ja tundeelu. Kõik suured pedagoogid lääne-euroopa uusajal on näinud nende eluvormide suurt osatähtsust inimeste hariduses, eriti aga šveitslane Pestalozzi, kes ühtlasi ennustas läinud sajandi algul hoogsa tööstuselu arenguga kaasaskäivaid hädaohte. Võiks öelda, et sellised eluvormid läbivad kõiki eluallasid ja elusuhteid. Nad puuduvad niihästi mehe-naise, vanemate-laste suhteid kui ka inimeste suhet oma kutsetöösse, suhteid ühiskonnasse ja riigisse. Eluvormid, mis neid suhteid kujundavad, esinevad eri rahvaste juures tüüpiliselt omapärasel viisil, milles kajastub niihästi rahva omapära kui ka tema rahvusliku kultuuri kõrgus. Iga üksik eluvorm hõlmab terve rea väärtusi. Kui näiteks seksuaalsuhete areng on jõudnud monogaamilisele abielule, siis reeglidub abieluvormis pääle abielupartnerite armastus- ja truudussuhte ka rahvuslikult omapärane järeltuleva põlve kasvatuse. Samuti kinnistatakse suhtumine esivanemaisse ja nende austamine. Kõik säärased seosed puudutavad inimelu kõige tsentraalsemaid nähtusi. Kõik „rahvakombed“, milliseid me tänapäeval kipume ainult esteetiliselt käsutama, põhinevad tähtsatele sotsiaal-eeetilistele nõudlustele. Pääle abielu kui eluvormi mainitagu veel vorme, milledes kujundatakse kurbust ja leina ühelt poolt ja rõõmu teiselt poolt. Nende enam-vähem üldrahvalike eluvormide kõrval esineb suur hulk eluvorme, mis kujundavad kutsealaliselt seotud inimrühmitiste elustiili, me kõneleme näiteks taluniku aust, tööliste, ohvitseride aust jne. Need eluvormid määravad ühelt poolt inimrühmitise sisemise

elustiili, kuid teiselt poolt ka selle inimrühmitise seisundit haaravas rahvakehandis.

Kus sääraseid eluvormid olemas, sääal vormivad nad sündimise hetkest alates kasvava noorpõlve tungielu kujunemist. Abielu kui eluvormi õhkkond perekonnas ohjendab kaootilist seksuaalsust ja tõkestab tema truudusetust. See eluvorm pole ainult mingi välispidine kuju, mis kõidab ja koos hoiab, vaid ta on kõlbluse avaldus, mis suguelule annab kõrgema vaimse mõtte ja sisu. Kasvava noorpõlve suguelulised erutused, erutuste põhjal tekkinud pildid ja tuleviku-unelmad kristalliseeruvad pidevalt abielu kui eluvormi õhkkonnas. On mõeldamatu, milliseks kujuneks olukord, kui iga üksik inimene omast jõust peaks lahendama seksuaalsuse õilistamise probleemi. Tulemuseks oleks kindlasti suur sisemine ebakindlus ja rahutus.

Nagu ülal mainitud, selliseid eluvorme ei saa üles ehitada abstraktsete vahenditega. Me mõistame nende tähtsust ja ka nende seesmist struktuuri. Pole õigus neil, kes ütlevad, et me mõistame ainult seda, mida teha (valmistada) oskame. Me teame küll, milline tähtsus on rahvakeel inimeste vaimses, kuid me ei saa teda kavakindlalt üles ehitada. Rahvaharidusega nüüdisajal on lugu nagu rahvakeelega, mis jääb järjest kahvatumaks ja pildivaesemaks, „klišeetaolisemaks“, s. t. rahvakeel intellektualiseerub. Nii kanguvad üldse rahva mõtlemisest ja olemisest vaimsete loomingu jõudude allikad ja neid asendab paljas ratsionaalsus. Ratsionaalseks ja abstraktseks jääb iga haridus, mis ehitub üles väljaspool rahvahariduse põhivorme. Meie kirjanike keel on ainult sääal tõeliselt eluküllane, kus teda kannab elav rahvakeel. Vastasel korral muutub ta žargooniks. Nii võib ka üksiku inimese kõrges humanistlik haridus, kui teda ei kanna rahvahariduse eluvormid, muutuda pinnatuks ja juuretuks, parimal juhul „huvitavaks“ ja erandlikuks individualismiks.

(Järgneb)

A. Koort

EUROOPA JA AASIA VAHEL

II

BALKANI TUNDMATUSTE POOLE

Tšehhoslovakkia kurbloomuse üheks põhjuseks on, s. o. oli nähtavasti ka see, et ta on ¹⁾ oma naabritega võrrelduna liiga kultuuriline, kõigepäält liiga demokraatlik. Ta on humanne anakronism oma autoritaaristund ja barbaaristund ümbruses — loomulikult teda siis ei sallita, ja ta on kõigile võimuhoidjaile pinnaks silmas. Ta on ju neile elav etteheide,

¹⁾ Kui need read lähevad trükki, tuleb ehk ka siin „on“ asemel tarvitada ainult „oli“. Kuid uue maailmasõja edasilükkamiseks risi löödud ja puruks kistud maalt vaevalt enam saab lootagi, et ta säilitaks ka oma vaimse iseseisvuse ja tervise.

olles elav näide, kuidas ühiskonda võib hästi korraldada ka ilma, et seejuures isikut tema mõttevabadusega tarvitseks kägistada. On loomulik, et ta oma ideedega alati ähvardanuks nakatada ka oma tasalülifet naabreid.

Muidugi on (oli) ainult demagoogiline lori see, et tšehhide maa seejärel oleks (olnuks) „bolševiseeritud“, nagu Saksa ässituse mõjul nüüd meilgi mõned naiivid on hakand uskuma. Oma ligi kahepäevase säälviihimise ajal oli mul kokkupuutumisi mitte ainult kirjanikkude, literaatide ja riigiametnikkudega, vaid enamvähem seltskonna kõigi kihtidega, ka töösturitega jne. Oli kuulda küll kurtmist kõrgete maksude üle (nagu veel enam autoritaarmais!), kuid ei midagi, mis võiks kuuluda süüdistusena „bolševiseerimistest“. Kuid sotsiaalne hoolekanne on tõesti suurepäraselt korraldet; pres. Masaryki-nimeline vanadekodu, terve omaette linnake, on eeskujulikemaid kogu Euroopas; Praha üldpildile annab ilmet ka pilvelõhkujaks paisund määratu pensionäride maja; Bata vabrikute tööliiskond elab teiste Vahe-Euroopa maa omadega võrreldes otse luksuslikult, mõisad on jagatud talupoegadele, ühistegevus on hoogsalt arenemas jne. Kõigepäält aga valitseb seltskondlikult nii vaba, inimlik ja demokraatlik vaim, et see vist mõne silma ette annab põhjamailegi.

Tšehhoslovakkias Ungarisse läheb tee küll lääne suunas, kuid sotsiaalkultuuriliselt tundub see tagasipöördumisena idasse. Isegi mahajäänd Poolas pole vist seisuste vaheseinad nii kõrged, alamate seisuste inimväärus nii alla rõhutud, nende kohtlemine nii uhke või otse ülbe nagu meie kalliste lõunahõimude riigis. Kuid sellest teab rääkida ju iga Ungaris käinu. Ja nii mõnigi pikemalt Eestis ja Soomes viibind ungarlane on ütelnud siin end tundvat otsekui teises maailmas, kus, ime küll, isegi talupoega ja töölist võetakse inimesena.

Paljude erksamate ungarlaste arvates takistab see suurriigi-aegne feodaalne „aristokratism“ oma kaasnähetega palju raskemini maa praegust arengut kui „Trianoni diktaat“. Aga ühtlasi on see üheks tõkkeks ka viimase ülekohtu hääkstegemise teel, niipalju kui tolleks vaja on ka väljapoole piire jäänd ungarlaste eneste tagasiikamist „püha Stefani krooni“ alla. Kas aga praegu Tšehhoslovakkias ja isegi Rumeenias oma maad hariv talupoeg nii väga tahabki tagasi maale, kus endiselt valitseb mõisnik?

Kuid seekord pole mul aega jääda nautima selle oma enamikus siiski väga sümpaatse rahva tuntud võõrustuslahkust. Kiirelt tõttab rong mööda Ungari lõpmatuid lagedaid välju, millel loojuva päikese all kullendab valmis nisu, nisu ja jälle nisu. Aegajalt vilksatab mööda valgemajalisi külasid tumedate akaatsiate vahel. Hakkab paistma rohe-kollane kuu, soojas sumedas valguses muutub maastik veelgi sõbralikumaks, lõunamaisemaks, pehmemaks. Otse uimastab see lend läbi sooja, maheda avaruse, tund tunni järele ikka neilsamul viljakail lõikuse-eelseil väljadel. See ongi nagu sõit avarusse, ilusasse teadmatusse, ära Kesk-Euroopa masendavate kõuepilvede alt, ära üldse mõtlemast aja neetud probleemidele ja tuleviku tumedusele. Mägi tõstab meid üle, lagendik viib

meid eemal e rõhuvast argipäevast, selles nende mõju imeline vabastavus.

Ent aegajalt hakkab maa lainetama, metsistuma. Ja kui pärast lühidat tukkumist uuesti ärkan varase päikese sädelusest, ligineme Zagrebile.

Jugoslaavia... Väliselt on ta ju „pärisest“ Vahe-Euroopast kaugel, aga tegelikult iseloomustab teda ta omapärane vaheasend ida, lääne ja — juba ka lõuna vahel. Mitte ainult geograafiliselt ei seisa ta Balkani suul, ei jaga ta mäed vesi, millest ühed voolavad Doonau-basseini ja säält idasse, teised Aadriasse, kolmandad lõunasse, Egeuse merre. Veel enam on ta kultuuriline veejagaja, kuhu on tungind germaanlust läänest, slaavlust idast, Rooma ja Veneetsia mõjud edelast, Kreeka, Bütsantsi ja Türgi mõjud lõunast ja kagust. Tirooliga seotud Kroaatia (ja Sloveenia) alasad peeti kord Viini ääremaiks, ja Zagreb, Saksa Agram, ei erine väliselt kuigi märgatavalt saksa linnadest. Sarajevo linnapilti aga iseloomustavad juba orientaalised minaretid, kõnelemata mõnest Vana-Serbia väikelinnast, mis olevat türgilisem kui praegune Türgi ise. Dalmaatsia ranna vanade kindlus-linnade laad on väga itaaliaalik, kuigi nagu sõjakam, karmim, „metsikum“, romantilisem. Doonau-äärseil lagedail ja Vana-Serbia mägedel aga lokkab veel praegu slaaviline romantika, valitseb peagu puhtidalik mentaliteet, slaavi ägedus koos türgi hoolimatusiga. Mis ime siis, et sääll kogu sajandi jooksul vist ükski kuningas pole surnud oma loomulikku surma ja vähemalt iga teine neist olnud kas mõrtsukas või vaimuhaige. Mis ime siis, et selle maa eri hõimud ka nüüd kipuvad üksteisest eemale enam kui ühelgi teisel Euroopa maal, ja et praegu ligi poole rahvastiku (kroaatide) esindajad üldse ei võta osa „rahvaesinduse“ tööst.

„Milles seisneb siis õigupoolest see nii eraldav vahe kroaatide ja serblaste vahel?“ küsin direktor Aleksandril, kelle tore kodu (perenaiseks eestlane, sünd. prl. Nurk) on lahkelt avalik kõigile eestlasile. Ja siis kuulün paljugi selle lõhestet maa raskeist oludest. Pääasi pole mitte ainult see, et ühed on kreeka-, teised rooma-katoliiklased, et ühed on sajan-deid olnud türgi, teised saksa ikke all. Tähtis on ka see, et siingi käib võitlus n. n. vanema venna au pärast; kroaadid on uhked oma kõrgemale „lääne“ kultuurile, serblased oma valitseva rahva asendile; mõlemad põevad aga alemuskompleksi, et temal puudub see, mis teisel on, ühel kultuur, teisel võim. Kroaatide meelest ekspluateerivad serblased neid kui jõukamaid, ja kogu serbia mentaliteet on türgilik-aasiaalik, rusikavõimule toetav, ise laisk, aga teisi kamandav, kuna kroaadid on vaiksed, rahuarbastajad ja töökad. Serblasile on aga nende kõrgema kultuuriga vennad muidugi separatistid, riigilõhkujad, erakonnatsejad jne.

Kuid ega kroaadidki või just kiidelda oma r a h v a kultuuriga. Kui õhtupoolel hr. Aleksandri autos teeme tutvumisreisi põhja ning lõunasse, kaugemale linna- ja villade-piirkonnast, avaneb meile tüüpiline lõunapoolse Vahe-Euroopa küla kogu oma idalises viletsuses ja mustuses. Osalt puust, osalt kokku pätsitud kividest ja savist, kuid vaevast paremad kui Ukrainas, mahutavad need hütid ikka veel traditsionaalseid suurperesid. Isegi ehituse liigendus fundub kuidagi tuffav: ikka maja ühes otsas

üks tuba ühele perele, teises otsas teisele ja keskel ühine köök (jah, mitte ainult vaheuum nagu Petserimaal. Aga muidu. . .) Ja leivaküpsetusahi kükitab majast eraldi mingis kuurilobudikus, nagu lame kivihunnik. Ei ühtki lille ega haljast põõsakest, ainult tolmuks sõtkutud pori ning laudast voolav virts ja haisud. Maapuudus on masendav, üks kuni kaks hektaari laialipillatud maalapikesi hinge kohta on tavaline. Ainult kõige rikkamal „kulakul“ ulatuvat neid kuni viie hektaarini.

Aga kui idaliselt kurvad ja ilusad on selle eest ka need rahvalaulud, mida kuuleme õhtul ühelt ühiselt tööpaigalt. Kõigi rahvaste rahvaviisid on ju enamasti kurvad, ka siin natuke maad eemal asuvate tiroollaste joodeldused, aga need siin voogavad eriti kaunilt, pikkamisi, laialt ja pühalikult nagu viletsuse aastasajad. Alles siin avaldab end õieti sellegi rahva igavene slaavi süda, ida legendikkude süda, täis lõpmata kurbust ja igatsust. Et siis säälsamas jälle end välja pursata laias, ekstaatilises, käratsevas rõõmus.

See kõik kuulub aga ainult elu lüürikasse, nagu meiegi rahvaluule. Ta on loodudki selleks, et intensiivistada elu tunderikkust, kas hää või halva äärmusega. Hiljem all Plitvices aga võisin hetkeks kuulata ka selle elu eepikat, vana poolpimeda, poolkurdi kerjuse, ehtsa „vana guslaari“ laulu, saadetud mingi meie rootsi kandle taolise pilli monotoonseist helidest. Ja kui monotoonne, õigupoolest vaid meloodiline retsitatsioon on ka see laul ise — jällegi peagu nagu meil põhjas — Venes ja Karjalaski. Nüüd aga siis kõlasid need laulud Marko Krlevištist (sellegi nimega ühenduses võib taat soovi korral kohe laulda), sama kuulsad kui Ilja Murometsist ja vanast Väinämöisest! Vahest siiski enam rütmi, enam lõunalist kirge nagu kõlataks vahel neist. Nende sisu teatavasti õhkub täis palju romantilisemat ja sõjakamat vaimu, ühtlasi aga ka palju reaalinimlikumat kujutusviisi kui põhja laantes muinasjutuliseks moondund vene või soome kangelaslugudes. Peagu ajaloolise koloriidiga dramaatilised pildid kokkupõrkeist türklastega, romantilisist põgenemisist, sangarite lõpmatust vahvusest, nende armsamate truudusest — jah, see nagu tunduks lähenevat juba Lääne-Euroopa keskaegsele ballaadiluulele. Aga eks nad ole ju ka sünniajalt nooremad vene ja soome lauludest ja kindlasti loodud juba enam feodaalsema laadiga ülimuste ringkonnas kui Vene družiinad või Sadakunna suurtalunikkude Põhjas-käigu jõugud.

Ilmselt on juba enam teatud ülimustalunike kui mitte aadlikke kodudest ka need toredad ülikonnad, mida Zagrebi rahvusmuuseumis näidatakse rahvarõivastena. Ainult mõned laiaks puhvitud fütarlaste kujud Slavooniast, lühikeste, kangesti kohevile aetud pitsitatud kleitidega, triibuliste põlledega, laiade käistega ja ümber piha mässitud suureõisiliste rätikutega meenutavad idapoolseid kostüüme. Kui vürstlikud on seevastu mõned teised paarid, näit. Dalmaatsiast: mees hobetressitet rinnaga, õlul tore roheline punaäärtega, väga taljes kahvtan või punane lühike, narmastega õlakuub, laia vöö vahel luksuslikult ehitud kinžaal ja püstol, pääs punane valgetkirja tsöörikmüts, naine — punases, pikas, kullaga rikkalikult orneeritud mantlis, rind laia väljalõikega, õlgade taga pikad lahtiselt rippuvad punapruunid sametised poolkäised, jalas peagu orientalselt

kirev-sätendavad kingad. Ja nii mujalgi. Kõikjal säredalt punast, sinist, rohelist, kulda valgel põhjal jne. — näha on, et siin slaavi säreduseiha liitub lõuna meelteroõmuga, ja ehk ka valituma maitsega, igatahes igivanaade toreduspärimustega. Juba see kõikjal esinev taimornamentika, (umb. sama, mida tunneme päämiselt nn. „ungari“ väljaõmblustest) ja äärmiselt peen väljatöötus kõnelevad palju.

EUROOPA KOLORAADOS

Ent Jugoslaavia ei paku palju — ja peagu eksootilist — mitte ainult oma rahvakultuuri, vaid ka oma loodusega. Vaevalt kuskil Euroopas leidub näit. maastikku, mida võiks võrrelda Plitvice järvede omaga. Seda võiks ehk nimetada Euroopa Koloraadoks, muidugi miniatuuris, kui ta poleks nii palju lopsakama taimestikuga, palju idüllilisem. Aga nagu tolele, nii on temalegi pää-iseloomustajaks just äärmiselt järskude kallastega sügav org, mille on kõrgesse lubjakivist kiltmaasse õõnestanud voolav vesi. Kuid lisaks langeb see org ise järskude astmete kaupa ikka sügavamaks, ja ta laiendites asuvad rida imetaolisi väikesi järvi, tervelt 16. Ja ikka ühest teise jookseb jõgi, langedes aegajalt alla mitmekümne meetri kõrgustes jugades. Kaheksa kilomeetri ulatuses on neid jugasid ja koski tervelt nelikümmend ja nende kogulangus ulatub poolteisesaja meetrini. Kuid vahest kõige omapärasem on nende järvede värv.

Juba teel hakkab autobuse aknast vaatajale paistma kõrgete puutüvede vahelt kusagil sügaval all midagi sätendavalt rohelist. Ja kui siis sõiduk varasel hommikufunnil peatub „Hotell Plitvice“ ees lagedal, avaneb meie jalgade ees, ligi 100 meetrit allpool pikk järv, nii puhtalt, nii heledalt roheline, et see on täitsa ainulaadne kogu Euroopas. Seda vaevalt enam saab võrrelda tavalise akvamariiniga, see on pigem määratu suur hiilgav smaragd, mis raamitud mäekülgi mööda ülestõusvate, tumedate metsadega. Ja tema-sarnaseid, ainult väiksemaid järvi jätkub nüüd pikk rida selle jalgraja ääres, mis viib mööda kõrget orukallast põhja poole. Järkjärgult läigivad nad ikka sügavamal, nende juure viiv kallas on ikka järsum, kuni see viimaks langeb peagu püstloodis alla, jättes vee randa ainult mõnemeetrilise riba pöösastele ja teerajale. Seda võib kuidagi võrrelda meie Ontika maltsakaldaga, kuid tuleb juure mõelda, et ta langus on veel sügavam, et maa lubjakivi kõikjal, ka üleval tasandikul esineb peagu päris paljana, ja et sada või paarsada meetrit edasi siinse kallaku vastu tõuseb samakõrge vastassein, sellel siinsääl hüplevate valgete veejugadega.

Siis viimaks juhib siksakiline trepistik teerajagi sinna alla ja see käändub vastupidises suunas piki jõge ülespoole. Leiad end nagu määratu kraavi põhjas, mille järskude kaljuseinte vahelt pääkohal näed kohati ainult kitsast sinetavat taevariba. Kuid see ei ole kõrgromantiliselt metsik nagu mõned Alpide kuristik-orud; paiguti laiuvad ja ümarduvad ta kallad isegi võrdlemisi pehmeks, ja on kaetud pöösastikuga, kuigi selle vahelt välja vahivad või teerajagi kohal ripuvad paljad kaljumassid. Just see määratus kraavis olemise tunne on, mis talle annab täitsa omalaadse ilme.

Ja imelik, see mõjub kuidagi väga rahustavalt, peagu kaitsvalt, nagu oleks see tõesti mingi looklev hiigla kaitsekraav ülal laiuva kuiva, kalgi ja karmi elu rünnakute eest. Nagu iga org, on ta eraldav ja varjav, juba oma loomult idülliline, aga mitte suletud kujul, vaid ühtlasi edasi ja üles juhtiv, fäis ikka uusi ootamatusi ja ilusid, järvi ja koski kõige mitmekesisemais kujudes, nagu oleks neid korraldand teadlik aednikukäsi. Ei ole ju tarvitada olevad veematerjalid iseendast mitte suured, ei tundu kuskil näit. Soome koskede laia, rasket ja ürgset massijõudu. Mõni langus on isegi jagatud mitmekskümneks väikeseks hüplevaks joakeseks, osa neid on tõesti juure tekitand ka inimkäsi. Samuti nagu nende üle loond sildu. Kuid mis puudu jääb massilt, seda korvab kõrgus: vahel paar, vahel aga ka paarkümmend, kõrgeimas (üle kalda alla kukkueval harujõel) isegi kaheksakümmend meetrit. See on juba päris kõrgmäestiku juga, eemalt vaadates õrn ja valge, nagu ripuvad juuksed, osalt peagu läbipaistev, osalt uduna laiali paiskuv ja üles tagasi tõusev. Aga ka pääjõe nn. suurel kosel on otselangust umb. kuuskümmend meetrit ja ta mürin otse kõrvulukustav. Säälsamas all aga keerleb ja keeb vesi nagu katlas, millest ärajooks üle kaljuste äärte võrdlemisi rahulik. Hull mõte: kas siiski mitte püüda minna suplema selle hiigladuši alla? vähemalt ühe selle vähemaveelise haru alla, millele ligipääs kergem ja mille masside löök pole nii hädaohtlik? Jah, ma pääsen küllalt ligi, võrdlemisi kaua veel ulatuvad jalad põhja, et koos käte abiga vastu seista edasikiskuvaile pööriseile . . . märg udu asendub peene vihmaga, siis hakkab viskama ikka sagedamini ja suuremaid kapa täisi nagu rusikahoope... ja siis seisana hefkeks päris veeseina piiril, millesse sirutet käsi või õla virutatakse alla kui kiviga, mille tuisk pimestab silmad, mille mürin ammu lukustand kõrvad, millega kaasas käiv tuulgi matab hingamise, lööb segi teadvuse . . . Vesi, muidu nii rahulik ja paitav, sula smaragd!.. Vaevalt, vaevalt jaksan rabelda välja sellest valgest hullustavast pöörisest. Aga ma suguji ei kahetse, et sinna läksin — see oli tõesti üks neid kogu keha, kogu olemisega tuntud elamusi ehtsast, liikuvast loodusest, mitte vaid sellest tardund pinnast, mida tavaliselt vaatleme oma kõikiobjektiseerivate silmadega. Kosk — nii lähedalt tuntud— see on vähemalt sama joobnustav, sama kogu olemust haarav nagu formgi, see Verhaereni „hull tuul“, mis on peagu seesama kui meie hing.

ÜHE DIKTATUURI KALMISTUL

Plitvice veed ja Dalmaatsia veed — need on Jugoslaavia suured ja peagu ainsad suured vaatamisväärsused. Mis nende vahel, on kõrb ja viletsus. Tundide ja jälle tundide kaupa kihutab rong läbi lagedate, paljaste mägede ja kiltmaade, hallis põuasuitsus ja tolmus laiuvate tühjade legendikkude, mäekülgede, siin-säääl mõnede virelevate põllulapikeste või aiadet karjamaadega. Kuni siis all hakkab sätendama midagi sinist — ja varsti laskub mägedelt sinna alla ka rong. Ollakse Jugoslaavia Split'is, itaalia Spalattos.

Sama kahepalgne kui nimi, on ka linn ise. Välimuselt küllalt sarnane paljudele muile Vahemereäärsele Euroopa linnadele, surutud mägede ja

mere vahele, nagu Nizza, nagu Genova, Napoli j. t., flooraks piiniaid, palme, agaave, arhitektuuris rohkesti marmorit, valgeid heledaid fassaade kõrvu fänavail rabeleva masside pitoreskse kehvusega jne. 900-astmeline marmorääristet trepp viib kuumusest masendat põhjamaalase Mariani künkale, millelt avanev vaade ei jää vist palju alla näit. Genova või Nizza omast. Ja lai rannapromenaad õhtul otse kubiseb inimestest.

Aga need inimesed pole kaugeltki mingi tavaline promenaadipublik nagu Nizzas v. m. See kõigi, päämiselt aga kehvade rahvakihtide õhtune sagimine on pigem meile kaunis tuttav slaavi gulänje kõige selle omapärase elavusega, kuigi esmalt natuke võõristav siin palmide all. Mehi määrdund mustades tööliiskuubedes, rohkesti vanapoole naisi, samuti mustas, kurnatud emasid rinnalastega käsivarrel, värvitud näoga fänavailudusi, madruseid, 6—7-aastasi tütarlapsi suurtes salkades, üks-teise käe alt kinni hoides, vene tsaariaegse välimusega valgeis killeis politseinikke läikivate mõõkadega, karjakaupa ülemealikuid poisitsurasid jne. jne. — kõik voolab läbisegi, ilma kindlama rühmitusega või vooluta, end üksteise vastu nühkides ja põrgates. Palmide hiigellehvikute vahelt sätendab elekter, laiad kohvikueelsed terassid on mitmelt reallt täis laudu, mägedelt keerutab aegajalt alla leigevõitu, tolmuseid tuulepööriseid. Aga paar sammu eemal läigib mustav Aadria, nii sügav, et suureldki laevad randuvad siinsamas, kõrvu venedega, kust müüakse aprikoose, virsikuid, varaseid pirne. Kail kõndides tundub vee niisket roiskumislehka.

Kuid Split pole ida, lääne ja lõuna kohtamispunkt ainult kultuuriliselt ja etnograafiliselt. Palju ulatuslikumalt ja raskemalt paneb mõtlema sellega seotud igiaegseile ja praegugi aktuaalseile probleemidele ta ajalugu, eriti selle kõige paljukõnelevam, massiivsem monument — Diocletianuse palee, see määratu nelinurk praegusegi linna südames, terve kvartaal.

Ei saa ütelda, et see vist suurim antiikajast säilind palee oleks nüüd enam ilus. Ehitet muistse Salonae lähedusse maale, oli ta juba siis, umb. a. 300 p. Kr., mõeldud ühtlasi kindluseks ja selle ülesannet ta hiljem täitiski palju sajandeid. Ta välismüürid on massiivsed ja karmid (välja arvatud vaid muiste otse merre laskuv läänesein oma sammastikuga), ta iga nelja ilmakaare poole avanevad väravad kaitsstud raskete kantstornidega. Ainult ta keskel asuval suurel õuel tõusva „peristiili“ vägevad, rikkalikult ornamenteeritud korintuse kambad ja kaared kõnelevad muistsest suurejoonelisest toredusest, ja rohkesti on säilind ka selle vastus asetsevas kirikus muistset keisri mausoleumi. Muidu on hävitavate ja ümberehitavate barbarite käed muutnud kõik endise põhjalikult. Nii põhjalikult on endised suured saalid ümber ja täis ehitet toapugerikke, et kogu kahe-sajameetriliste fassaadidega hiigelkuup sarnaneb räpasele termiidipesale. Ja need on rahvastet sellise kehvistuga, et endine keisriloss pigem tundub olevat määratu vaestemaja, musta ja haiseva viletsuse kasarm.

See kontrastsus omakorda suurendab koha ajaloolist tundetooni, mis on nii kui nii üks intensiivsemaid Euroopas. Eks ole see loss-kindlus-

vaestemaja ju ühtlasi ainus püsiv monument sellest omapärasest valitsejast, kelle geenius veel kord püüdis ja hetkeks jaksaski püsti upitada kõduneva impeeriumi endise vägevuse. Kuid ta tegi seda nii idaliste „autoritaarsete“ meetoditega, et see vägevus uuesti hakkas varisema juba enne imperaatori enda surma. Kas polnud just Diocletianus see, kes, ise pärit siit kusagilt Dalmaatsiast, „katsus riiki päästa väljast pealefungivate barbarite käest sel teel, et ta arendas barbaarsust riigi sisemuses“. Eks olnud tema see, kes, nagu ütleb edasi G. Ferrero: „hävitas kõik selle, mis oli hellenismi ja romanismi hing, jõud ja tugi: valitsuse ühtluse, ühiskonna aristokraatliku korralduse, poliitilise vaimu ja endise polüteistliku usundi.“

Temap see oli, kes viis lõpuni selle õnnetu arengu, mis Roomale ja kogu Õhtumaale algas sellega, et ainult suurima häda korral lühikeseks ajaks valitud diktaatori amet järkjärgult muutus ikka pikaaegsemaks ja siis isegi päritavaks. Nii hävis vana Rooma õitsele viind vabariiklik kord ja vabade kodanikkude vaim, kasvas karjerism, bürokraatia, korruptsioon, sotsiaalne ebaõiglus, üldine orjameelsus jne. jne. üha kohutavamal määral. Nii järgnesid Caesari ja Augustusele varsti Nero ja Caligula, samuti nagu hiljem Louis XIV-ile Louis XVI-dad ja suured pääderaiumised. Ei tea kas peaksid sellele arengule mõtlema ka praeguses Euroopas võimalike diktaatorid ja neile vastu hõiskavad pööbli- ja lõmitavate karjeristide hulgad? Kas nad ei taipa, et teatav „valgustet absolutism“ võib küll, aga ainult lühikeseks ajaks eksalteerida mingi rahva suurele endapingutusele, päämiselt sõjalisel alal — nii näit. Kserkse, nii Tšingis-khani ja Tamerlani ajal —, et see aga juba oma olemusega hävitab need jõud, mis on tarvilikud riigi p ü s i v a k s eneseuunduseks: v a b a l t k o h u s e t u n d e l i s e i s i k s u s e j a l o o v a, s. o. kriitilise meele? Ainult nende voo- ruse abil löi antiikmaailm oma imeteldava tsivilisatsiooni ja sellega korju- nud potentsiaalset energiat kasutas paari sajandi jooksul ka veel keiserrüük oma väliseks ekspansioniks. Kuid vaimses oli juba täies hoos kõdune- mine, ikka suurem tagasilaskumine aasialike valitsusvormide ja meetodite juure. Kuni siis Diocletianus pani krooni pähe sellele aasialikule „juhi- kultusele“: tegi keisri ka ametlikult jumalaks, piiras enda isiku kõigi nende fantastiliste jumaldavate austuseavaldustega, millega seni ainult idamaa „autoritaarsed“ jumal-kuningad olid püüdnud vulgusele sisen- dada oma muidu puudulikku autoriteetsust. Aga polnud loond need meetodid püsivaid riike Idas ja veel vähem jaksasid nad seda teha Eu- roopas. Vaimne kõdunemine riigis aina kasvas ja — ime küll — jumal- olemine tüütas keisrit ennastki, nii et ta lõpuks valitsusest sootu eemale tõmbus. Siia, nende müüride vahele ta siis kolis, et siin romantilises fa- gasipõrdumises looduse juure „oma aeda harida“. Kuna mahajäetud maailmariik, ei, kogu reedetud euroopalik tsivilisatsioon ja kultuur loovis veel ainult ragiseva vrakina, et varsti jäädavalt laineisse laguda.

Sellele mõeldes tundub, nagu oleks siinse lossi saatuse olnud süm-boolne kogu selle maailma suurimale ajaloolisele tragöödiale. Eks mili- taarse kõvalduse ülerõhutamine olnud Roomale algusest päälle põue- patuks ja kasvand keisrite ajal otse monomaaniaks: nii püsisid ka ta ehitustest vaid ta kindluslikud välismüürid. Vaimse isetegevuse abil

loodud kultuur tasalüliteti, s. o. lüliteti üldse välja — ja selle saadused on hävitet ka siin. Ainult vitaalsed massiväärtused, sõduriliha väärtused jäid hinda — ja need on sedagi lossi jäänust nüüd asustand poolteist aastatuhat. Barbarismi kutsuti ja idamaine barbarism tuli, hävitades kutsujad isegi.

Oo, siin hoovab tänagi õhtul sootu teistmoodi gulänje kui mere-rannal! Vilkuvate laternate valgusel trügib selle losslinna sammulaiusil „tänavail“ ta räbaldund rahvas, jooksevad vaevalt jalule-tõusnud lapsed suure kisa ja lauluga, läbi formates kas või möödakäijate jalge vahelt. Teisal istuvad oma ugerikkude suul vanad naised ja mehed koos teiste veel vähemate lastega ja venitavad melanhoolset laulu; ligemalt seda vaevalt kuulevad nad isegi — see kaob hoovava massi käratsusse ja laste nuttu. Üleval, teise korra „tänavail“ liigub sama elu, sama kehastet viletsus. Ühe urka lahtisest uksest paistab räbalais voodi sellel lamava naisega. Rasket haisu levib kõikjalt.

Aga kuule helisid nagu teisest, kadund, uppund kõrgemast maailmast! Sinna viibki nüüd juba natuke laiem koridortänav, linna südamesse, peristiili alla, kuhu pääseb vaid piletitega. Mitmemeheline politseivalve sissekäikudel hoiab eemale käratsevad „päriselanikud“ — siin aga majesteefsefe hiigelsammaste vahel, sooja musta lõunamaise taeva all, annab kontserti Zagrebist siia sõitnud sümfooniaorkester. Määratu suure ja mustana kerkib poodiumilt Ivan Meštrović'i loodud 8 meetri kõrgune piiskopikuju, võimas ja sünge, nagu kehastet keskaeg — siin endiste Jupiteri ja Aesculapiuse pühamute vahel, mida nende loojad enam ei jaksand pühadena hoida. Mängitakse Beethoveni „Eroica“'t. Kuidas sobivadki need traagilised, rünnakurõõmu ja murdumisahastust kajastavad helid nende saatusraskete seinte vahel! Igaüks neist nagu kajaks läbi aastasadade, helgiks vastu inimliku tahte ehitamiste ja kokkuvarisemiste aastatuhandeist.

See üliinimese-imeflusest kantud teos on pühendet „ühele suurele inimesele“, Korsikast tõusnud diktaatorile. Aga juba enne, kui sümfoonia valmis, oli see üliinimene murdnud oma lubadused, reetnud teda võimule aidand revolutsioonilise ideoloogia. Kas nii reedavad oma rahvad kõik diktaatorid, uimastet võimust?

Kas ei muutu iga üliinimene ainult määratsevaks „blondiks kiskjaks“, kui tema auahnust pole tasakaalustamas, ta enesepiiramist aifamas demokraatlikumad jõud? Kas ei peaks ta otse paluma endale opositsiooni, et säästa endale vähegi inimlikumat, maisemat arengumiljööd? Sest siiski vist raskeim inimesele on — olla üksinda jumal.

Need on mõtted, mida äratas Beethoven siin Euroopa esimese ametliku jumalinimese hauakambri ees.

ÜLE UPPUNUD ORGUDE

Skandinaavia tõuseb, Balkan vajub. Dalmaatsia rand vähemalt on juba vajund aastatuhandeid. Endised rannamäed on praegu muutund sadadeks saarteks ja nende ning uue ranna vahel, üle „uppund orgude“, viib praegune laevatee.

Seda peetakse Euroopa üheks ilusaimaks. Tõepoolest, ta on võrreldav ainult Norra ranniku omaga. Nagu säääl, kaitsevad siingi saared suuremate tormide ja lainete eest, lasevad sõitjal rahulikult kasvada ainult vaatlejaks. Nagu säääl, nii siingi jääb reisija mitmeks päevaks ta võludesse, kuigi laev kogu aeg kihutab fäie auruga edasi, peatudes vaid ajuti mõnes kaunimas ja suuremas linnas. Ja see aja pikkus koos alatise liikumisega on väga oluline: see sugereerib vaatajasse kujutluse, et see siin ongi terve maailm, et muud nagu üldse ei eksisteeri, et kogu elu, ööd kui päeva, ongi vaid sõit üle siniste lainete, paremal ja pahemal pool kerkivad maad ja mäed, elu ja inimesed ikka vahelduvas variatsioones. Ja see on peagu ilusaim, mida igatseb iga „faustilise“ elutundega eurooplane oma paradiisilt.

Aga siiski, milline vahe Norra ranna ja siinse sõidu vahel! Säääl vaid vesi ja ürgsed kaljuseinad tohutu kõrguseni, tühjad ja paljad ning kaootilised, nagu kohe pärast loomist, kohutavad oma metsikus suurejoonelisuses. Siin sellega võrreldes ikkagi pehmelt tõusvad künkad, sinihalli udusse mähitud, põletet lõõmavast päikese tulest. Säääl isegi kesksuvel Jäämere halle laineid kihutav vinge tuul, mille jaoks ei piisa suvimantlist, ja sageli poole mägede külgedeni alla laskuvad pilved piitsutava vihmaga — siin kogu aeg nii ülal kui all ühesugune uppuma meelitav sinine sügavus, pehme ja veetlev, nagu aegajalt hingav õrn tuulgi. Säääl keskööselgi kõrgele taevarannale peatuma jääv kollakahvatu päike, ja kõikjal see imeline alatine valgus, mis paneb tundma, nagu oleks üldse seisatund aeg ja sa elad uuesti läbi loomise esimest päeva. Siin kiiresti algavad ööd, mille soe pimedus mõjub põhjamaalasele nii haruldaselt ja uimastavalt, samuti kui hiljem ilmuva täiskuu mahe helendus üle pehmelt virvendava mere.

Säääl tuli suurem osa ajast veeta suure ookeaniauriku sügavas sise-muses, kus vaid kitsast aknast avanes pilk üle lähedase rohekasvalge vee. Siin polnud kabiine üldse enam saada, kuid dekireisijagi ööasend länguasetet lamamistoolis sellise taeva all on nii veetlev, et jään selle juure terve nädala jooksul, ka veel Ateenast tagasi Patrasesse sõites. Tuttavad rootsi daamid muidugi avaldavad oma kaastundmust selle proletaarliku „platsi“ üle, soovivad pugeda kas või suitsetussalongi — ehtsale skandinaavlasele nagu prantslaselegi on ju ta soliidne mugavus esimene ja peagu tähtsaim väärtus. Aga järgmisel õhtul lummas see Aadria kuu neidki nii, et nad ei tihka alla minna enne kui kaua pääle keskööd. Kuid kõige ilusamast jäid nad nii ometi ilma — sellest, kuidas nii toolil poolunes magades segunevad uni ja tõelisus, kuidas võtad nagu kuu ja mere kaasa ka oma ulmadesse, ja kuidas sageli ärgates äkki jälle näed kõike seda ilmsi. Või kuidas siis uuesti ärgates näed pahemat kätt mägede harju kontrasteerivat nii teravalt vastu helendavat koidutaevast, kuni varsti löövad helendama ka nad ise, tõstes oma kätele punaroosalt leekiva päikeseketta. Tervist „roosasõrmne Eos“!

Muide: see on najaadide, sülfide ja faunide laev, mil sõidame. Nad on slaavi tõugu, lihast ja verest — mingi Zagrebi tütarlaste ekskursioon. Hommikust õhtuni lamavad ja hullavad nad dekil supelkostüümides. Ja

kui siis neist võlutud kapten kusagil äärelae all laseb korda seada duši, muutub dekk täieliseks supelrannaks, lähevad lahti isegi korralikud veepritsimislahingud. Ei jää „soliidseks“ ja vaikseks ka tšehhi skaudid j. t. noored. Ohtul aga, punase päikese vajudes kauge Itaalia ranna poole, koonduvad laeva käilas või päras lamefoolidele neist suured laagrid, kust keskööni kostavad kitarrid ja laulud. Huvitav, viimastest on hulk meiegi tudengite repertuaaris, põlvnedes ühiselt Venest.

Igal päeval on vähemalt üks pikem peatus neil kaljurandadel asetsevais linnus. Pool päeva ollakse Dubrovnikus, Itaalia Ragusas, selles ehtsana säilind keskaja linnas, mis veel praegugi hästi mahub oma massiivsete kantsimüüride ja -tornide vahele. Kui lõunamaine on siin juba kõik — isegi üks apelsinipuu mitme suure valkjaskollase palliga kasvab just linnavärava müüri varjus — ja aiad on täis kõrgeid, toredaid küpresse, palme, õitsevaid oleandreid, valgeid, punaseid, roosaid. Või milline idüll on frantsiskaanlaste kloostri väike, ümmarkaar-sammastikust piiratud siseaed, väärt, et tema pärast jäädagi siia mungaks!

Kuid suvitajaid siin ongi palju, ka Eestist: just kui vanalinna pitoresksel turul olen ostmas kirsse ja aprikoose, millest (kokkuhoiuks?) sel sõidul päämiselt toitungi, astub juure tuntud eesti keele õpetaja Tallinnast. Et nende eestlaste eest ka kuskil maailmas ei tohi julge olla! Mullu Monte Carlos leidus neid isegi kaks ja nii sõbralikke, et viisid meid prof. Tarveliga koos kasiinosse. Maksid küll ise välja meie ühise kaotuse, tervelt viis kümnesendist franki — aga meie hasartmängu häbi tunnustajad olid ometi!

Dubrovnikuga võrreldes tundub Cattaro (Kotor) veel praegugi mingi mereröövli pesa, nagu ta seda olnud sajandeid. Vaevalt leidub Euroopas linna, millesse sissesõit oleks nii romantiline. See kolm-neli korda end käänav pikk laht kõrgete mägede vahel, see küll ju meenutab jälle Norra ja Rootsi fjorde, aga ta ilme on loomulikult sootu teine. See lõunamaine pehmus ja lopsakus, võiks ütelda ka: need dispositiioonid idamaisele sensuaalsusele ja erootikale, alles need on, mis „metsiku“ looduse teevad ühtlasi ka „romantiliseks“ — vähemalt selle sõna byronlikus tähenduses. Ja Byroni poeemide õhkkonnas nagu liigukski nüüd siin sageli, kuni Stambulini. See keskaegne Balkan on ju nii palju ajaliselt lähem, palju enam praeguseni säilind, palju pitoresksem, kui oma kauguse tõttu marmorlik-kahvatuks jääma kipuv Muinas-Kreeka. Oriendi värvi- ja kirerikkus, seda ammutaski ju romantika päämiselt siit Vahe-Euroopa lõunatipust ja seda jätkavalt saarilt. Ja vaevalt kuskil on vahepääleil sajandeil päris ehtne Aasia oma piire nii kaugele nihutand Vahe-Euroopa lääne piirini kui siin, kord kõige „euroopalisemal“ Euroopa neemel.

Praegugi on Albaania kindlasti Euroopa kõige eksootilisem maa. Ühel ööl ärgates näen sadamasillalt laevaruumi minevat paari kaetud nāoga naist, otse veidrat ja ebareaalset oma helevalgeis, laialt lehvivais rõivais — nagu fantoomid kusagilt Araabia kõrvetest. Ja Drač (Durazzo) on peagu enam orientaalne linnake kui Väike-Aasia Skutari. Tänaval peseb punases fessis mees lehma ja säälsamas kaevu ääres ajab üks teisel habet, kolmas vähe eemal müüb sealsamas kypsetet maisipätse.

Chopin'i? nje notë — tingllon e dredhuar
E hapet n'hapsirë, e ndrydhet n'ajrië,
E prape-i godetë — keg shiptrat trishtuar.

Nii kõlab moodne salmik ses kurioosses keeles, mida tutvustavad mulle laeval kaks Pariisist siia koju sõitvat üliõpilast. Nad on mustasilmalised, sirged ja põlevad, nagu printsid või korsaarid, äsja välja astund kustki romantilisest poeemist „Larast“ või „Giaur'ist“. Oo, nad on uhked oma rahvale, nad peavad end sugulasteks muistsete etruskide ja Aleksander Suurega. Aga maa praegune olukord, see teeb nad kurvaks ja vihaseks. Jah, see Zogu oskab flirtida ja altkäemaksu võtta niihästi Itaalialt kui ka Jugoslaavialt. Aga kus kuningas liiga rikastub, sääal maa vaesestub. Ja siin pole lojaalsel teel võimalik miski muutus, miski reform, ei miski kriitikagi.

Naiivid! millist kriitikat lubavad Euroopa teised palju „kultuursemate“ ja vägevamate riikide isevalitsejad!? Just ümberpöörduvalt, mida vägevam diktatuur, seda rohkem kardab ta iga pisemat arvustavat sõna, nagu elevant hiirt. On's tal põhjust arvata, et see sõnake üksi võib õhku pörutada kõik selle vägevuse ja võimu bluffi, kogu selle rahvusliku üksmeele ja „ühiskondliku julgeoleku“? Tuleks teaduslikult järele uurida, millel põhjeneb see elevandi kabuhirm hiire ees? — Aga: „Ei siis muud kui pommid pihku, poisid!“ — ütleb teine noorureist.

Hulgun mõned tunnid mööda lagedat, tolmund teega mäekülge, mille otsa värske kuningas on äsja endale lasknud ehitada lossi mingis veidras ajaloolises segistiilis. Keegi teab rääkida, ta olevat selle kinkind nüüd koolile. Kui aga pärast poole tunnist käiku selle ainsa vaatamisväärsuse juure jõuan, ehmub õuemüüri taga oma asju õiendav vahisõdur äkki püsti. Ja kuigi ta ei oska sõnagi muu euroopa keeli, saan ta žestidest aru, et loss endiselt kuulub tema majesteedile ja et ma sammugi ei tohi edasi astuda.

Hää küll, tulen siis läbi kuningliku „pargi“, mille moodustavad paar-kümmend kivikõvasse, ohakatega kaefud maasse istutet puuvõsa, jälle tagasi mere poole. Lõbustan end kõrbend mäeküljel roniva kilpkonna vaatlusega ja veedan oma aja lõpu muuliäärse mere paitavais voogudes.

Jah, meri, meri, igavene ja ikka uus, suurim vaatamisväärsus ja tugevaima elamuse andja kogu sel sõidul! Eile Dubrovniku kohal oli see otse imeteldavalt sinine, ultramariin, paiguti laeva vahuga kõrvu paistes peagu tumelilla. Albaania kohal näib ta olevat juba rohekam, sügavalt ja heledalt särav. Kreeka pool muutub ta jälle sinisemaks, aga nüüd juba helesinisemas varjundis.

Võin tundide kaupa vaadelda ainult seda vett, ta tõusu ja langu lainetes, ta kihisevat segunemist laeva tekiket valge vahuga. Kui ometi keegi seda sära ja ilu oskaks jäädvustada maalis, ta oleks kunstnik ka ainult looduse kopeerimisega. Või kui oleks võimalik seda kõike edasi anda värvilises filmis, hindaksin seda väärtuslikumaks, kui nii paljude pilditegijate halli ja tühisevõitu „enda“ väljendusi. Vaatleksin ja vist vaatleksin ikka jälle seda filmi elu raskeil hetkil, et veenduda, kuidas kõigest hoolimata maailmas on siiski nii palju mida tahaks näha.

Kas mitte just selle taeva all ei sündind ja püsind käsitus kunstist kui vaid looduse jäljendusest — kuigi tegelikult see kunst oli kaunis idealistlik?

Aga oleme juba läbistand tuulise Otranto väina, jõudnud Aadrialt Jooniale. Ühel varahommikul ärkan sellest, et laev seisab ja rahvas tungib parda äärde, käes kiikrid. Seisame Korfu sadamas, meie ees kõrged, 4—5-kordsed majad, eemal halja metsaga kaetud mäenõlval valendab nägusaid losse ja villasid. All paadis on postkaardikauplejad omavahel läind nii ägedasse jaginasse, et kõik päältvaatajad naeravad. Kreeklased.

Oleme pühal maal, pühal veel. Siin saarel siis oli arvatavasti see Alkinoose ja Nausikaa kaunis kodu. Üle nende helesiniste lainete siis sõitis kord koju Trooja viimne kangelane, kaasas rikkalikud kingid ja lahke kuningatütre pilt igaveseks südames.

Vaata, vaata, kas pole selle kaluripaadi purjepuu praegu just täpselt samasugune kui vanul vaasimaalinguil?

Ei olnud kaugel siit enam sõita Odysseusel, ei olnud. Varsti tõuseb meiegi ette Ithaka kahekoonuseline siluett udukas vinas, just nagu sellel maailma kuulsaimal kojusõidu hommikul. Kui mäGINE ta on, ja kui kõrged need mäed, üle kolmveerand kilomeetri! Ja kui metsine, osalt isegi paljas ta on praegu! Kus elavad siin need 11 000 inimest, millest reisi-juht pajatab? „Ach, Ithaka, Ithaka!“ pomiseb ja ohkleb mu kõrval vana hall Viini „Gymnasialprofessor“, „Mein Gott, jetzt kann ich ruhig sterben!“ Eluaeg on ta sest oma poistele pajatand; nüüd ta näeb. Aastarve, nimesid jne. viliseb ta pääst rohkem kui Baedekerist. Aga see polegi nii koomiline. Pühalik ootus ja hardus nagu oleks valland kõiki.

Läheb edasi sõit, meile nagu aastatuhandete tagasipöörduv laine üle Joonia heledate vete. See kestab juba terve päeva: ikka pahemat kätt hallid, vaid harvadest roheluslaikudest kirjatet mäed, paremal aga kaljusaared või avarus, sinise ja hallika kokkusulamine kaugel meelita-val horisondil. Epeiros, Missoloungi — Byroni haud, Aetolia, Delphi, Achaia... Iga nimigi kõlab nagu luule. Oõselgi on nii soe, et võib olla särgiväel. Magan kahel lamamistoolil just laeva päras. See on kui unistus.

Uue Heliose tõusu ajal läbistame Korintose kanali. Ja meie ees kerivad sinihallikas udus Attika pühad künkad. Kui mäGINE on seegi kõik! Salamis jääb paremat kätt, samuti ainult nagu merre paisatud mägi. Kus istus siis siin Dareios tolles otsustavaimas lahingus Aasia ja Euroopa vahel? Kas siin ikka on nii udune — kuhu on jäänd siis need Hellase „igavesti selged piirjooned“, millest nii palju oleme kuulnud? Sellise ilmaga vaevalt laevurid võisid juba merelt tervitada Akropolise Ateena säravat odaotsa? Milline määratu laevastik seisab siin Piräuse avaras sadamas!

Aga siis peatub siin meiegi kandja. Astume maha täis palveränduri hardust — kuid muistse Hellase asemel oleme jõudnud ainult — mood- sasse miljonlinna.

A. Annist

ELU MÖTTEST II

See olukord pole meile sootu tundmatu. Mõelgem ainult hiina rahvahinge muundumise olevikku ulatuvale näitele. Aga — vähemalt põhimõtteliselt — teame seda ka teiste sündinud, tardunud ja uuesti sündinud rahvaste ajaloost. Maailma populaarseimas kirjandustootes, piiblis, leiame koguni selle tuttavamat võrdkuju: tants ebajumalaks tõstetud kuldvasika ümber. Ainult asi ei ole mitte nõnda, nagu armastavad selektada anakronistlikud ideoloogiad: et rahvas on „unustanud vana õige jumala“, vaid pigemini rahva vaim ei ole sammu pidanud ta enese arenguga ega ole suutnud sünnitada vana jumala järglast. Ta ei ole julgenud riskida — kõigi oma vitsalsete jõududega inimese üsas alati pöörleva — jumala, noore ja kõige noorema jumala sünnitamist. Kuid ainult kõige nooremat jumalat võib nimetada elavaks. Tõsi küll, nüüd on noorimaks jumalaks kuldvasikas, keda võib isegi „elavaks“ nimetada selle pärast, et ta imeb oma usklikest elujõudu: subjekte õgiv objekt.

Kuid see tants kuldvasika ümber, mida enne-vanasti oli ainult kohati ja mis taas armistus suurte ajavahemikkude armus — see on tänapäeval saanud üleilmseks ja ähvardab — vastasmängija puududes — inimliigi bioloogilise kokkuvarisemisega.

Ja sellt aspektilt on enam kui küsitav, kas meie valgustatud tarkus ongi targem vanaaja vaistlikust „naiivsusest“. Vana-aja mõtlejad tuletasid inimest jumalast (=häduse üldnimetajast) ja seadsid ta eesmärgiks jumalariigi. Hinge kaotand sajandi vaimujuhid aga õpetavad: tagasi ahvi juurde, hulga juurde, kvantiteedi juurde!

Kuhu see peab viima? Iga nõue tendeerib absoluutsesse. Ajavaimu tuumad — teadus (tehniseeritud mõtlemine) ja kapital — on kvantitatiivsed suurused. Inimliigi nõudlus olemise lõpmatule sünteesile kollideerib saatuslikult kangestusele kalduva omanduse killustusjõududega. On ju õhku, hapnikku, hingatavat ikka üksnes funktsionaalses ja kvalitatiivses; on ju püsivat olemist ikka ainult olemuslikus.

Õeldakse, et meid tegevat tugevaks teadmine. Kuid see ei ole õige. Muidugi avardab ümbruse esemeid tajuv loom oma eluvõime piire seda enam, mida täpsemini ta meeled diferentseerivad tajutavat. Kuid sellest üksi on vähe: iga teadmine jääb ainult kummituseks senikaua, kuni see pole talletatud funktsioonina meie keha organismi. Alles teadmises tehtud vitsaalne järeldus muudab meie teadmise reaalseks. Teadmine teadmise enese pärast on mõttetus. Mitte see ei tee meid tugevaks, mida me teame, vaid see, mida oleme. Mitte teadmine, vaid kasvamine on meie ülesandeks. Tulevikku ja kultuurisse võib ainult kasvada, mitte end sinna kuidagi sisse „teada“. Kvantiteetide kuhjamine ilma kvalitatiivse eesmärgita tähendab ainult juurteta tõuklemist viljatusse tühjusse, ei iialgi mitte kokkukasvamist produktiivse eluruumiga.

Produktiivne elu ei saa kasvada ainult tarbijaliku omanduse kalgist staatikast, nii nagu kivist ei kasva puu. Olemise materiaalne sisu saab elavaks alles olemise ideaalse mõtte juures. Puudub see, siis inimkonna bioloogiline edasiareng (ja teissugust arengut ei olegi) langeb olemis-automatismide ohvriks, tardudes lõpuks loomaliku täiuslikkuse suhtelises seisakus.

Nende mõttekäikude najal pole raske jõuda uue „elumõtte“ mõisteni, sulatades antiik-kreeka „logose“ ja uueaja (Raoul Francé) „biose“ sünteesiks: b i o l o g o s. Siseomane biologos on elu mõte ja ühtlasi see, millele võlgname iga arengu. Kuid tema hälliks on valu ja janu.

Tänapäeval tervet maailma haaranud seesmine tardumus, psüühiline kangeistuskramp kogu näilise tempo ja käitisorhkuse juures, seletub selle janu mitterahuldamisega — pseudorahulduste vormis. Materialismi suurajastu on kandnud rohket vilja. Ta sünnitused on suureks kasvanud, ta sihid on kõik juba näha. Ta elumõtestamise katsed on tõstnud teaduse ja raha oleviku troonile: „meil on“, sest et „meie teame“ ja „meie oleme“, sest et „meil on“. Olevik ja tema lapsed langevad nüüd mehaanilise normeerimise rataste vahele ning luuletajad ja ideoloogid püüavad ülistada mingiks kalgiks oleviku või koguni „loodusseaduse“ ajatuks spartaks seda, mis on ainult sunnitöö ajavaimu seotud automatismide käsul.

„Hing“ on saanud paljaks vokaabliks, mis kutsub esile psühhiaatrite naeru ja noomenitest elavate professorite muiet — hing kordaläinud naljana, naiivsusest või viisakusvormelina! Ja on saanud halvaks tooniks kõnelda hingest tõsiselt.

Aga kiuste sellele „teadmisele“ tuleb siiski väita, et ainuüksi psüühiline janu elumõtte ja järjest õigema elu järele võib anda litsentsi liigi edasiarenguks.

Möödunud ajastute tavalisel inimesel oli olemine iseenesest mõtestatud; elamises oli eetilist ideaali ja elus eneses teatud rituaali — seda kõik tänu usulisele aspektile. Olgugi, et see metafüüsilisse suunduv suhe toetus sageli vaimuvaesusele ja juurdus tavaliselt üpris lapsikuus hirmudes ja lootusis, mis omakorda said relvadeks materiaalsete huvivõitluste ja eksploatatorliku õiglusetuse käes. Kuid hukka mõistes toorest ülekohut ja väikeste ajude rumalust, ärgem unustagem, et samast allikast voolas ka hingejõudu. Ja mis on eriti tähtis — ajavaimus oli tasakaalu.

Nüüd kadumaläinud tasakaal ongi see, mis meie ajastule vajutab apokalüptilise õuduse- ja tühjusepitseri. Praegu ainult üks vaekaussidest kaldub tõeluse poole, täis kvantumit, sihte ja tuska. Tühjaks lobaks näib olevat muutunud „hingelisus“, arengu õnn, armastus ideaali vastu, mida tegelikkuses ju ei olegi, ning „elumõtte“ keskendamise just sellesse ideaalisse. Veel iialgi maailm pole olnud nii „taevata“. Kõneldakse küll veel kombekohaselt „ideaalidest“, „aususest“ ja „südametunnistusest“ ja konventsioon nõuab koguni smokingi juurde musta liblika

kandmise kõrval ka usu teesklemist „moraalisse“, kuid maailmas pole ainustki instantsi, mis oleks lõplikult vastutav nende seikade eest.

Moraalne tuum, südametunnistus, inimlikkus, õigus, inimelu pühadus, tõde, häädu ja lõppude lõpuks „viimsete asjade“ profundne sisu, kõikide nende hingeülendavate mõistete summa — esinevad ajavaimus ainult veel ammu aegunud suurustena. Endastmõistetavalt tõde ja õigus, kinnitatakse, see on ju aksiom. Kuid hoidutakse midagi sellele aksioomile ehitamast. Ja tõsijuhul ei ole kedagi, kes oleks vastutav nende käibivate mõistete eest, pole kedagi, kes võiks tõendada, et neis on ka sisu.

Neis pole enam sisu, need on fühjad kestad, kodukäijad teisest ajast. Sest need „kõrgemad väärtused“ „elavad“ üksnes veel kõnepruugi hõõrdunud, määrdunud, libulikul-vastutamatu metafooridena. Need kunagised elumõtestajad on meil saanud paljaks kõnefigureks. Inimlikkus kui kõnefiguur, tõde ja õigus kui mõnus assonants! „Sisemine väärtus“ — mineviku protesteeritud veksilipakas.

Kõikjal kihistatakse naerda — kombekohaselt küll suu ette pandud käe tagant — rumala üle, kes peab midagi seesugusest fuhitähjast. Ja kes hingesopis siiski veel kasvõi vargsi hellitab oma ideaalikest (mitte selle sõna tänapäeva „mõttes“) — see on aja narriks, „eputajaks“, hingeliselt eilsest päevast, keda ei või arvestada, sest ta on eluvõimefu: võimefu tootma seda, mis on ajavaimule ainsaks väärtuseks — kvantiteete.

Kõik „nägijad“ aga rühivad tegema kvantiteete: tehniliste teadmiste massi — teadust, rahamassi — kapitali, inimesmassi — poliitikat. Kõik muu on peffus — filosoofia, usk, kunstid — kõik puha peffus! Fiktioonid ainsa realiteedi — kvantiteedi — kõrval!

Isegi kvaliteetidesse püütakse poetada kvantiteeti — ja nii muunduvad võimed rekorditeks, mõttetuks arvuks arvuks. Kvantiteedi hullustus saavutab omapärase rekordi inimese eneseheituses — individid on kuulutatud nulliks, inimest seesugusena ei vajata, ainult inimest-vahendit noteeritakse turul.

Oma igapäevast leiba võib teenida kas õeluse (satanismi) või tehnikaga — nende v a h e l asub ainult indiviidi väljalülitamine elust ja — inimesmass, millest elab õelus ja tehnika.

Valge inimsööja, kes elab teadlikust õelusest (lastes seda ülistada „terveks egoismiks“ või koguni „terveks moraalsiks“) ja mõne populaarse „ismi“ suitsukatte taha pugunud abstraherija, kes elab teadmisest, (et tõelus ei ole selline, nagu ta olema peaks) — need on moodsa elu kaks tippu. Kaks ummikteed, kuhu on kinni joosnud inimene.

Aga juba nad on kolmekesi omavahel kimbus: õiglusetu omanduse isandad, poogitud teaduse sulased ja suur unustatu ise, ühiskondlikkuse algeist pääle kuritarvitatud inimeshulk. Ja nii näemegi nüüdisajal inimesmassi anonüümsusest välja tungimas ning nõudmas mitte üksi *panem et*

circenses, vaid otse võrdset osavõttu peost — *post festum*. Ta tungib vähema vastupanu suunas — ja kriisidesse otsekui iseenda sabasse hammustanud maailmamajandus ja fassaadiks kokkukuivanud kultuur teevad hulkadele ühe kontsessiooni teise järele — naiivselt imestades, miks just nüüd ja meie elades maailmas pole enam senist ilusat korda.

Aga hulga nõudmised ei ole täiel määral teostatavadki — ja kaptenid lahkuvad pardalt, väärtused ja kassad hõlmas.

Ja ei saa olla rahu indiviidi ja hulga vahel — juba sellepärast, et ühes maailma põhilise muutumusega ka need mõlemad mõisted muutuvad täielikult ja igaveseks... Ning ainult veel mõnda aega osavad käed võivad mängida nende tühjunud mõistete kestadega.

Alles nüüdisajal oleme astunud tõeliselt planetaarsesse ajajärku; maailm saab alles meie päevil tõeliselt „tervikuks“, sest tehniline areng ühelt poolt ja mõistuse kasvav sissevaade asjade tuuma teiselt poolt teeb inimkonna ta planeedil kvantitatiivselt nii väikeseks ja ülevaatlikuks, kvalitatiivselt aga nii suureks ja kõige eest vastutavaks. Sellepärast senine XIX sajandi „kord“ ei olegi enam korras.

Ajavaim väidab asendanud olevat „viimset“ ja „õiget“ tõtt — „kõigelahema“ ja „kasulikuga,“ tõeviimset tõelus-lähemaga, teoreetilist praktilisega. Selle vastu ei saaks midagi öelda — kui see tõesti nii oleks. Sest igas elumõtestuses, igas elulises eetikas on just lähedasem ja teostatav Viimse ja Õige (Tõe ja Hääduse) subtiilsemaks sihiks.

Kuid ajavaimu poolt enesele omistatud sihtide vahetus ei olegi leidnud aset, üksnes nominaalselt on idealistlikult-viimised seigad asendatud realistlikult-esimestega.

Endiselt puudub iga tagatis füüsilise või transtsendentaalse tuleviku suhtes, endiselt inimene seisab kõikjuses keset fiktsioone. Ainus ilmsiks tulnud reaalne vahe on inimese vähem jõud uskuda õnnesse ja vaimsete õnnevõimaluste aina suurenev kadu.

Sest ajast, kui inimese mõistus on ära kistud ta igaveselt teemalt, ta riputab salajase raskuse tinapommid kõigi mitteigaveste asjade külge.

Valmar Adams

USUST JA USKUMISTEST *)

On rõõmustav, et hakkab tekkima huvi usuküsimuse vastu, ja on tervitav, et „Akadeemia“ toimetus peab küllalt tähtsaks Eesti usundi küsimust ning tahab võtta seda põhjalikumale käsitlesele.

Senini eesti haritlaskonna valdavas enamuses usuküsimust on peetud tähtsusetuks teemaks ja selle käsitlemiseks pole jätkunud ei huvi ega aega. Selline suhtumine usuküsimusse on eluvõõras; usu mõju ühiskonnale on nii suur, et usuküsimust ei tohiks hüljata ükski teadlik, arenenud kodanik. Selle küsimuse hülgamine ei tee olematuks küsimust ennast. Usk ei ole ju veel kadunud sellepärast, et üks osa eesti rahva liikmeid peab ennast „uskmatuks“, ei taha teha mingit tegemist kirikuga ega koormata oma õpetatud pead

*) Ilmub mõttevahetuse korras.

usuküsimusega. Sellase passiivseks-jäämise tulemuseks on vaid see, et küsimuse lahendamise jääb nende monopoliks, kes on agaramad: nende tahe pääseb mõjule ja surutakse peale ka passiivsetele. Siis äkki passiivsed leiavad enese „ilmsüütult kannatajate“ — moodsate usumärtrite osas ning hädaldavad, et nendele tehakse ülekohut.

Kuna haritlaskond pole tundnud huvi usuküsimuse vastu, on usuküsimus jäänud meil peaaegu täielikult nende monopoolseks tegevuseväljaks, keda seob usuga elukutse. Need on saanud kindlakuulise usulise hariduse (kooli), mistõttu ka usuküsimuse käsitlemine on muutunud kooliliseks — skolastiliseks. Usuküsimuse skolastilist käsitlemist aitab säilitada ja süvendada elukutseteiliste „vaimulikkude“ ametivanne, mis nõuab, et seda õpitud õpetust peab hoitama ja kuulutatama puhtalt, kuna ta on tunnustatud „Jumala sõnaks“ s. o. absoluutseks tõeks. Absoluutses ei ole võimalik midagi muuta — ei ära jätta ega juurde lisada: muidu ta ju poleks absoluutne. Iga uus mõte on sobimatu absoluutse mõistega, sest ta kas püüab täiendada valitsevat tõekspidamist või koguni seda välja tõrjuda.

Kuna haritlaskond on passiivne usuküsimuses, siis ta on lahti aktiivsema ideoloogilise tsentrumi mõjutusele ja selle skolastilised ideed tungivad haritlaskonda diktaadiliselt.

Kuid skolastiline on ju ka eluvõõras ja sellisena ei suuda kaasa tõmmata laialdasi hulki, kelle tegevusväli on „ilmalik“, s. o. „elulähedane“.

*

Et usuküsimus suudaks võita ühiskonnas koha, mis vastab tema tähtsusele, peab loobuma nii mõnestki valitsevast skolastilisest tõekspidamisest.

Mõistagi, et inertsil ja ideoloogilisel survele püsivatest usulistest eelarvamustest vabanemine pole kerge. Aga kui nendest vabaneda ei suudeta, siis usuküsimuse käsitlemine tõmbub samasse skolastilise ideoloogia raamistikku ja jääb sama viljatuks ning eluvõõraks, nagu ta on olnud meil senini. See on tammumine pinnal, mis juba ammu eelkäijate taldadest tuimaks tallatud. Olgu osutatud näitena Th. Tallmeistri ja Kuljuse üritatud uus-protestantismile, mis esines 1917. a. revolutsiooni kaasnähtena ja vaibus ühes tolle revolutsiooni lainega, olles jõuetu iseseisvaks olemiseks.

Ma ei looda mingit tulu ka niisugustest kirjutistest, mis püüavad muuta kiriklikku usupraktist kurjustamistega, noomimistega jne., nagu „Akadeemia“ 1937 nr. 4-s avaldatud „Kiriku asend iseseisvusaegses ühiskonnas“ ja „Ühe jutluse puhul“.

Nad võivad tekitada ägedaid mõttevahetusi, võib-olla — isegi mõningaid kõrvalekaldumisi senises kiriklikus usupraktises, kuid mitte rohkem. See oleks, piltlikult üteldes, nagu vete liigutamine Petesda tiigis: loomuliku tasakaalu seadus taotleb endise peegelpinna taassaavutamist ja tekitatud lainetus vaibub lühema või pikema aja jooksul. Lühema või pikema aja jooksul kustub ka sääraste kirjutiste mõju ja kõik asetub jällegi oma normaalsesse olekusse kristlikus kirikus.

Miks?

Sellepärast, et nende kirjutiste vaim ei ole kokkukõlas ristiusu postulaatiivsete ideedega. Inimene võib ju kiruda näiteks sügist, ega see kirumine muuda närbumat sügist öitsvaks kevadeks.

Mainitud kirjutiste autoreid ei häiri kirikliku usupraktise kõrvalekaldumine ristiusu õpetuse põhilausetest, vaid otse vastupidi — nad nõuavad eemaldumist nendest. Neid häirib vahe, mis on kiriku usupraktise ja selle vahel, millisena nemad tahaksid näha seda praktist oma isiklike tunnete, elamuste ja arusaamise järgi. Nad tahavad, et vaimulikud täidaksid oma ülesannet nende subjektiivsete vaadete kohaselt ja rahuldaks nende subjektiivselt religioossete elamuste nõudeid, küsimata, kas need on kokkukõlas ristiusu õpetuse põhilausetega ja kas nad sellega ei kipu peale suruma kirikule oma isiksust. Ent usupraktis peab olema kokkukõlas usutunnistusega. Selle nõude siimastlaskmine on ka üheks usuküsimuse hülgamise tulemuseks: ei o s a t a v a h e t

teha oma isiklike vaadete ja ristiusu õpetuse vahel, kaldutakse oma vaateid pidama kristlikeks ja seltsamal alusel nurisetakse vaimulikkude üle. Säärane nurin ei saa mõjuda aga parandavalt, kuna ta ei muuda kiriku põhialuseid. On asjata kurjustada pastoritega, sest nad on vaid „kutsutud ja säetud jumalalõõna sulased“, aga mitte selle isandad. Ja kui nad ustavalt täidavad oma kutsumuse ülesannet, siis langeb vastutus mitte neile, vaid isandale, kes neid on läkitanud. Kui selle isanda iseloom ja teoviisid mõnele ei meeldi, siis pole ometi õiglane hakata tõrelema tema sulaseid!

Artiklis „Ühe jutluse puhul“ toodule lisandan teise jutluse, mis peetud võrdses olukorras — Männiku plahvatuse ohvrile matusetalitusel. Pastor oli jutluse aluseks võtnud Piibli salmi: „Kelle pääle Jehoova hingab, see närtsib kui lilleke“.

Jäädes püsima ajaloolise kristluse alusele, peab tunnistama, et see salm oli valitud tabavalt.

Salmi mõtte arendamisel jutlustaja püüdis inimlikult lohutada nii lahkunute omakseid kui ka kõiki Eesti Vabariigi kodanikke. Temal oli ühiskondlikku vaistu ja ta toimis nii, nagu „Ühe jutluse puhul“ autor soovib. Ent siin sattusid kollisiooni „Jumala sõna“ (jutluse aluseks võetud Piibli salmi) vaim ja pastori jutluse vaim. Nii siis ühiskondliku vaistuga pastor osutus halvaks „jumalalõõna sulaseks“, lubades enesele omavoli oma subjektiivsete elamuste ja oma kaastunde surve all inimestega.

See oli raske eksimine kristliku kuulekuse vastu, mis nõuab oma mina salgumist ja absoluutset alistumist Jehoova tahtele Jeesuses Kristuses.

Nõudes kristlikelt vaimulikelt „Pühakirja“ väänamist inimlikkuse poole jne. ühiskondliku vaistu järgi, ahvatletakse neid murdma ustavust Issandale, keda nad teenivad.

Vastuolu ristiusu õpetuse vaimu ja inimlikkuse vahel ei saa kaotada noomivate ja kurjustavate kirjutistega, karikatuuridega, ka mitte piiblitlugude seletuste „ajakohastamisega“.

Selle lahendusi on kolm.

Esimeseks lahenduseks on oma inimliku „mina“ täielik mahasalgamine, nagu seda nõuab kristlus ja püüab teostada munklus. Sel juhul ei saa tulla kõne allagi ühiskondlik vaist ja muud niisugused „ilmalikud“ asjad.

Teiseks lahenduseks on — usule külmaksjäämine. Seda praktiseerib mass, kuna tal puudub muu võimalus.

Kolmandaks lahenduseks on usuline revolutsioon, — ristiusu asemele sobivama otsimine.

Revolutsioonid ei sünni üle öö, neid valmistatakse ette aateliselt pikkade aegade jooksul. Ristiusu maadel usulise revolutsiooni aateline ettevalmistamine on kestnud juba sajandeid ja ta on ette valmistatud kaunis põhjalikult: ristiusk ei püsi enam oma õpetuse tõdedel, nagu keskajal, vaid inertsil mõjul ja Jeesuse Kristuse kultusena. Usuline revolutsioon ristiusu maadel on juba alanudki. Kirjutised nagu „Ühe jutluse puhul“ on selle kääriva revolutsiooni määsulisel avaldusel, mis veel ei küüni sihiteadlikkuseni.

Nagu Vene 1917. a. revolutsioon soodustas eesti rahva võitlust oma riikliku iseseisvuse eest ja selle kättevõitmist, nii ka usuline revolutsioon ristiusu listes maades soodustab eesti rahva võitlust oma vaimse iseseisvuse eest, s. o. rahvusliku usundi taassündi.

*

Järelikult — usule külmaksjäämise põhjuseks ei ole niipalju klerikalism ega „häraskiriklus“, kui ristiusu õpetus, ja asja ei paranda kuigi palju saksa soost pastorite asendamine eesti soost pastoritega, sest pastorid on vaid kristliku kiriku liha. Olgu see „liha“ saksa või eesti tõust, kiriku vaim, s. o. ristiusu õpetus jääb ju muutmatuks.

Ristusuliste maade kogemused peaksid ka midagi väärima. Aga seal pole lugu usulise vaimustusega sugugi parem kui Eestis, kuigi seal vaimulikkude isiklik koosseis on rahvuslik juba põlvestpõlve.

Et pääseda skolastikast, selleks on tarvis eeskätt vabaneda eelarvamusest, et ristiusk on „ülim usk“. See fix-ideeline eelarvamus kütkestab loovat vaimu, surub ta ristiusu kanoniseeritud tõdede kui ülepääsematute müüride vahele. Unustatakse hoopis ära isegi tõsiasi, et teiste uskude (budhismi, islami jne.) ideoloogilistes valdkondades samuti peetakse oma usku ülimaks usuks, vaadatakse ristiusule ja teistele uskudele ülevalt alla ja kahetsetakse ka kristlasi kui pimedaid alaväärtusliku ebaususe orje. Seda tõsiasi pole tarvis hakata pike-malt selgitama, sest seda argumenteerib ristiusu misjonitöö vähene viljakus noid mail.

*

„Akadeemia“ samas 1937. a. 4-s numbris avaldatud kolmanda usuküsimust käsitleva kirjutise „Eesti usundist“ kandvateks alusteks on patsifismi ja evolutsiooni aated. Kirjutise autor, Studiosus, kardab nende kahjustamist rahvuslikest usundeist ja sellepärast on ta põhimõtteliselt rahvuslike usundite vastu.

„Usu kosmopolitismis“ ta näeb rahvaid lähendavat tegurit, aga „erijumalates“ „väga tülikat rahvast“: „Isegi kreeka Olümp, ühe rahva jumalate koondis, oli tüliõhutajate ja seiklejate organisatsiooniks“. „Jahve, Israeli jumal“, olevat „kõige tüübilisem näide rahvuslikust jumalast: toores ja verine vaim, kes oma äravalitud rahvale õiguse andis kõiki teisi rahvaid alaväärtuslikeks pidada ja hävitada“.

Studiosus ütleb, et seda tõestavat „ajaloo andmed“, s. o. et see nagu oleks teaduslik tõde.

Studiosus on oma teadmisi nähtavasti ülehinnanud.

Põhjapoolse Euroopa rahvaste kaugem ajalugu on dokumenteeritud üli-nõrgalt, aga Rooma ja Kreeka ajalugu kaunis hästi, samuti Egiptuse ja Sumeri-Babüloonia ajalugu. Need ajalood ei kõnele ususõdadest ega ususalimatusest. Ka hunnid ei tulnud Euroopasse oma usku tooma ja suurim maailma-vallutaja Tšingis-Khan jättis igale rahvale tema usu ja tema jumala. Ususõjad ja ususalimatus tekkisid ühes uskudega, mis kipuvad maailma vallutama: ristiusuga ja islamiga, s. o. ühes „usukosmopolitismiga“. Need kaks usku muutsid Euroopa, Väike-Aasia ning Aafrika ususõdade tallermaaks „ainsa ja õige Jumala“ nimel. Kui islam oli vallutanud ühe hoobiga nii palju maad, kui suutis, ta pistis mõõga tuppe; aga kristlus üritas ususõdu ka omaste vahel... üle 1000 aasta. Niisiis ristiusul on sõjakam iseloom kui islamil.

Viimaseil ajal, kui ristiusk jäi seesmiselt nõdraks ja ei suutnud enam sõdu üritada, tekkis kolmas „üldinimlikkudele seisukohtadele rajatud religioon“ kommunisti näol. Ka tema suurimaks tungiks on maailma vallutamine — sõnaga, sõjaga ja sisesõdadega. A. Blokk omas teoses „Kaksteistkümmend“ ütleb: „Maailma kahjutuli veres. Issand õnnista!“ 1.

Sõda on kosmopolitismi aate iseloomus.

Ta peab nivelleerima kõik maailma rahvad „üldinimlikule seisukohale“. Kuid nagu iga üksikisik tahab säilitada ennast, nii ka ühiskondlik indiviid tahab säilitada ennast ega lase ennast vabatahtlikult nivelleerida mingile „üldinimlikule seisukohale“.

Ja seda õigustatult: rahvad on inimsoo kultuuri suuremad saavutised, milleks on kulutatud aastatuhandeid. Rahvad on arenenud aegade jooksul selleks, mis nad on, mitte juhuslikult, vaid kohanedes elamistingimuste erinevusele. Sellepärast rahvaste nivelleerimine „üldinimlikule seisukohale“ tähendab nende hävitamist, s. o. kultuuri suurima väärtuse hävitamist.

Kuni jääb muutmata maa kuju ja tema pinna üksikosade erinevus, jääb ka kosmopolitism utopiaks. Pealegi kahjulikuks ja rumalaks utopiaks, sest ta ei suuda mõista looduse vägesid ega nende seadusi.

Seda tõestab ka kristluse ligi 2000-aastane praksis: veriste ususõdade, ketserikohtute ja püha inkvisitsiooni kiuste ta on lagunenud sektideks, mis on

1) „Мировой пожаръ въ крови. Господи, благослови!“ („Двѣнадцать“ А. Блокъ).

omavahelises lepitamata tülis ja neavad üksteist. Vaevalt keegi suudab tõestada, et see on avitanud või avitab tulevikus sobitada rahu rahvaste vahel või kodurahu riigis.

Loobumine utoopilistesse ideedesse uskumisest ei ole ju veel loobumine sõdade vältimise, rahvastevahelise rahu eesmärgist või sihi muutmine ega vaenuküllvamine, vaid see tõestab kindlat tahet jõuda eesmärgile reaalsemate abinõude varal. Üheks selliseks reaalseks ja minu arust tõhusamaks abinõuks on rahvaste kasvatamine rahvusi tunnustavas ja austavas vaimus. Õpetagem inimesi lugu pidama iseendast, et nad võiks lugu pidada ka üksteisest. Kasvatagem neid seaduse ja õiguse austamises, et nad oskaksid tunda oma õiguse piire ja austada teiste õigusi. Kasvatagem inimesi teadmises, et rahvus on kultuuri suurim saavutus ja rahvuse hävitamine on samasugune roim, nagu inimese tapminegi: on patt.

See pole kerge, ega ka kiirelt teostatav ülesanne, ent ta on reaalne ja viib eesmärgile lähemale ometi kindlamini kui eksitavad kummitusaated.

Kui Rahvasteliit praegusel ajal ja kujul ei ole suuteline sõdu vältima, siis küll osalt sellepärast, et rahvad ei ole kasvatatud sellises rahvusi tunnustavas vaimus, vaid valitsevas rahvusieitavas kosmopolitismi vaimus, mis usub rahu saabumist maailma vallutamise läbi.

Nagu riigis seadusliku korra kaitseks on reaalne jõud politsei ja sõjaväe näol, nii ka Rahvasteliidul peab olema käsutada reaalne jõud riikate rahule-sundimiseks.

Ja võib-olla, et rahu kindlustamiseks tuleb abi sealt, kust seda tahetakse näha kõige vähem — relvade arengust. Arvan, et sõdade statistika tõestab, et sõjad jäävad seda harvemaks, mida enam areneb relv.

*

Studiosus ütleb Jahve, Israeli jumala olevat rahvuslike jumalate kõige tüübilisemaks näiteks. Kuid erand ei saa olla tüübiliseks näiteks. Sorigu Studiosus läbi kõik rahvuslikud jumalad ja tutvustagu nende seas ühte, kes sobiks „paarimeheks“ Jahvele.

Jahve pole ajalooline rahvuslik jumal, vaid kunstlikult kombineeritud mitmest jumalast — Asaelist, Molokist, osalt Javee'st ja teistestki. Näiteks eespool tsiteeritud lause „Kelle peale Jehoova hingab, see närtsib kui lilleke“, on ilmselt Asaelist.

See Jahve kombineerimine teostus pärast Babüloonia vangipõlve ja juba selle pärast kõik see, mis on Vana Testamendi raamatutes kuni Teise templini, on Jahvele juurde luuletatud hilisematel aegadel. Pealegi paistab kaunis põhjendatuna teooria, mis kinnitab, et Israeli rahvas ei olnudki semiidi, vaid indogermaani tõugu. Järelikult juudid ja israel ei ole sünonüümid, nagu neid peetakse. Juutide ajalugu algab mitte Abrahamist ja isegi mitte Babeli vangist tagasituleku ajast, vaid tõenäoliselt alles Makabeide ajast. Makabeide ajal juudid ei moodustanud rahvust, nagu seda mõistetakse praegu, vaid usulahu. Rahvuseks praeguse aja mõistes arenes selle usu kogudus kristliku aja jooksul. Ka Talmud kujunes selliseks, nagu ta on, kristliku aja jooksul ja kanoniseeriti alles XII sajandi lõpul. Peetagu vaid meeles, et Vana Testamendi raamatud on läbi teinud kahekordse tõlke: nad on tõlgitud heebrea keelde tagasi kreeka-keelsest tõlkest, kuna Jeruusalemma templi originaalkirjad häabusid Jeruusalemma äravõtmise ajal (70 a. p. Kr. s.). Vana Testamendi pidamine juutide ajalooks on eelarvamine, mille on sisendanud ristiusk. Seda eelarvamist vajab ristiusk oma õpetuse põhjendamiseks 2.

Levitades Piiblit sadades miljonites eksemplarides maailma rahvaste sekka, levitatakse seda „toorest ja verist vaimu, mis õiguse annab kõiki teisi rahvaid alaväärtuslikuks pidada ja hävitada“ ja sisendavad arvamust, et see vaim on jumalast.

*

2 Vastutus sellise kahtlase teooria pooldamisel jääb täiel määral autorile. Toimetus.

Studiosus peab monoteismi jumalamõiste ülimaldaks saavutuseks ja näeb rahvuslike uskude taassündimises regressi, s. o. evolutsiooni kahjustamist. Ta kirjutab: „Eesti jumala mõtet arendades tekib samuti hädaoht, kas meie mitte ainujumala usu juurest tagasi ei lähe primitiivsemate aegade poole“.

Regressioon oleks ju tülise argument rahvuslike uskude vastu, kui tõesti oleks tegemist regressi-nähtega, s. o. kui see süüdistamine võrsuks tõsi-asjade tundmisest. Kuid tõsiasi näha Studiosus kas ei suuda, või ei oska, või koguni ei tahagi; ta näeb vaid seda, mida lubavad näha valitseva skolastika prillid.

Nii — Saksamaal teostuva usulise revolutsiooni põhjustest ta arvab, et: „Sakslased, näiteks, on oma muistsete Votani ja Odini poole pöördunud sellepärast, et ristiusu jumal, kes olla juudi päritoluga, nende rahvuslike unistusi maailmavalitsemisest täita ei aidanud. See on Saksa praeguste usuliste võitluste mõte“ (lk. 255.)

Järelikult Studiosuse arvates Saksamaa haritlaskond oma usulises arengus seisab puhtaima fetišismi tasemel.

Sama lihtne on Studiosuse meelest ka Taara usu taassündimise põhjus — paljas lapsik teotsemine analoogia alusel: „Oletatakse, et kui oleme iseseisvaks saanud, kui meil on oma riik, siis peab ka oma jumal olema“. Järelikult, Studiosus ei näe mingeid põlevaid küsimusi ei meil ega mujal.

Tsiteerides a/k „Hiis“ I vihust laused: „Jumalad on inimeste ja rahvaste oma loodud ja kujutatud“, „Suurel inimesel on suur jumal, väikesel inimesel — väike jumal“, „Arenemata rahval on arenemata jumalad, arenenud rahval — arenenud jumalad“ ta järeldab:

„Eesti rahvas on arvuliselt ja ka muidu väike rahvas, selle üle vististi vaidlust ei saa olla. Järelikult peaks siis ka eesti jumal väike resp. arenemata olema.“

Väärrib tähelepanu mõtte väänamine Studiosuse poolt: tsitaat ütleb, et väikesel inimesel on väike jumal, aga Studiosus toonitab, et Eesti rahvas on väike rahvas, ja järeldab, et „siis peaks ka eesti jumal väike ja arenemata olema“.

Milleks säärane väänamine?

Kas selleks, et siis võida ütelda edasi: „See ei või aga Taarale soovituks olla“?

Või ta ei taipa, et see on väänamine?

Siis veendugu selles mõne loogika-õpperaamatu abil.

*

Millisel arenemisastmel seisab Studiosuse poolt esindatav monistlik jumaluse-mõiste, mille nimel ta sõdib rahvuslike uskude vastu?

Ta kirjutab (eeltoodud tsitaatide puhul):

„Nende teeside vastu ei saa teaduse seisukohalt vaielda. Kuid nad ei vasta küsimusele, missugune see eesti jumal siis oleks, kas väike või suur, arenemata või arenenud?“ ja edasi:

„Rahvuslik eesti, saksa, prantsuse jne. jumal ei või olla kõige maailma looja, kõigi inimeste ühine isa, see on vastuolus kristliku usutunnistuse taotlustega“.

Niisiis — Studiosus nõuab, et jumal peab olema kirjeldatud, nagu kirjeldatakse konkreetseid fenomene. S. o. Studiosuse jumala-mõiste püsib antropomorfismi tasemel selle personifitseeritud, s. o. teoloogiliselt nikerdatud jumalakujujudega. Kõrgemat mõistma ta ei küüni.

Kuid nikerdatud kuju ei saa olla ei maailma looja ega kõigi inimeste ühine isa, kuigi ta on nikerdatud „üldinimlikkudel alustel“.

Huvitav on tema argumentatsioon: „...“ see on vastuolus kristliku usutunnistuse taotlusega“. See on päris keskaegne, kus kristlikku usutunnistust peeti Püha Vaimu läbi ilmutatud absoluutseks tõeks.

Aga milleks ta siis veel apelleerib teaduse poole? Teadus astub ju kohe tema vastu, tuues ette näiteks muhamediusulisi, kelle arvates kristlik Kolm-

ainus ei saa olla maailma looja ning kõigi inimeste isa, sest see on vastuolus islami usutunnistuse taotlusega.

See monoteismi tase on madalam nii mõnegi rahvusliku (näiteks vana Egiptuse) usundi tasemest, kus kõigis jumalates nähti Ainsa kujutlemist mitmel viisil. Sellest võrsus ususalivus.

Rahvuslike usundite taassündimine on religioosse mõtlemise evolutsioon, aga mitte regress. Evolutsioon astub üle tardunud vormide, ka üle kultuslike vormide ja teoloogiliste dogmade.

Studiosus on enesele liialt kergeks teinud ülesande tutvustada „Akadeemia“ lugejaskonda eesti usundiga: ta pole vaevunud tutvuda sellegagi, mis trükkis avaldatud ja kõigile kättesaadav. Usuühingu Hiis põhikirja § 4-s („Hiis“ III vihik lk. 68) tunnistab:

„Taara usu õpetuse aluseks on tõekspidamine, et kõik elav ilm on arenemise ja edenemise tulemus, et arenemine ja edenemine sünnib ka praegu ja kestab tulevikus“ ja edasi:

„Taara usk peab tõeks, et ka jumaluse mõiste on arenev, tingitud üldiselt vaimlise kultuuri tasemest ja iga üksikisiku vaimukusest“ ning:

„Taara on piiritlemata, sõnadega määramata, on tajutav. Taara iga piiritlemine ja sõnadega määramine tähendaks Taara mõiste labastamist, allakiskumist ja hävitamist.“

Siin religioosse mõtlemise evolutsioon on väljendatud selgelt. Üldise evolutsiooni idee esineb kui ideoloogiline põhimõte. Rõhutatud on lõpmatuse põhimõte. Loomine on pidev, igavene. Jumalusele on lähenetud suurima hardumusega. Ta on hingeliselt tajutav, aga mitte määratav, teoloogilistel spekulatsioonidel piiritletud kuju. Usu ülesandena on nähtud igaveste tähistate poole juhtimine, aga mitte kanoniseeritud, antropomorfiselt personifitseeritud jumalakujuetelmate asetamine inimese ja jumaluse vahele.

Ristiusu õpetus neid põhimõtteid ei tunne. Ta on „ilmutuse usk“ — temale on ilmutatud absoluutne tõde. Kahtlemine õpetuse tõdede absoluutsuses on suurim patt („Iga patt antakse andeks inimesele, aga pattu Püha Vaimu vastu ei anta mitte andeks“).

See on ristiusule müüriks, millest ta üle ei pääse, ja komistuskiviks. Verbaal-inspiratsioonist lahtiütlemine muudaks Piibli tavaliseks, inimlikult puudulikkuks ja arvustatavaks raamatuks, mingiks kaugete rahvaste muinaslugude koguks ja ristiusu dogmad kaotaksid oma „püha tõe“ väärtuse.

Kuigi säärane arvustamine teostub väljaspool, n. n. „ilmalikkuses“ (ja isegi ristiusuliste teoloogide teaduslike diskussioonidel), ei või see sündida seespool, usutunnistuses eneses, sest see oleks iseene eitamine ja kristliku kiriku järsk kokkuvarisemine. Ristiusk võib püsida vaid niisugusena, nagu ta on, nii kaua kui suudab, ja . . . kaduda.

Ristiusus valitseva absoluutsuse põhimõtte paratamata tulemuseks on ka ristiusu jumaluse-mõiste kujunemine antropomorfistlikuks, personifitseeritud konkreetseks suuruseks. Kuid konkreetseid suurusi m a h u b lõpmatusse l õ p m a t a p a l j u.

Niisiis ristiusu Kolmainust ei saa pidada monoteistlikuks sellepärast, et ta on konkreetne suurus ja tema kõrvale mahub veel lõpmata palju samasuguseid jumalaid, aga mitte sellepärast, et ta „on jagatud isaks, pojaks ja pühavaimuks“ (nagu arvab Studiosus).

Ainult konkreetseid suurusi võidakse määratella, piiritella ja kirjeldada lõplikult, aga mitte lõpmatust.

Kõik, mis võidakse teada lõpmatusest, on ikkagi vaid lõpmatuse lõpmata väike murdosa.

Selle matemaatilise tõe rakendamine aitab selgitada jumala ja Taara mõisteid. Jumal on see lõpmata väike murdosa Taarast, mis inimene või rahvas on tajunud ja personifitseerinud oma aja „vaimlise kultuuri taseme ja oma isikliku vaimukuse“ kohaselt.

Iga veetilk peegeldab vastu päikest, ent lõpmatust ei suuda vastu peegeldada ükski ookean.

Ka kristlik Kolmainus on vaid lõpmata pisike murdosa Taarast, niisugune, nagu kristliku kiriku isad suutsid tajuda ja teda kujundada oma aja vaimses õhkkonnas. Kuidas saab ta esineda kõige maailma loojana ja kõigi inimeste ühise isana rohkem, kui näiteks Uku, Allah, Votan ja teised jumalad?

*

Oma kirjutise kokkuvõtte p. 4. Studiosus kinnitab, et „Jumal või jumalus, kellest kujutus on kohaldatud väikese rahva oludele, ei või mõju avaldada teistele rahvastele, see tähendab, ei või ideoloogiliselt oma rahvast kanda. Ainult üldnimikkudele seisukohtadele rajatud religioonid on maailma vallutanud. Primitiivne arusaamine jumalusest ei või ka kultuurilise väikerahva liikmeid endid ideeliselt ühendada.“

Studiosus esindab seda voolu Eestis, mis püsib veel ikka „maailmalikkuse“ võlu all. „Maailmalikkus“ ja „üldnimikkus“ — seda peetakse tarkuse aluseks ja kriteeriumiks kõige hindamisel. Sellega mõõdetakse kunstitoodete väärtust, mõtete filosoofilist sügavust, inimese andekust, eruditsiooni, silmaringi avarust, moraalset täiust ja muid vourusi. Vastupidi — rahvuslikkust peetakse arenematuse, andevaesuse, kitsarinnalisuse ja muude suuremate ja vähemate ebavooruste tunnuseks. „Üldnimikkus“ on raskekahuriks, mille ees ei saa seista endastmõistetavalt. „Maailmavallutamist“ peetakse asjale absoluutseks soovitusseks: „maailmavallutaja“ on kõrgemal arvustamisest, on „ülim“ aksioomiliselt.

Ustakse, et see arvamine on põhjendatud teaduslikult.

Ent see fataalne alistumine „maailmalikkusele“ on vaid primitiivse „provintsiaalsuse“ imestus kõige ees, mis on suur kehaliselt, — olgu see siis suur maja, suur aken, suur linn, suur liikumine, suur riik või suur pauk.

Selle „suure-võlu“ filosoofiliseks sügavuseks on vaid veene, et suurel ajal peab olema ometi suur alus.

Kuid ainult algeline, arenemata võib olla üldine. Arenemine eraldab, arenenu erineb. Mida arenenum, seda omapärasem, erinevam. Olgu lihtsaim näide: valmisriiete äri valmistab ülikondi turu jaoks jablooni järgi, s. o. „üldnimikult“. Säärast ülikonda, et ta saaks kandmiskõlvuliseks, peab selga passitama, s. o. individualiseeritama.

Teine näide. Lenin vallutas kommunismile õige kiirelt peagu kogu endise Vene impeeriumi ja mõne aastaga oli kommunism levinud üle maakera nii tugevalt, et temaga tuli pidada visa võitlust kõigil mandreil.

Kas Studiosus tahab väita, et kommunism vallutas maailma kui ülim majandusliku ja riikliku tarkuse õpetus? Vastupidi — kommunismi impuls peitub just praktilise leninismi l a b a s t e s lööklausetes: „Maha rõhujad! Rõõsu kokkuriisutut! Kõik võim rõhutuile!“

Milliste argumentidega Studiosus põhjendab oma väite, et „jumal või jumalus, kes ei või avaldada mõju teistele rahvastele, ei või ideoloogiliselt oma rahvast kanda“?

Kui Studiosus mõtleb „oma rahva kandmise“ all oma rahva sõtta ässitamist teiste rahvaste vastu „õige ja ainsa jumala nimel“, nende äravõitmist ja allaheitmist, siis on tal õigus. Kuid siis peab ka „arusaamine jumalast“ olema just primitiivne, kuna kõrgem arusaamine jumalast või jumalusest ei sobi enam selleks.

Kui aga „oma rahva kandmisele“ omistada kultuuriline sisu, siis on vaja „mõju avaldada“ oma rahvale, aga mitte väljapoole.

Ja teiseks, millega on argumenteeritud väide, et „väikese rahva oludele kohandatud kujutus jumalast või jumalusest“ peab olema paratamatult ka „primitiivne“? Senini on püsinud arvamine, et väikesed rahvad hoolitsevad oma rahva kultuurilise taseme tõstmise eest rohkem kui suured rahvad, kes praktiseerivad rohkem jõu- ja võimu-poliitikat. Ka meil Eestis rõhutatakse alaliselt, et meie kui väikerahvas võime jääda püsima ainult kõrgekultuuriga rahvana, et kõrgem kultuur ongi väikerahva tugevaim relv võitluses oma olemise eest. Järelikult ka meie jumaluse mõiste peab olema kõrgem „üldnimikult“ jumalusemõistest, aga mitte „primitiivne“.

Meie, taaralased ei pea usku mingiks eksportkauba artikliks, millele vaja turgu vallutada. Meie peame usku üliväga tähtsaks enestele, näeme selles jõudu, mis suudab meid üle avitada kõigist hingelisist kitsikust, juhtida ülimate tähtsuste poole, taotleda kõrgemaid eesmärke, tervendada rahvuslikku vaimu, lähendada inimesi üksteisele.

Meie ei pea teisi rahvaid ei „paganateks“ ega „primitiivseteks“ sellepärast, et nad oma moodsa tajuvad oma moodsa Taarast, nimetavad seda omakeelse sõnaga, selle „kaudu lausuvad endale lohutust ja elutuge“, „sisendavad usku paremasse tulevikku“³ ja kujundavad selle ümber oma lugusid. Vastupidi — meie peame seda loomulikuks.

Meie ei pea tarvilikuks nendele peale suruda nii ehk teisiti oma arvamusi ega oma lugusid „ainuõigest jumalast“, sest „iga jumal on hea, kui ta on Taarast“⁴. Ka kristlikus Kolmainuses on nii palju head, kui palju tema kujundajad on suutnud tajuda Taarat.

Aga kui mõni rahvas leiab midagi ilusat ja head meilt, siis võtku seda oma tahtmist mööda. Samuti võime ka meie võtta teiste rahvaste loomingu parimat, mis meile sobib ja on vajalik.

*

Studiosus manitseb ettevaatusele „rahvusliku usu loomise katsete suhtes, et eesti rahvast mitte seada vaimse ja lõpuks ka poliitilise isolatsiooni seisukorda“.

Praegu valitsev skolastika on suutnud eesti vaimu isoleerida muu maailma positiivsest mõjutusest vägagi.

Viimaste aegade ni mul on olnud tunne, nagu elaksime poti põhjas, kust muud ei näe kui lapikest sinist taevast pea kohal. Elatakse vaimselt „vanas heas baltluses“, 100 kuni 150 aastat tagasi valitsenud ideede riigis. Ning seda sama peetaksegi „euroopalikuks mõtlemiseks“. Teisiti ei saagi olla, kui peetakse ennast Euroopa popsiks. Kui puudub vaimne iseseisvus, puudub ka julgus ise mõelda, ise otsustada. Niisugustel tingimustel ei saa tekkida ka oma filosoofia. Moodsasse Eestisse peab kõik taevamanna Euroopast tulema.

Rahvuslik vaimne iseseisvus võrsub rahvuslikust usust. Teist juurt tal pole.

Püüdes vaimsele iseseisvusele saame ka tõuke huvitundmiseks kõige vastu, mis sünnib maailmas. Näiteks, rahvusluslasi juute ja jaapanlasi ei saa pidada vaimselt isoleerituks vististi ka Studiosus.

Kuidas on aga lugu poliitilise isolatsiooniga?

Eespool juba märkisin, et jumalate pärast pole enam peetud sõda. Mõõdunud sajandil kristlikud riigid (Prantsusmaa, Inglismaa) koos muhameedliku Türgimaaga sõdisid korduvalt kristliku Venemaa vastu. Maailmasõjas kristlikud liitriigid koos „paganliku“ Jaapaniga sõdisid kristlike keskriikide ja muhameedliku Türgimaa vastu. Ent praegu on usundite mõttes maailma kaart kirjum kui enne Maailmasõda: Nõukogude Venemaa kiusab taga kristlust kommunismi nimel, natsistlik Saksamaa pigistab ristiusu kirikuid natsismi nimel ja soodustab uuspaganlust, Inglismaa filosoofid ennustavad, et 30 aasta pärast Inglismaal on täielikult uus arusaamine usust ja usulistest tõdedest ning ristiusust ei ole enam järel muud kui nimi. Millise usundi nimel rahvuslusuline Eesti võib siis jääda poliitiliselt isoleerituks? Ja mille nimel Studiosus maalib seinale isoleeringu-kuradeid?

*

Prof. J. Uluots ühes oma referaadis (UENÜ Esinduskogu koosolekul Tartus) väitis, et Eesti suudab püsima jääda ja isegi tagasi võita selle, mis ta kaotanud mustadel sajanditel, kui suudame kaitsa eesti rahva keha märkide eest, mis väljatöötatud valitsevate suurrahvaste kehas.

3 H i s I vihk, 2. lk. Taarast ja jumalast.

4 Samas.

Et oleks võimalik kaitsta ennast füüsiliste vaenlaste vastu, on tarvis eeskätt füüsiliselt vaba olla. Rahvuslikus ulatuses see tähendab riiklikku iseseisvust.

Et kaitsta ennast vaimset (moraalselt, ideoloogiliselt, kultuurset), on tarvis olla vaimset vaba, olla vaimset iseseisev.

Vaimne iseseisvus võrsub usust.

Ei saa olla vaimset iseseisev, kui ollakse võõra rahvuse usuliseks kolooniaks, sest usk on ülilm autoriteet.

Selle tunnistab tõeks ka Studiosus:

„Meie oleme juudi ja saksa rahvustuse juures sellepärast vähe peatunud, et mõlema rahva ideoloogiline mõju on meile tugev. Aastasadade kestel on eestlased Saksast igasugu tõekspidamisi laenama pidanud, sunniviisil ja vabatahtlikult.“

ning:

„Juutide internatsionalistideks pidamine on tulnud sellest, et nad rahvusvahelisi liikumisi on organiseerinud.

Kuid selle juures ei ole juudid ise oma ühiskonda rahvusvaheliseks muuta lasknud. Kuigi nad endid teiste rahvaste asjadesse segada armastavad või on sunnitud segama, siiski ei ole teada juhust, kus mingi teisest rahvusest ja usust isik juutide ühiskonnas osa oleks etendanud.“

Ja edasi:

„Rahvussotsialistlik Saksamaa on nüüd asunud seda looma, mis juutidel juba aastatuhandeid olemas.“

Nüüsiis rahvussotsialistlik Saksamaa peab usku küllalt tähtsaks teguriks. Olgu üteldud, et vürst Bismarck'i-aegne keiserlik Saksamaa asus rahvastama usku, avaldades survet katoliku usule luteriusu kasuks. See võitlus on tuntud „Kulturkampf'i“ nime all.

Meil on kosmopolitismi aate mõju alles väga suur ja rahvustunne vastavalt võrdlemisi nõrk, rahvuslik ideoloogia „lapsekingades“. Seepärast meil üritataksegi „enesevallutamist“ vaid arglikult „ääriveerimööda“, nagu nimede eestistamine, rahvusliku omapära otsimine jne.

*

Oma kirjutise lõpuosas Studiosus ütleb, et „ajakirja „Hiis“ esimeses numbris on veel üks tähelepanu-vääriv lähtekoht, nimelt mõistuse kui usulise teguri täielik eitamine“.

Kinnitan, et niisugust lähtekohta ei ole „Hiie“ vihkudes ega teistes seni avaldamata taaralaste kirjutistes. Samuti ei leidu neis ka „teaduse mittekompetentseks tunnistamist“ usuliste küsimuste lahendamisel. Just vastupidi sellele. Nii Hiie põhikirjas leiame järgmised juhtlauseid:

„§ 4. Taara usu õpetuse aluseks on tõekspidamine, et arenemine ja edenemine sünnib kindlate seaduste alusel, et nende seaduste tundmine on inimesoale tarviline ja nende täitmine soodustab edenemist ja kindlustab edu, et neid seadusi avatakse vaid aegamööda teadusliku uurimise teel“.

ja § 2-s „Hiie“ ülesannete hulka võetud:

p. 3. „Usundi, kõlbluse ja teaduse lähendamine ja ühistamine nende pidevaks ja leplikuks koostööks rahva õnnelikkuse, edenemise ja arenemise nimel“.

Kirjutises „Loomulikul teel“, millele viipab Studiosus, selgitatakse uskude loomulikkust alust ja iseloomu, tundeid ja teadmist kui tegureid, mis ergutavad tahet, ja nende tegurite loomulikke ülesandeid ja mõju-piire, s. o. nende osatähtsust inimese teadlikus, tahtelises tegevuses. Järelikult ka seda, millisel määral mõtlemine on suunitav ning millisel määral usk kui aktiivne tegur mõjutab (= suunab, õhutab või pidurdab) teaduse arengut.

Kas see mõju on vaieldav teoreetilistel või ajaloolis-eksperimentaalsetel alustel?

Kas ollakse siis targem, kui silmad kinni pigistatakse tõsiasjade ees, mida ehk ei soovita näha mõne „kõrge“ põhimõtte nimel? Olen veendunud, et on tarvis tundma õppida realiteeti nii nagu ta on ja korrastada üritused reaalses, aga mitte illusoorises olukorras.

Olen sunnitud tunnustama, et Studiosus omas kirjutises on informeerinud „Akadeemia“ lugejaskonda täiesti võõriti.

*

Eespool vaadeldud kirjutises käsitletud küsimused (kiriku-elu korrastamine, kiriku rahvalikkus, ühiskondlik sündsus, ühiskondliku vaistu omamine, patsifismi ja evolutsiooni aated) ei kuulu usuliste küsimuste hulka skolastilise usumõiste järgi, sest neis pole hinge lunastamist. Ristiusu seisukohalt need on „ilmalikud asjad“. Ent kirjutiste toon tunnustab, et autorid on neid asju „südamesse võtnud“, et nad on „elulähedased“. Nii juba õige kitsapiirilistes küsimustes elu kipub paisuma üle kehtiva usumõiste piiride, purustama skolastilise usumõiste raamid. On silmapaistev vahe ametliku usu ja elava usu vahel. See vahe muutub veelgi suuremaks, kui võtame vaatlusele rohkem küsimusi, millel ülisuur tähtsus ühiskondlikus ja ka isiklikus elus. Järelikult, kuni jäädakse kehtiva skolastilise usumõiste juurde, jääb ka usk „eluvõõraks“, mingiks kombetäitmiseks, mis vahest pahvatab suurmoekski, kuid mida ometi võõristatakse.

Asi paraneb siis, kui õpitakse nägema usu loomulikku sisu ja vastavalt laiendatakse ka usu mõistet.

Ent eelarvamused on visad taganema, eriti veel usulised eelarvamused. Ka skolastiline usumõiste on praegu usu arenemist suretavaks ja suurimaks takistuseks rahvusliku usundi taassündimisel, igatahes suuremaks takistuseks, kui ristiusu kultuslik inert, sest eeskätt skolastiline usumõiste määramine peletab küsimuse juurest eemale loovaid jõude.

K. UTUSTE

PSÜHHOANALÜÜSIST JA PSÜHHOLOOGIAST

„Akadeemia“ juunikuu numbris ilmunud dr. E. Blum'i kirjutis psühhoanalüütilisest vaatlusviisist kergitab mõningaid probleeme, mida oleks otstarbekohane lähemale vaatlusele võtta, sest psühhoanalüüs on omandanud küllaltki suurt populaarsust laiemas publikus. Üldiselt on kujunenud enam või vähem udune arvamus, et psühholoogia ja psühhoanalüüs „ei saa omavahel hästi läbi“, kusjuures paljude arvates psühholoogid esindavad teataval määral eluvõõrast, „akadeemilist“ teadust, kuna psühhoanalüüs on eluline, rakendusvõimeline, moodne teadus. Jäänuks psühhoanalüüs praktiliste terapeutiliste protseduuride juurde, oleks ta peaaegu kättesaamatu üldise psühholoogia arvustusele, vähemalt seni, kuni viimasel poleks kasutada mitte-psühhoanalüütilistest allikatest saadud võrdlusmaterjali. Nüüd aga psühhoanalüüs tahab ise olla „teaduslikult põhjendatud õppesüsteem“, „on kasvanud terapeutilisest meetodist teaduseks alateadusest — süvapsühholoogiaks“¹⁾, seega tuleb opereerima üldise psühholoogia tegevusväljale. On loomulik, et üldine psühholoogia saab ja peabki seisukohti võtma propageeritavate uuenduste suhtes.

Nende seisukohavõttude laadi mõistmiseks tuletame meelde, et „Enam kui 40 aastat on möödunud sest ajast, mil Viini professor Sigmund Freud pani aluskivi psühhoanalüüsile...“²⁾ Praegusel ajal arvamuste lahkuminekud Freudi ja „vana koolipsühholoogia hingetu mehaanika“ vahel ei tarvitse omada seda isiklikku ja tun-

1) Vt. E. Blum, *op. cit.* lk. 238.

2) E. Blum'i kirjutise alglause.

deid vallandavat aktuaalsust, mis võis olla algaastail. Noorema generatsiooni psühholoogidele on Freud juba üks psühholoogia klassikuid, kelle teaduslikult elujõulisi mõisteid ta on harjunud lugema ja kasutama endasilmistatavalt, ilma et igakord enam meeldegi tuleks, et nad on pärit Freudilt. Arvustus, mis saab Freudile osaks, ei ole enam mingi spetsiifiline, mis suunatud Freudile kui „väljastpoolt tulijale“, uute, revolutsiooniliste ideede levitajale, vaid see on juba arvustus, milline saab osaks ka „akadeemilise psühholoogia“ klassikuile, nende uurimuste liiga kergekäelise ja autoriteedile alistuva ning vähese kriitikaga käsitlemise vastu. Me imestame näit., kuidas võisid psühhoanalüüsiga umbes samaaegselt 40 aastat tagasi avaldatud Ebbinghausi õppimispsühholoogia reeglid peaaegu ainuvalitsevaks psühholoogia käsiraamatuis, kuna uuemad ja laialdasemad uurimused on sagedasti kõrvale jäänud³⁾. Samuti on peaaegu arusaamatu, kuidas võidi nii kaua ja kangekaelselt õpetada Fechneri valemi maksvust aistingute ja ärrituse intensiivsete sõltuvuse „läpseks“ kirjeldamiseks, kuna juba varsti oli näidatud, et seda võime teha ainult kitsastes intensiivsete piirides. Nooremadki psühholoogilised voolud, nagu behaviorism, näitavad teatavaid tendense ajalukku minemiseks nende puhtal, isofeeritud kujul. Veel enam: vist küll iga psühholoog, kes 10—15 aastat tagasi on midagi kirjutanud, võib oma nahal tunda saada üsna olulisi arvustusi praegu kiirelt arenenud metodoloogia seisukohalt. On arusaadav, et meie ei või Freudi ja psühhoanalüütikute puhul „läbi sõrmede“ vaadata asjadele, millede eest iga „akadeemilise psühholoogia“ esindaja võib saada „mitte rahuldava“.

E. Blum'i kokkuvõtlik, elav kirjeldus ei sisalda kõiki andmeid, mida vajaksime selle kriitiliseks analüüsiks. Kuid dr. Blum ei ole ju ainuke psühhoanalüüsi käsitlev autor, kellega meie laiemal publikul on olnud kokkupuuteid, sellepärast toome meie teema kohaselt üldiste vahekordade selgitamiseks arvustusi ka nende psühhoanalüüsi olulisemate eelduste kohta, mida mainitud kirjutises ei ole avaldatud.

Psühhoanalüütilise kooli teostes esineb nii mõnigi kord endatituleerimine „uus psühholoogia“. Kuivõrd seesugune nimetus praegusel ajal on sobiv, näitab kujukalt Blum'i kirjutise teise lõike algus, kus ta muu seas mainib, et paljud kogemused psüühiliste nähtuste ja avalduste alal ja filosoofiline spekulatsioon (samuti kui bioloogilised faktid) „lasevad paista tõenäolisena oletuse jõudude dualismist“. Mis puutub psühholoogiasse, siis ei tarvitse meil kaugemale minna kui psühholoogilise algpraktikumi esimese peatükini, et dualismiga häfta jääda. Võtame nägemisaistingud. Neutraalseid värve veel võime klassifitseerida üleminekute abil kahe vastandi — musta ja valge — vahel. Kuidas seda teha kirjude värvidega, isegi siis, kui piirduda ainult kollastatavimate värvidega! Siin vajame ühedimensioonilise dualistliku skeemi asemel juba kahedimensioonilist skeemi, ja kui tahame süstematiseerida kõiki värvivarjundeid, peame kasutama juba kolmedimensioonilist skeemi. (Muidugi see asjaolu oli teada juba varemgi, kuid psühhoanalüüs pole vist kunagi eriliseks vooruseks pidanud elementaarse psühholoogia tundmist.) Keerukamate nähtuste analüüsiks ei piisa enam kolmedimensioonilisestki skeemist, vaid ollakse sunnitud looma meetodeid n-dimensiooniliseks andmete analüüsiks, et käsitleda, olgugi ainult kõige abstraktsemalt, kõrgemate psüühiliste profsesside mitmekesisust⁴⁾. Allakirjutanu ei ole kompetentne otsustama, kuidas on dualismi rakendatavusega moodsas bioloogias, kuid temale näib, et peamiselt bioloogidele määratud statistilise käsiraamatu koostajal R. A. Fisheril

3) Vt. C. C. Ross, *A needed emphasis in psychological research*. „Psychol. Review“, 1936, 43, 198—199.

4) Viimastel aastatel arenenud „faktorite-analüüs“, nagu L. Thurstone'i *The Vectors of Mind* j. t.

pidid olema tungivad põhjused oma Z-testi arendamiseks ja soovitamiseks 5). Sellega on autor andnud uurijate kasutada meetodi, mis võimaldab ökonoomselt ja elegantselt käsitleda kümneid ja tuhandeid sõltumatuid võrdlusi, ilma et nende kohta oleks niigipalju piiravaid eeldusi, mis vajalikud nende geomeetriliseks interpretatsiooniks dimensioonide näol.

Dualismi põhjendamiseks jääks siis Blum'i argumentidest vaid filosoofiline spekulatsioon. Näib, et veel kord tõestub Shafferi ja mõne teise autori väide, et psühhoanalüüs on lähemal XIX sajandi psühholoogiale kui moodsale bioloogilisele psühholoogiale 6).

Niisugune start ei saa paremgi tahtmise juures äratada usaldust nende protseduuride vastu, millede abil on loodud edasijärgnev psühhoanalüütiline hingelisuse sisu kirjeldus, eriti kui selle konstruktsiooni meetodid on jäetud nähtamatuks. Ikka kerkib kahtlus, kas ka seal pole taga aetud võimalikku mugavust ja üliühtsustamist, tarvitades kasvõi muinsuskaitse alla kuuluvaid meetodeid.

Meie peame enesele selgeks tegema, et praegusel ajal, kus kirjaoskus on üldine, ei ole ühe süsteemi loomine iseenesest veel mingi püsiv kultuuriline väärtus. Kui kuulutaksime välja psühholoogiliste, filosoofiliste j. t. teooriate võistluse, siis saabuks sinna käsikirju arvatavasti mitte vähem kui romaanidevõistlusele. Sellapärast meie ei saa aukartuses peatuma jääda iga süsteemi kui ilmutuse ees, vaid esitame female veel mõningaid nõudeid, millede rahuldamine alles teeb selle väärtuslikuks. Kuid žüriil oleks siin ehk raskemad ülesanded kui romaanide auhindamisel. Sest mõnigi süsteem võib olla elavalt ja ladusalt kirjutatud, olla üsna haarav vahelugemine, kuid teadusliku süsteemi kriitikat mitte-kannatav. Teaduslik süsteem on ikkagi teatav tööriist, mille abil me püüame teha endale „nähtavaiks“ asju, mis varjatud faktide rägastikus. Kui selle tööriista konstrueerimisel pole silmas peetud sellekohaseid fundamentaalseid nõudeid, võib ta muutuda lihtsalt „köveraks peegliks“, mille koht on pigem rariitefid muuseumis kui igapäevasel fõoetsimise tööol. Kui aga puigelda kõrvale eelkriitikast selle väitega, et tulemused ise peavad näitama ühe teooria väärtust, siis võiks vastata, et niisuguse teooria koht ei ole mitte avalikkuses, vaid laboratooriumides ja psühholoogilistes kliinikutes. Mida ütleksime arsti kohta, kes laseks avalikule tarvitusele arstimis, mis koostatud problemaatiliste kaalutluste põhjal, ilma et ta oleks seda enne põhjalikult järele katsunudki?

Võidakse ütelda, aga psühhoanalüüs „töötab“ ju edukalt. Selle edukuse hindamiseks vajalikke arve on aga kahjuks vähe, ja olemasolevad ei ole kuigi soodsad. Kessel'i ja Hymani uurimus psühhoanalüütilise ravi tulemustest annab teatava kujutluse selle mõjust 7).

Praktiseerivate arstidena saatsid nad 33 oma patsienti arstiteadusliku haridusega psühhoanalüütikute juurde. Tulemused olid järgmised:

1. Psühhoanalüüsi abil tervendatud 5 juhtu (15%).
2. Paranemine, kuid mitte tervenemine — 5 juhtu (15%).
3. Vähemad häired kõrvaldatud, kuid ilma psühhoanalüütiliste võteteta — 3 juhtu (9%).

5) R. A. Fisher, *Statistical Methods for Research Workers*. Edinburgh and London 1936. Ptk. VII ja VIII.

6) L. Shaffer, *The Psychology of Adjustment*. Boston, New York 1936, lk. 18.

7) Kessel, L. and Hymann, H. T., *The Value of Psychoanalysis as a Therapeutical Procedure*. „Journal of the American Medical Association“, vol. 101, pp. 1612—1615, 1933. Tsiteerin Shaffer *Psychology of Adjustment* järgi (lk. 419—420).

4. Tervenened, kuid tõenäoliselt enam ümbruskonna muutuse kui psühhoanalüüsi mõjul — 6 juhtu (18,5%).
5. Haige seisukord jäänud peaaegu muutusetuks — 7 juhtu (21%).
6. Tervendamata jäänud ja ravimise ajal juurde tulnud tõsine vaimne häire — 6 juhtu (18,5%).
7. Endatapp ravi vältel — 1 juht (3%).

Kui paranemise % osutub seesuguseks ka suuremate uurimuste puhul, siis ei ole mõju kuigi suur. Prof. A. Myerson⁸⁾ arvab, et kui ühe haiguse ravimiseks on nii palju võimalusi nagu neurooside ravimisel, siis tõenäoliselt ükski neist pole tõeline ravim. Õige ravim peaks ravima silmanähtavalt ja võistlusetu, nagu difteeriavastane seerum, nagu hiniin malaariat. Neuroose on aga võimalik „ravida“ psühhoanalüüsi, „kristliku teaduse“, ümbruse muudatuse, rahustavate ainetega jne. Pealegi välfab psühhoanalüütiline ravi harilikult pikki nädalaid. Nii et jääb õigustatuks küsimus, kas neuroos ei paranenud mitte vaatamata ravile, nagu võib mõnikord paraneda haav, millele on verevaigistamiseks pandud pisilasi sisaldavat mustust.

Ravitulemuste analüüs näitab just erilist vajadust psühhoanalüütilise teooria fundamentide kontrolli järele. Dr. Blum'i kirjutis, nagu tavaliselt psühhoanalüütikute kirjutised, pretendeerib anda meile „kogu inimliku olemuse“ pilti (vt. artikli lõpulauseid).

Kuidas konstrueeritakse kogu inimkonda, või ka ainult üksiku rahvuse, soo, vanuse, kutsegrupi jne. pilti? Selleks on vajalik võtta lähema uurimise alla grupp isikuid, kes oleksid valitud juhuslikult suurest üldgrupist, nii et uuritav grupp oma koosseisult kujutaks miniatuurset suurt gruppi, s. o. vanuse, soo, kutsete jne. jaotus oleks seal samane kui suure grupis. Mis õigus oleks meil laste uurimise põhjal teha üldistusi täiskasvanute kohta, lendurilt saadud andmeil kirjeldada sõekaevureid või idioofide uurimisest teha geniaalse loomingu protsessi teooriaid? Psühhoanalüütikud on uurinud neurootikuid ja väidavad, et kõik inimesed on samasugused.

Niisugune hüpotees oleks vabandav vaid siis, kui meil tõepoolest ei oleks vähimaidki andmeid normaalsete inimeste psühholoogiast. Viimase 40 a. jooksul on ülemaailmse psühholoogilise bibliograafia väljaannete — Psychological Index ja Psychological Bulletin — andmetel ilmunud umbes 150.000 artiklit ja raamatut, psühhoanalüütilisi kirjutisi kaasa arvatud. Kuid viimaseid ei ole seal protsentuaalselt kuigi mõõduandvat osa⁹⁾.

Üldmaksvusele pretendeeriva teooria loomiseks psühhoanalüütikud võinuksid seal mõndagi järele vaadata. Juba sellekski, et selgelt kujutleda sihti, kuhu tuleb võimalust mööda juhtida oma patsiente — nimelt arenenud, küpse inimest. Kuid selles asi seisnebki, et „Freudi psühholoogia iialgi ei käsitle täiskasvanut kui tõelist täiskasvanut 10)“. Peame tunnustama, dr. Blumil on soovi näidata, et psühhoanalüüs on kokkukõlas psühholoogia andmetega. Peame ka nimetama, et etteheidet loogiliselt lubamatute üldistuste tegemises on peale Freudi ka teistele tehtud, näit. kuju-psühholoogilisele koolile, samuti nendele, kes loomapsühholoogia katsetest saadud andmeid on üldistanud ka inimese kohta j. t.

O. Harvey¹¹⁾ teeb järgmise kokkuvõtte psühhoanalüüsi metoodilistest puudustist

8) A. Myerson, *Error in Psychiatry*. Ptk. XIII koguteoses *The Story of Human Error*, edited by J. Jastrow, Appleton-Century, New York, London 1936.

9) Käesoleva kirjutamisel ei ole mul käepärast täpset statistilist kokkuvõtet.

10) G. W. Allport, *Personality*, Holt, New York, 1937, lk. 216.

11) O. L. Harvey, *The Scientific Study of Human Sexual Behavior*. „Journal of Social Psychology“, 1932, 3, lk. 172.

ja vooresist: Näidete arv teadmata [liga väikese-arvulise valimiku põhjal ei ole õigustatud üldistused]. Ühekülgsest valitud näited — lisaks ülalmainitule, et võetud vaid patoloogilised isikud, nendestki peamiselt jõukamad, kelledest omakord need, kellele kuidagi näib vastuvõetav olevat psühhoanalüütiline protseduur ja seetõttu ei katkesta ravi varsti peale algust. Situatsioon võrdlemisi konstantne. Vaatlejad muutlikud. Subjektiivsed tõlgitsused teadmata usaldatavusega andmete põhjal. Harvey ütleb küll järsumalt: „from unreliable instrument“. (Sellest pikemalt allpool.) Ei ole esitatud mingisuguseid statistilisi andmeid. Ei mingisuguseid kontrollgruppe.

Subjektiivsed tõlgitsused on eriti hädaohtlikud seetõttu, et psühhoanalüütikul on oma kindel, tema arvates üldmõeldav teooria peas. Kui ta niisuguses olukorras ilma eriliste ettevaatusabinõudeta asub otsima mõne isiku minevikus fakte, mis sobivad tema tõlgitsusele, siis pole ime, et ta neid leiab. See on niivõrd hädaohtlik situatsioon uurijale, et isegi loodusteadlased on sunnitud valvel olema, et mitte oma eelarvamuste ohvriks langeda (vrd. kasvõi Marsi kanalite probleemi). Sorides mõne isiku üsna kauges minevikus teatud eelarvamusega, võib psühhoanalüütik mitte ainult „näha“ ise, vaid vastuvõetavale neurootilisele patsiendile koguni sugereerida mõndagi oma teooriast. Psühholoogidel on tulnud vahel teha üsna keerukaid noorte tunnustajate usaldatavuse analüüse, mitte ainult tahtliku vale, vaid ka tahtmatult fantaseeritud, ülekuulamisel sugereeritud ja reaalsete sündmuste eraldamise mõttes. Ei ole siis ime, kui ka Freud on pidanud tunnustama, et tema patsiendid on süüdistanud kord isa, kord ema lapsepõlve seksuaalsete elamuste ja probleemide tekitajana vastavalt sellele, missugust teooriat pooldas Freud teataval ajajärgul¹²). Analoogilist etteheidet on tehtud ka „akadeemilistele“ psühholoogidele: kui näit. saksa psühholoog kirjeldab inimahvide käitumist, siis paistab, nagu oleksid nad peaaegu filosoferivad olevused, kui aga seda teeb ameerika psühholoog, siis näib, et ahvid askeldavad ehtameerikaliku tempoga.

Lugegem nüüd dr. Blumi või mõne teise psühhoanalüütiku kirjeldust ja meil on „selge“, mida igalt inimeselt peame leidma: sadismi, nartsismi, öidipuse kompleksi jne. Ja pole siis ime, kui seda ka „leitakse“ haiges või ilukirjanduslikus teoses j. m. (Sellepärast ei saa pidada kaaluvaks vastuväiteks kitsapiirilise materjali kasutamise etteheitele meelefulust, et on analüüsitud ilukirjandust, rahvaluulet jne.).

Kuna see mõjub sugereerivalt ka patsiendile ja igale vähem kriitilisele lugejale, siis pole imestada, et psühhoanalüüsi on nimetatud eba-hügieeniliseks vaimuteravise meetodiks. (Olgugi seksuaalprobleemide vabama käsitluse algatamine oli omal ajal iseenesest tunnustustvääriv samm.)

Eriti just seksuaalprobleemide ülehindamise tõttu seal, kus seda tarviski ei oleks. Võtkem näit. dr. Blumi artikli (lk. 240) alumist lõiget. Lõpulauses loeme: „Sellest nähtub ühflasi, kuidas bioloogia ja psühhoanalüüs on sunnitud avardama seksuaalsuse mõisteid.“ Lugeses ülalpool seda lauset leiduvat, nähtub kõrvalisele lugejale küll ainult see, et „seksuaalsuse mõisteid avardama“ on sunnitud tõepoolest ainult see, kes maksku mis maksab tahab kõike seletada seksuaalsuse mõistega. Kui juba käsitleda primitiivseid funktsioone, mis pole seoses seksuaalsusega, miks mitte seksuaalsust seletada teiste mõistete avardamise abil! Kuid siin paistab põhjuseks olevat üks psühhoanalüüsi kardinaalsemaid loogilisi vigu, mida G. W. Allport väljendab kujukas lauses: „Missugune käitumine või mõte on kunagi leitud mõnes elus olevat seotud seksuaalsusega, tema näib eeldavat, et see on igal juhul alati ühendatud seksuaalsusega.“¹³)

¹²) W. McDougall, *Psycho-analysis and social psychology*. London 1936, lk. 100, märkus 2.

¹³) G. W. Allport, *op. cit.*, lk. 188.

Mil viisil võib teostuda terapeutiline mõju selliste eelduste puhul, seda illustreerib Shaffer võrdlusega, et psühhoanalüütik opereerib oma „kompleksidega“ ja „alateadvusega“ umbes nagu lapsehoidja, kes ähvardab karjuvat last olematu „koti-onuga“¹⁴). Eriti hästi dramatiseeritud psühhoanalüütiline „koti-onu“ esineb dr. Blum'i kirjutise 4. osas Oidipuse näol, kes siin tõepoolest ähvardab olse fataalselt iga inimest. Järelikult psühhoanalüütilised teooriad, mis pretendeerivad eriti suurele elulähedusele, kuuluvad enamini nende ülikirete üldistuste hulka, millede kohta praktilised inimesed on sunnitud ütleva, et ega teooriast pole mingit kasu, viska see nurka ja võta abiks oma praktiline mõistus.

Eespooltoodud konsekventselt lõpuni mõeldes jõuame otsusele, et puht-praktilisest küljest vaadatuna psühhoanalüütilised teooriad on esiteks kahvlase väärtusega lugemismaterjal kasvavaie noorsoole ja vähe kriitilistele lugejaile (seda nii sisuliselt kui ka metoodiliselt). Teiseks aga praktiseerivate psühhoterapeutide ettevalmistuseks mitmeski suhtes täiesti vildak tee.

Komplekssemate psüühiliste nähete kausaaliteedi rõhutamine, mida teisiti mõtlevad psühholoogid tunnustavad üheks Freudi paljudest teeneist, on aga psühhoanalüüs kuidagi algstaadiumi seisma jäänud. Nii lihtne ja peaaegu monokausaalne, nagu seda on psühhoanalüütikute teoorias inimese areng, see vaevast saab olla. Isegi behaviorismi meenutav kasvatulike väärsammude mõju kirjeldus (lk. 242) ei ole vaba umbes samasse klassi kuuluvaist etteheiteist.

Et siin pole tegemist mitte väikese faktilise märkusega ühe või teise väite kohta, vaid printsiipiaalse küsimusega teooria ülesehitamisel, siis peatume sellel mõned hetked.

Elementaarsema näitena võtame jälle nägemisaistingud. Lühemates ja eriti vanemates psühholoogia õpperaamatutes meie võime sagedasti lugeda, et värvitsoon olnep lainepikkusest, intensiteet võngete tugevusest. See on lihtne ja selge monokausaalne seletus, kuid juba võrdlemisi elementaarsed katsed võivad meile näidata, et värvitsoonile mõjuvad väga tunduvalt ka mitmesugused ruumilised tegurid, nagu ümbrus (simultaankontrast), koht võrkkestal, kuhu eseme kujutus langeb (värvinägemine kõrvalnägemises); ajalised tegurid, nagu värviväsimus ja järelpilt, silmade harjumine pimeduse või valgusega (adaptatsioon, Purkinje fenomen j. m.), värvuste kokkusulamine kiirel vaheldusel; füsioloogilised tegurid — värvipimedus, sünnipärane või ajuline mõne aine tarvitamise mõjul. Värvitsoon (üksikute eranditega) muutub ka intensiteedi muutmisega. Ja võib olla mõnigi muu meile tundmatuks jäänud tegur. Tõelikkuse eksaktseks kirjeldamiseks ei piisa veel üksikuist diagrammest või tabelleist, mis saadud ühe teguri muutmisel, vaid peame omama andmeid, milliseid resultate saame kõigi tegurite varieerimisega.

Samuti füsioloogia ja agronoomia ei saa piirduda küsimusega, kuidas mõjub ühe või teise aine puudumine, vaid küsida tuleb ka, kuidas mõjub selle aine puudumine teiste ainete mitmesuguste kvantumite ja proportsioonide puhul. R. A. Fisher väidab, et üheainsa teguri mõju demonstreerimine on rahuldav ainult kõige elementaarsemate füüsikaliste seaduste selgitamisel algajaile¹⁵). Ja nn. faktoriaalse plaani järgi toimetatud eksperimentidel ongi võimalik saada seesuguseid andmeid, ja nende käsitlemiseks ning interpreteerimiseks ei ole enam ülesamatuid raskusi.

Tagasi tulles psühhoanalüütiliste mehhanismide juurde, nagu oraalne, anaalne, genitaalne faasi, tema, mina ja ülimina, peame küsima, et kas tõesti sellega on antud täielik isiksuse arengu kirjeldus. Et kas see ei ole paremal juhul üks paljudest aspektidest, millede all psühholoogia võib käsitleda arengut, nagu diferentseerumine, inte-

14) Shaffer, *op. cit.*, lk. 418.

15) R. A. Fisher, *The Design of Experiments*, Oliver & Boyd, Edinburgh, London 1937, lk. 100.

greerumine, õppimine ja küpsemine, sugestioon, alaväärsus ja kompensatsioon, funktsionaalne autonoomia, trauma, mina laiendamine, elufilosoofia, elufaasid (Charlotte Bühler) jne.¹⁶⁾ Võime küsida näit. ühenduses lk. 242 leiduvate märgetege, et kas kõik ilmnevad hirmud ja kompleksid tekivad ja kaovad ainult eksogeenseil põhjusil — nagu kasvatuslikud nõudlused, juhuslikult õpitud reageerimisviis teatud situatsioonidele — või on siin mängus ka endogeensed arengu tegurid, n. n. areng küpsemise läbi. Nii et mõni hirm või „kompleks“ võiks tekkida ja mööduda, ilma et oleks selleks vaja mõnda välist põhjust. Nad võiksid ehk koguni tekkida vaatamata kõigi behaviorismi või psühhoanalüüsi püüetele takistada nende tekkimist. Kui anesteseerida arenevat salamandrit, nii et ta ei saaks teha ujumisliigutusi ja seega harjutada ujumist, ja lõpetada narkoos alles selles vanuses, mil normaalsed loomakesed hakkavad ujuma, siis piisab lühikesest ajast narkoosist vabanemiseks, et hakata ujuma niisama nagu teisedki (Carmichael). Katsed kaksikutega, kus ühel antakse võimalust õppida näit. trepist ronimist, teisel mitte, näitavad samuti, et kui võimalused avanevad õigel ajal, siis jõuab ta üsna varsti samale tasemele nagu teinegi samas vanuses. Kuigi nende katsetega ei ole ümber lükatud mõned freeningu tähtsusi selgitavad uurimused, on selge, et praegusel hetkel oleks liialt vara (või hilja) teha otsust ainult ühepoolsete mõjude kasuks.

Vaevalt siin saab parandust tuua mõne üksiku mõiste või printsiibi täiendamisega, isegi ehk mõne printsiibi juurdelisamine siin ei too mõjuvat muudatust. Paratamatuks osutub vist tunnustus, et ülilihtsate skeemidega pole võimalik adekvaatselt kirjeldada inimese hingelisuse struktuuri. Ja et selle tõttu tähtsat osa psühholoogia otsinguis tuleb pühendada meetodite otsimisele, millede abil saaks ratsionaalselt, praktiliseks tarvitamiseks paraja aja ja ruumi piirides tõhusalt käsitleda keerukaid relatsioone, detailrikkaid struktuure. Analoožilisel nagu matemaatikas determinantide teooria annab võimaluse kiiremalt ja ülevaallikumalt lahendada teatavaid probleeme suurte arvude gruppidega.

Võiks täita terve raamatu sääraсте vastuväidetega ja lahtiseks jäävate küsimuste esiletõstmisega. Ülaltoodust piisab, et saada kujutlust psühhoanalüüsi ja psühholoogia vahekorra-st.

Kokkuvõtteks: Paljud Freudi mõisted ja ideed on saanud moodsa psühholoogia lahutamatuks osaks. Kuid psühhoanalüütilised süsteemid ortodoksaasel kujul ei saa enam pretendeerida „uue psühholoogia“ ega ka kogu inimkonna hingelisust seletava teooria nimetustele. Nad võivad olla kehtivad ainult mõningate neurootikute hingeelu seletamiseks. Moodustades seega paremal juhul üheainsa peatüki suurest psühholoogia ehitisest, psühhoanalüütilised teooriad ei saa olla piisavaks ettevalmistuseks hingelise ravi praktiliseks — sama vähe kui näit. üksik peatükk arstiteadusest. Ainuõpetusena kasutatuli, ortodoksaalne psühhoanalüütiline süsteem võib koguni muutuda ebaühigieeniliseks vaimuteravhoiu vahendiks.

ED. BAKIS

MÕNINGAIST EELARYAMUSIST PSÜHHOANALÜÜSI PUHUL

Mida sügavamale tungitakse niihästi elutu kui ka elava mateeria olemusse, seda selgemaks saab polaarse või dualistliku struktuuri ja jõududemängu suur tähtsus. See dualism, mida võib-olla saab veel redutseerida mingile „ühtsusele“, pole psühhoanalüüsi „avastus“; psühhoanalüüs ei maini üldse teda. Kuid ta läbib kogu teadust, alates füüsikast ja bioloogiast kuni inimesetundmiseni. Teda ei tule mõista kvantitatiivsenä, vaid kui midagi kvalitatiivset. Ta ei takista milgi viisil tarvilikuks osutuvat mitmevõi paljudimensionaalse vaatlusviisi elava looduse ja hingelisuse puhul. Ma-

16) Vrd. Allport, *op. cit.*, lk. 132.

teeria dualistlikku loomust on tõestatud näiteks aatomeil, millel on niihästi korpuskulaarseid kui ka lainelisi omadusi. Ta avaldub niihästi valguse komponimentaarseis omadusis, võnkumise enda loomuses kui ka antagonismis: elu — surm, kataboolne — anaboolne, animaalne — vegetatiivne, närvisüsteemi „retsiprookses“ innervatoorilises funktsioonis, Sherrington, ja lõppeks, sellest tuletatavana ja tõestatavana ka hingelisuses.

Teooriad ei tarvitse kahjustada uurimistöö teaduslikku tõesisaldust. Pole olemas mingit teadust, isegi mingit teadmist ilma teooriata. Teooriad on loodustunnetuse kandjad. Nad viivad meid arvudest ja mõõtmistest edasi, tunnetusest mõistmiseni. Et igas teoorias kajastub aja vaimne liikumine, see ei tarvitse mitte kahjustada tema teaduslikku sisu. Isegi matemaatika absoluutseis seadusis tunneme aja ja selle representantide vaimu. Seepärast võivad teooriad „vananeda“, kui muutub aja vaim. Kuid ühele tõelisele teaduslikule tunnetusele etteheidet teha, et ta on vananenud, oleks sama absurdne kui kahelda Newtoni avastustel seepärast, et nad ei sisalda moodsat kvantideteooriat.

Küsimusele, kas psühhoanalüüs on vananenud, võib vabalt anda vastuse, et uurimistöö, mille kallal töötatakse ja mida edasi arendatakse, ei saa vananeda. Millist osa mängib psühhoanalüüs tänapäeval moodsates psühholoogilistes ja psühhoterapeutilistes töodes, selle üle saab selgust igauks, kes loeb näiteks (mitte psühhoanalüütiliselt orienteeritud) „Zentralblatt für Psychotherapie“ või arstide kongresside aruandeid psühhoteraapia alal. Samuti võib igauks näha psühhoanalüütilisest kirjandusest, kuidas psühhoanalüüs käib käsi-käes uusima psühholoogilise uurimistööga. Freud'i enda uurimistöö kummutab väite vananemisest (ligemal ajal ilmub Freud'ilt uus teos „vaimuse tekkimise“ kohta). Et Freud on 19. ja 20. sajandi pöörde representant, seda ei saa tema avastustele etteheideteks teha. Et psühhoanalüüsi kõrval on tekkinud veel teisi uurimissuundi, nagu näiteks fenomenoloogia, kujupsühholoogia jne., see ei kõnele ei ühe ega teise suuna vastu, sest nad ju ei võitle üksteise vastu, vaid täiendavad üksteist. Hingelisus on, nagu eelpool mainisin, mitmedimensionaalne ja seda võib vaadelda ja kirjeldada erinevaist vaatepunktidest. Mina valin tungide-psühholoogia vaatekoha, sest ta näib bioloogiliselt kõige paremini põhjendatud olevat ja ta näib eeskätt praktiliselt, näit. pedagoogikas ja psühhoteraapias, oma väärtust tõestanud olevat ja ikka jälle uuesti tõestavat.

Kes tahab orienteeruda psühhoanalüüsi terapeutilisest mõjuvõimest, see peaks konsulteerima psühhoanalüütilistes ajakirjades (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, Journal of Psychoanalysis, American Journal of Psychoanalysis, Quarterly of Psychoanalysis, Journal de Psychoanalyse) Berliini, Viini, Budapesti, Londoni, Pariisi, New Yorgi, Chicago ja Bostoni psühhoanalüütiliste instituutide aastaaruandeid. Ei ole seepärast õige, kui psühhoanalüüsi süüdistatakse selles, et tema tulemused baseeruvad liialt väikesel uurimismaterjalil, et tema saavutised baseeruvad liialt ühekülgsele patsientide materjalil. Sest siin on läbi töötatud igal aastal paljude sadade neurootiliselt ja psühootiliselt haigete materjal psühhoanalüütilise ravi kohta. Järeldus, mida neist tulemusist saab tõmmata, on lühidalt öeldes see, et psühhoanalüüsi terapeutilised saavutised on vabalt kõrvutatavad teiste raviviiside tulemustega. — Sel ajal kui ühelt poolt analüüsile põhjendamatult ette heidetakse liialt väikest vaatlusmaterjali, et oma saavutisi tõestada, näib teiselt poolt väike statistika 33 üsna kriitkita kokkukogutud juhu kohta piisavat, et analüüsi väärtusetust demonstreerida. Kuhu jääb siin objektiivsus? Küsimuses olev Kesseli ja Hyma'n'i teosed pole ka minule praegu originaalsid kättesaadavad ja ma ei pea võimalikuks ühekülgsest referaadist mingeid järeldusi tuletada. Vähemasti peaks teadma 1) mis liiki olid need 33 juhtu (kliiniline diagnoos), 2) mil viisil ravivaid „psühhoanalüütikuid“ sellisteks kvalifitseeriti. Nagu igal teisel teraapial, nii on nimelt ka psühhoanalüüsil oma indikatsiooniseisund. Pole lubatav kolmekümne kolmel neurootikul ja psühootikul psühhoanalüüsi kehtivust „proovida“, sama vähe nagu on lubatav kolmekümne kolmel tiisikushaigel ilma valikuta sooritada pneumothorax-teraapiat ja sellega tões-

tada tema väärtust või väärtusetust. Suured statistikad ülalmainitud psühhoanalüütilistest instituutidest tõestavad kindlalt, et psühhoanalüüsi tulemused on teissugused ja hoopis paremad, kui see nähtub K e s s e 'i ja H y m a 'i tööst. Sama kõnelevad ka kogemused minu enda praksisest, mis hõlmab igatahes hoopis enam juhtusid kui ainult 33 ja milles on rahuldatud nõue, et need kogemused põlvnevad üheltainsalt vaatlejalt.

Keda ei rahulda psühhoanalüüsi tulemused, kes hingeliste haiguste vastu soovib sellist ravi ja mõju, nagu hiniinil on malaaria vastu ja antitoksiinil difteeria vastu, see ei mõista üldse hingelise haigustumise ja psühhoteraapia olemust. Hiniin suretab malaariatekitaja, difteeriaseerum seob difteeriabatsilli mürgi, psühhoteraapia ravib inimest ja tema hinge. Seda ei saavutata arstimate ja injektsioonidega. Seda ei saavutata lühikese aja jooksul. Eksivad need, kes arvavad, et hingehaigust saab ravida mõne nädala jooksul. Keegi ei näe midagi iseäralikku selles, et tuberkuloos vajab raviks palju kuid. Ent psühhoanalüüsile tahetakse teha etteheiteid, kui ta raskeid ja sügavale tungivaid hingelisi konflikte, tasakaaluhäireid ja karakterihäireid ei saa kõrvaldada mõne päeva jooksul! Ja kui üht aastaid kestnud kannatust, mida on püütud võita kogu terapeutilise arstiliku arsenaliga, psühhoanalüüsi kaudu samm-sammult kõrvaldatakse ja ravitakse, kes julgeks väita, et see kannatus on sel ajal „iseendast“, organismi endatervenduse tõttu kadunud? Ma oletan, et kes püüab hoiduda objektiivsuse raamides, ei taha end lasta süüdistada sellises vägivaldses väites.

Et me igas teraapias ehitama peame organismi tervendustendentsile, see on selge. Kuid ometi me ei saa minna niikaugemale, et me selles lootuses roiskunud haavu ei puhastaks ja desinfitseeriks. Keha kujundab vastumõjusid difteeriabatsillile, kuid ta vajab raviks siiski seerumi injektsiooni. Ei tohiks keegi väita, et organismi endatervenduse tõttu teraapia ja ka psühhoteraapia on kasutu. Sama vähe tohiks väita, et psühhoanalüütilised tulemused on näilised tulemused, s. t. et paranemine oleks tulnud ilma ravitagi. On iseendastmõistetav, et paljud hingelised konfliktid ületatakse seestpoolt. Kuhu me jõuaksime, kui see mitte nii ei oleks? On iseendastmõistetav, et miljöö muutmine, elu käsituse ümberkorraldamine, religioon jne. võivad kõrvaldada hingelisi konflikte. Kedagi ei saa takistada oma hingeõndsust Christian Science'is otsimast, samuti nagu ei saa kedagi takistada, kui ta haavale verevaigistamiseks mustust määrab. Kuid siis ei tarvitse tal ka imestada, kui ta oma kaaslastelt saab oma mentaliteedile vastava arvustuse osaliseks. Kuid on fakt, et on olemas hingelisi kannatusi, mis ei alistu ühelegi psühhoteraapiale ja psühhoanalüüsi poolt ravitakse. Selle eest ma vastutan oma rikkaliku kogemuse põhjal. Seega pole tahetud öelda, just nagu nõutaks analüüs kõiktervendava vahendi kuulsust. Meil arstidel on palju õppida igast teraapiast. See maksab ka psühhoteraapia kohta. Psühhoanalüüs ei nõudle muud kui ainult õigust psühhoterapeutiliseks meetodiks sel määral, mil ta oma väärtust tõestanud.

Ka teiste etteheidete põhjusi, mida tehakse analüüsile, ei tule otsida meetodis, vaid selle aine omapäras, millega analüüsil tegemist. Küsimustelehega võib koguda statistikaid laste vale j. m. kohta, eksperimenti võib korraldada noorurite väljenduste uurimise alal. Kuid hinge ja alateadvuse olemuse kohta me ei saa üldgi andmeid eksperimenti ja küsimustelehe kaudu. Nii lihtsaks, kui eksperimentaalpsühholoogid, me ei saa asja teha. Freud on loonud psühhoanalüüsi instrumenti ja meetodi, mis on võimeline avastama ja uurima alateadvuslike protsesse terves ja haigustunud hingeelus ning ravima hingelisi haigusi. Kes seda meetodit proovida ja kritiseerida tahab, see peab teda rakendada ja valitseda võima. Kellelegi ei tule meelde kirurgilist operatsioonimeetodit kritiseerida ja tema kallal norida, kui ta seda kõigi üksikasjadeni ei tunne. Et tiisikusbatsille leida, selleks peame tundma täpsat värvimistehnikat. Kes ilma seda tehnikat tundmata väidab, et ta ei leia batsille, seda naerdakse välja. Kuid ilma pikemata arvatakse õigustatud olevat moodustama otsus-

tusi psühhoanalüüsi vaevarikalt saavutatud ja mitmeti kindlustatud resultaatide kohta niivõrd ebakriitilisel viisil, et meetodid ja tehnikat rakendamata lihtsalt eitatakse neid resultaatide.

Kes psühhoanalüüsiga vähegi on tutvunud, ei võiks julgeda väita, et psühhoanalüüs ei kohtle täiskasvanut täiskasvanuna. See väide juhtub nähtavasti sellest, et psühhoanalüüs omistab infantilsetele traumadele suurt tähtsust — asjaolu, mis ammu on tunustatud psühhiaatria poolt ja mis pole tõestatud mitte ainult psühhoanalüüsi poolt. Kes psühhoanalüüsi vähegi tunneb, see ei saa ka kuigi tõsiselt võtta väidet, et psühhoanalüüs peab kõiki inimesi neurootikuiks. Vanemate osa lapse hingelise arengu suhtes on psühhoanalüüsi poolt tõestatud pidevalt ja selgelt. Ent Freud'i ja ta kaastööliste teoseid Ödipuskompleksi jne. kohta peab lugema ja mõistma, enne kui andatakse kriitikale, ka kui see esitatakse tuntud nimedega autorite poolt.

Kel vähegi on aimu psühhoanalüüsi tehnikast, see vaevalt saab väita, et analüütik sugereerib patsiendile seda, mida ta leida tahab. Psühhoanalüüsi iseärasus seisneb just selles, et püütakse välja lülitada ja korrigeerida võimalikult iga sugestiooni.

Ja nüüd järgneb seksuaalsuse peatükk. See on „armastatud“ etteheide psühhoanalüüsi vastu, sest sellega ju on nii kerge äratada guvernantede- ja kohviringide moraali „pfui“-sid. Bioloogia on igatahes kokkukõlas psühhoanalüüsiga, kui viimane avardab seksuaalsuse mõistet. Uusimad uurimused hormoonide õpetuse alal kinnitavad seksuaalhormooni universaalset rolli seksuaaltungi kandjana. Seksuaalsuse mõiste avardamine pole mingi vägivaldne samm, vaid mitmekülgsest põhjendatud. Ma ei teaks, milliste teiste mõistete avardamise kaudu tuleks seletada seksuaalsust. Need, kes sellist avardamist nõuavad, jäävad kahjuks peatuma ainult fraasi juurde, ilma et annaks midagi positiivset. Et psühhoanalüüs on ühekülgne seksuaalpsühholoogia, nii väita võib ainult see, kes ei arvesta või ei taha arvestada mina-psühholoogia suurt tähtsust psühhoanalüüsis. Seega langeb ära ka väide, et psühhoanalüüs kujutab inimese arengut monokausaalsuse (seksuaalsuse) printsiibi alusel.

Lõppeks läbib Freud'i teoseid punase niidina vahetegemine eksogeensete ja endogeensete tegurite (konstitutsiooni) vahel, nii et ka märkus, just nagu psühhoanalüüs üht külge soodustaks teise arvel, on ainult tühine väide.

Ei pea paika, et psühhoanalüüs lähtub haigest ja teeb järeldusi terve kohta. Didaktiliseks otstarbeks on küllalt terveid inimesi analüüsitud. Kuid tähtis on siinkohal, et haiguse olemust üldse ei tunne see, kes arvab, et on lubamatu teha järeldusi haigete najal tervete kohta. Haigus tähendab vitaalse tasakaalu häiret, haigus on kvantitatiivselt, mitte kvalitatiivselt erinev tervisest. Haige-olemises on häiritud jõududejaotus ja seetõttu kerkivad üksikud nähtused eriti selgesti esile. „Me tunneme patoloogias mõningaid seaduspärasusi paremini kui terve inimese juures. Mis siin ainult umbkaudselt ja palju vähem selge on, see paistab patoloogilistes olukordades just nagu luubi all“¹⁾. Muu seas baseerub iga eksperiment kunstlikult toodetud tasakaaluhäirel, mis meile üldse alles võimaldab tunnetustele jõudmist. Patoloogia, füsioloogia ja bioloogia on juba üksmeel selles, kui väärtuslik on haige tundmaõppimine. Nii on kuju-(Gestalt)-psühholoogia rikastunud oluliste andmetega peajuugastuste (Gelb, Goldstein j. t.) tundmaõppimise kaudu. Ja kui mõelda, millistele väärtedele ja millisele aastakümneid kestnud ümberkõlbamisele sattus meditsiin näit. afaasia õpetuse alal eksperimentaalpsühholoogiliste „uurimistulemuste“ rakendamise kaudu, siis võib ainult suurimat skeptitsismi avaldada selle teaduse puhul inimesest kui ihulis-hingelisest ühtsusest. Mida aga psühhoanalüüs on teinud tunnetuste saavutamisel

1) A. Gelb, Zur medizinischen und philosophischen Anthropologie, Haag 1937.

inimese kui ühtsuse kohta, seda võib igitiks lugeda (analüütiliselt neutraalseis!) teostes, millede autoriteks on mehed, nagu Prinzhorn, O. Schwarz j. t. 2).

Ma ei saa lõpetada oma märkusi vabanduseta, et ma neis olen pidanud kordama mõndagi juba ammu, osalt juba 30 aastat ja enam tagasi, öeldut ja kirjutatut (vdl. Bleuler). Ma mõtlen aga, et seda „anakronismi“ ei tule kirjutada niipalju psühhoanalüütilise õpetuse „vanaduse“ kui just mõningate ammu ümberlõkatud ja vananenud väidete uuesti ülestõusmise arvele.

E. Blum

STERILISATSIOON PÄRIVUSÕPETUSE SEISUKOHALT

Steriliseerimine iseenesest on akt, mis vägagi tugevasti riivab demokraatliku riigi kodanikkude vabadusi. Et säärast sunniviisilist operatsiooni teostada, peaks olema sterilisatsiooni kasu rahva fõutervisele ilmne ja teaduslikult igitõlgelt põhjendatud. Kuna aga steriliseerimisvajaduse senine argumentatsioon on kandnud tugeval määral populaarteaduslikku iseloomu, formaalne geneetika aga juba pealiskaudselgi vaatlusel lubab steriliseerimise teel teostatava valiku tõhususes kahelda, siis loen ka õigustatuks küsimuse veelkordse avalikkuse ette toomise. Arvestades seda, et mul puuduvad meditsiinilised teadmised, katsun piirduda ainult geneetilise vaatepunktiga, kusjuures arvan, et käesoleval korral küsimuse raskuspunkt lasub kindlasti enam pärivusõpetuslikul kui arstiteaduslikul alusel.

Tihti avaldatakse kahtlust, kas pärivuslikud reeglid ja seadused on üldmaksvad, s. o. kas nad on samavõrra kohandatavad inimese, kui loomade, putukate, taimede jne. juures. Olgu öeldud, et formaalne geneetika on eksaktne teadus, mille põhireeglid on väljendatud matemaatilises valemeis. Need valemid on samad kõikide objektide kui ka kõikide pärilikkude omaduste kohta, pärivusõpetus ei tunne tänini mingisuguseid erandeid. Tänapäeva teadus tunneb ainult üht pärivuse põhiviisi, mida nimetatakse Mendeli pärivuskuluks. Kõik, mis on pärilik, mendeleerub ka kindlate reeglite alusel, ei eksisteeri mingit vahepealist pärimisviisi. Järelikult alluvad samadele reeglitele ka inimese vaimsed omadused, olgu need siis normaalsed või patoloogilised, — muidugi ainult nii kaua, kui nad üldse on pärilikud. Kui mingisugune omadus ei ole kokkukõlas ülalmainitud reeglitega, siis võime väita, et ta pole ka pärilik.

Selektsioonilisi võtteid on põllumajanduses sordiarefusel tarvitatud juba sajandeid. Laiemaulatuslikud teaduslikud alused on selektsioon aga saanud alles viimase 20—30 aasta jooksul. Kuid vaatamata oma noorusele on selektsioon, kui teadusharu, küllaltki ulatuslik.

Selektsiooni meetodid üldiselt jagatakse kahte liiki: massi- ja individuaalvaliku meetodid. Esimesed haaravad korraga tervet massi, s. o. populatsiooni. Teised formeerivad üksiku indiviidi soovitud vereliiniks, mida alles siis paljundatakse. Üldiselt on individuaalvaliku meetodid esimesi, kui palju algelisemaid, pea täiesti välja tõrjunud. Nii võib näiteks tagajärgedeni, milliste saavutamiseks massivalikumeetodid vajavad sada põlve, teistega jõuda juba 8 põlve jooksul. Kahjuks ei ole individuaalvaliku meetodid inimese juures rakendatavad, kuna nad baseeruvad õe-venna ja vanemate-laste abielul [Inzucht]. Viimased abielumisviisid on aga maksvate seadustega kultuurriikides keelatud.

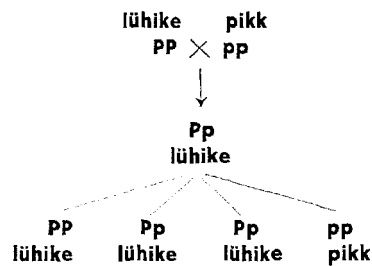
Steriliseerimise teel teostatav valik on primitiivseim massivaliku meetod. Absoluutseid tulemusi ei saa see valikuviis kunagi anda, isegi siis mitte, kui

2) H. Prinzhorn, Leib-Seele-Einheit, Potsdam ja Zürich. O. Schwarz ja kaastöölised, Psychogenese und Psychotherapie (Wien 1925).

me seda korduvalt tarvitaksime. Sel teel selekteeritud populatsioon püüab juba teise põlve möödudes oma algkoostise poole tagasi. Põhjused selguvad meile allpool.

Inimene on allogaamine, s. o. järeltuleva soo soetamiseks on tarvis kaht poolt — meest ja naist. Lõpmatult kestnud hübriidiseeringu, s. o. veresegamise tagajärjel on inimkond heterotsügotne mass. Vereliine, mis garanteeriks järeltuleva soo homotsügootsuse, loomulikus olekus ei leidu.

Kujutleme nüüd, et inimese mingisugune omadus, nt. pikkuskasv, on tingitud mingisugusest ühest pärilikust algüksusest — geenist. Seega oleks inimene käesoleva tunnuse suhtes vaadeldav kui monohübrid. Suure hulga genealoogilise ja statistilise materjali abil on tõestatud, et inimese pikkusekasv on tõepoolest sõltuv ühest pärilikust algusest, ja nimelt sääraselt, et dominantises olekus mainitud geen soodustab lühisust. Seega võiksime kõnelda pikkuskasvu pidurdavast tegurist. Võtame nüüd kaks inimest — pika ja lühikese. Nende järeltulev sugu peaks olema Mendeli reegli järgi vahekorras 3:1.

Nagu näeme, peaks teine põlv andma meile kolm lühikest ja ühe pika inimese. Nii edasi minnes saaksime ikkagi ainult lühikesi ja pikki; tegelikus elus aga näeme, et enamus inimesi on just keskmist kasvu. Viimast tüüpi ei näe aga meie skeem ette. Kust tulevad siis need inimesed?

Tegelikult on lugu nii, et pikkus pole päritav ühe teguri P, vaid paljude ühemärgiliste faktorite $P_1, P_2, P_3, P_4 \dots P_n$ kaudu, nii et inimene on pikkuskasvu suhtes teatud mõttes mitte mono-, vaid polihübridne. Sellist nähet nimetatakse polümeerseks. Arvestades ainult kaht ühemärgilist tegurit P_1, P_2 , oleks teine põlv järgmine:

	PP	Pp	pP	pp
PP	PPPP	PPPp	PPpP	PPpp
Pp	PPPp	PpPp	PppP	Pppp
pP	PPpP	pPPp	ppPP	pppP
pp	PPpp	Pppp	pppP	pppp

On tähele pandud, et siin ei ole määrav mitte vormel, vaid dominantsete geenide arv tsügoodis. Lugesdes saadud andmed kokku, leiame:

Dominantseid geene tsügoodis	4	3	2	1	0
Saadud vormide arv	1	4	6	4	1

Siit näeme, et kõige lühemaid (PPPP) kui ka kõige pikemaid (pppp) on kummaski ainult üks eksemplar. Kõige rohkem on keskmise pikkusega vorme (PPpp) jne.).

On kindel, et pikkus ei ole päritav dimeerselt, vaid polümeerselt. Seetõttu loomulikult saame ka mitte ainult 5 pikkusastet, vaid lõpmata palju. Seda enam, et esinevad ka veel erilised geenid — modifikaatorid, millised põhigeeni intensiivsust omakorda pärsivad ja soodustavad, ning mis esinevad ka polümeerselt. Nii näeme, et on vaevalt lootust leida kaht ühepikkust inimest. Asetades nüüd inimesed alates lühemast pikemani pikkuse järgi järjekorda, saaksime rea, mida nimetatakse variatsiooniliseks reaks. Tihedam mass koonduks rea keskele (lühikesi ja pikki on, nagu nägime, vähem kui keskmisi). Jagades inimesed pikkuse suhtes klassidesse, nt. ... 155—160 sm, 160—165 sm, 165—170 sm... , näeksime, et äärmistes klassides esineksid ainult üksikud inividid, suurem hulk aga asuks keskmistes klassides.

Nagu selgub, määrab inimeste arvu pikkusgruppides kõver, mida nim. variatsiooniliseks kõveraks. Nimetatud kõvera iseloom on populatsioonilise alati konstantne ja seda mitte ainult käesoleva, vaid kõikide mõeldavate päritavate tunnuste suhtes. Kurve iseloomu määrab Newton'i binoom

$$(a + b)^n - 1$$

kusjuures $a = b = 1$ ja n on gruppide arv. Seda reeglit pärvusõpetuses ja statistikas nimetatakse Quetelet' seaduseks.

Eespool olefasime, et pikkus on monohübriidne ja dimeerne. Sel puhul saime järgmise rea

$$1 + 4 + 6 + 4 + 1$$

Sama rea saame ka kasutades Quetelet' seadust

$$(1+1)^4 = 1 + 4 + 6 + 4 + 1.$$

Siit selgub, miks lühikesi inimesi on sama vähe kui pikkigi, ja et keskmisi inimesi on valdav enam. Samasuguseid resultaate on andnud ka tegelikus elus korraldatud mõõtmised.

Kujutleme, et steriliseerides lühikesi tulevikus, tahaksime saada ainult pikki inimesi. On ilmne, et vereliine, mis oleksid pärilikult järeltuleva soo suhtes konstantsed, leidub ainult kurvi mõlemates otsades [meie näites PPPP ja pppp]. Muu osa on kõik heterotsügootne. Ainuke tee pikkade inimeste saamiseks oleks steriliseerida kõik inimesed peale parempoolse homotsügootse vormi, s. o. pppp. On vähe sellest, et steriliseerida meile soovimatu homotsügootne vorm PPPP, peame tingimata ka vabana heterotsügootsest massist, kuna vormid

$$\begin{array}{c} P_1 P_2 p_1 p_2 \times p_1 p_2 P_1 P_2 \\ \text{ja} \\ P_1 p_2 P_2 p_1 \times p_1 P_1 p_2 P_2 \end{array}$$

juba teises põlves võivad anda vormi PPPP. Vormid P P p p, P p P p jne. on aga 100% keskmised inimesed.

Et garanteerida vähemalt teises põlves PPPP puudumist, peaksime steriliseerima ka veel keskmise inimese. Seega tuleks steriliseerida ca 68% üldisest rahvaarvust. Ka sel juhul oleks juba kolmandas põlves võimalik PPPP ja nimelt vanematest (Pppp × pppp) × (ppPp × pppP).

See on primitiivseim massivaliku meetod, millega omal ajal, kui puudusid tõhusamad selektsioonilised võtted, aretati rukkisorte. Et säärase meetodiga üldse mingisuguseid praktilisi tagajärgi saada, peaks steriliseeritama vähemalt 30—50% üldisest populatsiooni koostisest ja seda vähemalt 10 põlve järjestikku. Ainult siis saaksime kurvi vasakpoolses osas mainimisväärse lühenemise. Ka sel juhul oleks uus, selekteeritud populatsioon fenotüübiliselt sarnane ainult 2 põlve vältel. Juba kolmas põlv hakkaks uuesti kalduma tagasi populatsiooni algkoostise poole.

Eeltoodud näide inimese pikkuse päritavusest oli võetud seepärast, et pikkus on kvantitatiivne tunnus, s. o. ta on mõõdetav. Kõik eeltoodu on maksev ka kvalitatiivsete omaduste, nt. silmade ja juuste värvi, vaimsete omaduste jne. pärilikkuse kohta. Ainult neid omadusi on raskem jälgida, kuna nad ei ole mõõdetavad.

Meil on lubatud maksvate seadustega steriliseerida vaimuhaiged. Kui eeldaksime pärilikkust mingisuguse vaimuhaiguse suhtes ja paigutaksime inimpopulatsiooni vastavalt sellele omadusele samuti variatsioonilisse ritta, siis näeksime jälle, et vaimuhaiged oleks sama vähe kui täiesti terveidki. Suur enamus oleks heterotsügotne ja asuks nende kahe äärmuse vahel. Järelikult ka praegusel juhul tuleks umbes 10 põlve jooksul steriliseerida 30—50% kogu rahvaarvust ja seda iga üksiku haiguse suhtes eraldi. (Shizofreenselt heterotsügotne võib tsüklotüümse pärilikkusringi suhtes olla terve jne.) Arvestades seda, tõuseks steriliseeritavate arv kuni 70—80%-le rahvaarvust. On ilmne, et säärast eksperimenti ei lubaks enese kallal toimetada ükski rahvas. Minu teades on meil seni steriliseeritud 20—22 inimest, seega ca 0,0002% rahvaarvust. Tõuparanduse seisukohalt vaadates ei anna selline valik absoluutselt mingeid tagajärgi. Kui populatsiooni koostis jääks konstantseks, s. t. riigipiirid jääksid suletuks, siis, toimetades valikut sellises tempos edasi, vahest alles mitmekümne tuhande aasta möödudes saaksime vaimuhaigete % langust arvust väljendada.

Kokkuvõtteks võime öelda, et sterilisatsioonil sellises ulatuses, nagu seda meil praegu teostatakse, pole mingit mõtet. Tarvitav valikumeetod ei ole rakendatud täies ulatuses, seepärast ei saa ta ka anda mingeid praktilisi ega teoreetilisi tulemusi. Tundub aga, et seda meetodit täie koormatusega, s. o. 70—80% rahva steriliseerimisega, tööle rakendada on vist võimatu peale muude kaalutluste ka riiklikel põhjusil.

Mida kujutab enesest õieti geneetiliselt seisukohalt üksik päritav vaimuhaigus? Ei tule kunagi unustada, et iga indiviid on geenide ja nende välistegurite põhjustatud modifikatsioonide produkt. Teiste sõnadega, iga omadus ja tunnus, mida me näeme, on juba tugevasti mõjutatud ümbruse poolt; puhas pärilik struktuur jääb enamasti nägematuks. Modifikatsiooni lihtsamaks näiteks võiks tuua inimese nahavärvuse. Valge rassi liikmed, kes pidevalt on elanud troopides, omandavad erilise, valgele rassile pärilikult mitteomase tõmmu nahavärvuse. See säilib ka siis, kui sama indiviid pärast aastate viisi elab põhjamaal. Loomulikult on liigne lisada, et modifikatsioon pole päritav. Eeltoodust väljudes, võib üksik vaimuhaigus olla põhjustatud 1) üksiku päriliku alge, s. o. geeni, 2) geenide kompleksi ehk teadusliku nimega kombinatsiooni, 3) nende mõlema modifikatsioonide, või 4) koguni mutatsiooni poolt. Viimane oletus ei tuleks praktiliselt arvesse. Tundub, et kaasaegne teadus ei ole veel võimeline sellele küsimusele vastama. Näib ka, et tihti arstid ei anna mainitud küsimusele küllaldast tähtsust, mida see minu arvates väärrib. On ju geneetiliselt nii, et kui mõni haigus on tingitud geenist või geenide kombinatsioonist, teiste sõnadega — on otseselt päritav, siis sellise haiguse kausaalne ravi on võimatu. Ja see jääbki veel, tagasihooldlikult öeldud, õige hulgaks ajaks võimatuks. Meie tänapäeva teadus ei tunne veel meetodeid, mis aitaksid geeni struktuuri üldse muuta, kõnelemata, et see muutus oleks suuna suhtes meelevaldne. Kui aga haigus on geenide või kombinatsiooni modifikatsioon, s. o. on päritav haiguse predispositsioon, siis on kausaalne ravi täiesti võimalik. Seega näib, et ka meditsiinilisest seisukohast on kolossaalne tähtsus sellel, kas on pärilik haigus ise või ainult predispositsioon. Väga tihti ei tehta siin üldse mingisugust vahet.

Kuid ka predispositsiooni päritavusega tuleb ettevaatlik olla. Tihti on predispositsiooni ja idumürgistuse eraldamine pealiskaudsel vaatllemisel kaunis raske. Siia kuulub muuseas ka immuuniteet ja eriline vastuvõtlikkus paljudele nakkushaigustele, nt. difteeriale. Siin pole tegemist mingisuguse predispositsiooni, veel vähem haiguse enese päritavusega, vaid lootele mõjuvad samad fooksiidid ja antitok-

siinid, mis emalegi. Seega esineb sel juhul lihtne idumürgistus. Eriti hea näite võiks tuua zooloogiast. On olemas eriline roheline liik hüüdrat — hydra viridis — mille roheline värvus on tingitud sellest, et temaga sümbioosis elavad naha endotermises erilised rohelised vetikad — zooklorellid. Niipea kui tekib emahus muna, asuvad mainitud vetikad ka muna ektotermisesse, sel teel omandabki järeltulija samuti roheline värvuse. Kellelegi ei tuleks mõttesegi siduda seda juhtu pärilikkude mõistetega.

Lubatagu mul tsiteerida üht väljavõtet „Eesti Arstist“ 1935. a. nr. 7: „... Siin kohal ei taha me aga käsitleda niipalju küsimust, mil viisil vaimuhaigused on pärilikud, vaid püüame peamiselt selgitada praktiliselt tähtsamat küsimust, — mil määral vaimuhaigused on pärandatavad...“ Siin tehakse sama viga, s. o. ei pöörata mingit tähelepanu välistingimuste mõjule. Empiiriline pärilikkuse prognoos ei eralda haiguse enese pärilikkust predispositsiooni pärilikkusest. Pääleegi pole viimane kunagi, arvestades materjali, igal pool võrdne. Saksamaa andmed ei pruugi sugugi alati võrduda meie andmetele.

Lõpuks on ju ka nii, et kui me teame, mil viisil on vaimuhaigused päritavad, saame alati välja arvestada, mil määral nad seda on. Enne kui pole kindlaks tehtud, mil viisil on vaimuhaigused päritavad, ei saa olla steriliseerimisest juttugi. On ju selge, et vaimsete omaduste pärilikkust on väga raske jälgida, kuna nad on kvalitatiivsed omadused, kuid võimalik on see siiski. Seni kui see külg asjast ei ole selgitatud, puudub steriliseerimisel teaduslik alus.

Võtame lihtsa näite. Paaritame halli hiirt valgega. Harilik halli hiire värvus geneetilises vormelis on: AABCCDDEEFFHHiikkLLGG, valgel h-l: aabbccddeeffHh-iiKKllgg. Nende kahe hiire ristlemine annab juba teises põlves $2^{11} = 2368$ erinevat värvust, s. o. erinevat fenotüüpi. Genotüübiliselt aga, mis on steriliseerimise juures kaugelt tähtsam, on variante $3^{11} = 177.147!$ Siit selgub, kui suur viga on kasutada steriliseerimise alusena empiirilist pärilikkusprognoosi, sest ei ole ju mingit põhjust arvata, et inimese vaimsed omadused oleksid päritavad lihtsamalt kui hiirte värvus.

Et tähelepanekud materjalil sama näitavad, selgub dr. Soansi artiklist „E. A.“ 1935, nr. 7, kus ta oma kirjutises muuseas ütleb: „... Käesoleval ajal Seevaldis viibival 371 naishaigel leidub nende vanemate seas 29, kes on põdenud vaimuhaigust... Kuid ainult 4 korral on teada, et patsiendi vanem (ema) on olnud vaimuhaige enne patsiendi sündimist (iga kord hästi paranenud). Ainult neid oleks võinud tabada sigivõimetuks tegemise, s. o. steriliseerimise seadus, ja selle tulemusena oleks praegune vaimuhaigete arv olnud väiksem vaid 1% võrra. Mis puutub patsientidesse endisse, siis on neist ainult 3—4 olnud vaimuhaiged enne abiellumist. Samuti vaid kolme kohta on teada, et nad peale vaimuhaigustumist on sünnitanud lapsi.“ Nagu näeme, kõnelevad ka arvud selget keelt. Lisame veel, et enamus maid, kus steriliseerimine on sunniviisiline, pole olnud geneetikas kunagi eriti tugevad ja väljapaistvad.

Eugeenilises kirjanduses koos steriliseerimise seadusega mainitakse tihti vaimuhaigete arvu suurt tõusu. Jääb mulje, et vähemalt osaliselt arvatakse siin süüdi olevat pärivuslikke tegureid. On see geneetiliselt mõeldav!

Vaatleme esiteks lihtsaimat juhust: mingisugune vaimuhaigus on päritav ühe geeni kaudu, s. o. ta on monohübridne. Tähistame selle geeni dominantiselt A ja retsessiivselt a. Koostame populatsiooni, kusjuures võtame lähteobjektideks 2 meest: AA ja Aa ning 2 naist: AA ja Aa. Nende omavahelisel abiellumisel saaksime järeltulijad:

	6 A	2 a
6 A	36 AA	12 Aa
2 a	12 Aa	4 aa

s. o. $36 AA + 24 Aa + 4 aa$. See gameediline vahekord jääb püsima ka järgmise põlve juures:

$$(36 \times 2 + 24) : (24 + 4 \times 2)$$

Kui me tähistaksime $36 = r$; $24 = s$ ja $4 = t$; siis näeksime, et s.o. $144 = 144$.

Toodud reegel kannab Hardy seaduse nime ja tal on üldises evolutsiooniprotsessis suur tähtsus. Nagu Hardy reegel näitab, jääb panmiksiooni puhul gameediline vahekord populatsioonis alati konstantseks. Järelikult, kui mingisugune vaimuhaigus oleks sõltuv ühest geenist, jääks vaimuhaigete $\frac{0}{0} \frac{0}{0}$ — muidugi nii palju, kui ta sõltub pärilikkusest, alati samaks.

Teissugune on olukord dihübriidi puhul: oletame, et vaimuhaigus on sõltuv kahest geenist A ja B. Iga dihübriid $AaBb$ moodustab nelja liiki gameete AB , Ab , aB ja ab , millede esinemissagedust populatsioonis võiksime tähistada tähtedega: $AB = k$, $Ab = l$, $aB = m$ ja $ab = n$. Ainult juhul, kui gameetide sagedus populatsioonis on kokkukõlas võrrandiga

$$kn = lm,$$

on populatsiooni koostis muutmatu. Kui aga näiteks on $kn > lm$ või $kn < lm$, siis populatsioon iseenesest reguleerib gameetide omavahelise arvulise suhte vastavaks võrrandite $kn = lm$. See on Philiptšenko konkordantsuse-reegel.

Sama reegel on maksev ka polühübriidide juures, muidugi ainult keerulisemal matemaatilisel kujul.

Siin võiks teatud mõttes kõnelda hübriidiseerimise mõjust vaimuhaiguste $\frac{0}{0} \frac{0}{0}$ kõikumistele, kuid see on muidugi mõeldav. On mõeldav, et sõdade, revolutsioonide jne. tagajärjel rahvastiku koostis muutub. Loomulikult võib siis muutuda ka gameediline vahekord diskordantseks. Võib olla väga võimalik, et see on üks vaimuhaigete arvu suurenemise (aga ka vähenemise) põhjusi. Näib, et konkordantsuse-reegel on vastavatel uurijatel jäänud tähele panemata.

Resümeeerides eeltoodut, võiksime öelda, et vaimuhaigete arvu tõus ei olene pärilikkudest teguritest. Vahest on osalt põhjus ka selles, et diagnoos ja registreerimine on edenenud. Kui aga siiski eksisteerib tegelikult vaimuhaigete $\frac{0}{0}$ tõus, siis, nagu mainisin, ei olene see ka pärilikkusest.

Nüüd lubatagu mul juhtida tähelepanu veel ühele asjaolule. Eespool nägime, et dihübriidi puhul peab populatsioonis maksma Philiptšenko konkordantsuse-reegel. See seisneb selles, et kui $AA:AB:aB:ab = k:l:m:n$, siis $kn = lm$. Sama põhimõte on maksev ka polümeersuse puhul, sest näiteks dimeersus oleks teisest küljest vaadeldav kui dihübriid. Vahe seisneb selles, et gameetid aB ja Ab ei ole eraldatavad. Seega on dimeersuse puhul võimalik eraldada kolme liiki gameete: kahe, ühe ja ilma dominantse geenita. Tähistame need juhud x , y ja z . Et dimeersuse puhul oleks populatsioonis konstantsus, on siis samuti vajalik gameedilise sageduse konkordantsus, mis saavutatakse juhul, kui $y^2 = 4xz$. Kui meie näiteks katsuksime asetada siia arvusid, siis saaksime võrrandid $2^2 = 4 \times 1 \times 1$, s. o. $4 = 4$. Ei ole raske näha, et oleme sattunud jälle tüüpilisele variatsioonilisele reale, s. o. $1 + 2 + 1$. Siin tõime näitena dimeersuse. On selge, et sama maksab ka polümeersuse kohta:

Kui me nüüd tegelikus elus, ütlem näiteks vaimuhaiguste juures, võime jälgida viimaste arvu tugevaid kõikumisi, siis ei tule unustada konkordantsuse-reeglit.

Olgugi et inimene paljuneb väga aeglaselt, võib diskordantsus põhjustada mõnede vormide tõusu või langust juba 3 põlve, s. o. ühe sajandi kestel 1,5—2 korda. Nii siis võib saja aasta pärast, ilma et me toimetaksime valikut või üldse ses suunas midagi ette võtaksime, olla 15.000 asemel 30.000, aga teisest küljest ka ainult 7500 vaimuhaiget.

Eeltoodud konkordantsuse-reegel omab ka veel teise külje. Eeldasime, et vaimuhaigus on polümeerne, mida ta ka tegelikult on. Sterilisatsiooni teel teostatava valiku teel lõhume populatsiooni konkordantsust. Meie poolt tekitatud kunstlik gameediline suhe püsib ainult niikaua, kui toimetame valikut. Niipea, kui lakkame steriliseerimast, püüab populatsioon kohe tagasi konkordantsuse poole ja seda isegi veel siis, kui ilmas esineks veel ainult üks ainuke heterotsüootne vorm, s. o. meie praeguse mõiste järgi täiesti normaalne inimene (fenotüübiliselt). Kui fähistaksime soovimatud geenid s_1 ja s_2 , siis plisaks ainult ühest inimesest maailmas vormeliga $S_1S_1S_2S_2$ ja teatud aja möödudes oleks olukord selle omaduse suhtes jälle endine. Seepärast peaks steriliseerimise teel toimetatav valik toimuma praktiliselt lõpmatult. Ei saa olla säärast lootust, et kunagi oleks inimsugu vaimuhaigustest täiesti vaba ja vaimuhaigete steriliseerimiseks kaoks vajadus.

Vaimuhaiguste pärilikkus on alles niivõrd uurimata, et ei ole aluseid steriliseerimiseks ja steriliseerimise teel teostatav valikumeetod praeguses ulatuses ei anna mingisuguseid tagajärgi.

ROBERT SILVESTER

PÖLLUMAJANDUS „KOLMANDAS RIIGIS“

Alljärgneva on püütud anda ülevaadet Saksamaa kui meie põllundussaaduste tähtsa väljaveoturu agraaroludest objektiivsete andmete varal, kusjuures on hoidud propagandavõi reklaamkujutluste kasutamisest. Viimaseid võib leida meie ajakirjanduses mujaltki.

Natsionaalsotsialistliku riigi sõjale suunatud majanduspoliitika juures, mis ettenägelikult püüab vältida Maailmasõja kaotuse peapõhjust: toor- ja toiteainete puudust, ei ole ka põllumajandus võinud jääda murranguteta. Sõja arvestamisel kui rahva maksimaalset jõupingutust ei võidagi kuskil jätta silmapaari vahele nii tähtsat rahvamajanduslikku sektorit. Tänapäeva Saksamaal aga omab selline arvestus eriti forsseeritud kuju.

Hitleri režiimi esimesel neli aastakül jälgiti sel alal kaht suurt sihti, milledest üksnes esimene oli loov: Saksamaa põllutoodang rahuldagu rahva toitevajadusi. Sellest tuletati loosung: tootmislahingusse! Teine oli sõnastuselt rahulikum, kuid eesmärgilt samuti puht-sõjaline: asendada vabamajandus vastava riigivõimu — Reichsnährstandi (riigi toitluskutse-amet) — poolt kontrollitava sundmajandusega. Massipropaganda põhimõtete kohaselt nimetati viimast sihtjoont — asja maarahvale suupärasemaks tegemiseks ka talupoegade kaitseks. Sel puhul tavatsetakse vihjata pärandi- ja krundimüügi õiguste kitsendamisele, mis pidavat kindlustama põllumehe eksistentsi.

Vaatleme esmalt lähemalt tulemusi, mida andis võitlus toodangu tõstmise eest.

Tõepoolest osutas põllumajanduslik tootmine ajavahemikul 1933—36. a. 2% tõusu, mis aga lakkas 1937. a. Samal ajal tõusis ka rahvastiku üldarv, nii et põllumajandusliku toodangu hulk üksiku tarvitaja kohta on libisenud veidi alla endise taseme.

Võib ju osa süüdi sellest veeretada viimaste aastate saagitingimustele, mis olid keskmised, nagu mujalgi Kesk- ja Ida-Euroopas. Kuid mitte üksnes lõikus pole Saksamaal keskpärane: tagasi on läinud maa põllunduslik kasutamine üldse.

Põllutulunduslikult haritav maa 1000 hektarides

1931/1933	- - - - -	29.368
1934	- - - - -	29.348
1935	- - - - -	28.753
1936	- - - - -	28.447

Praegu haritakse ümmarguselt miljon ha. põllunduslikult väärtuslikku maad vähem kui aastakümne algul, Weimari vabariigi ajal.

Millega on see iseäraline nähtus seletatav? Ei saa ju omefi oletada põlise kultuurmaa söödistumist. Põhjus on teisel: see on läinud lennuväljakuteks, harjutus- ja laskeväljakuteks, strateegilisteks teedeks jne. Sõjaliseks otstarbeks kasutatav põllundusliku väärtusega maa on kokku suurem kui kõik uudisasundused a. 1919—1932.

Ei keegi vähem kui Hitler ise oli selle järeltulijal sunnitud Nürnbergi parteipäeval 1936 tunnustama: „Pinnasaagi oluline suurendamine pole enam võimalik.“

Et siiski säilitada sõltumatust välismaast, leiutasid natsid uue idee: kui toodang ei vasta rahva nõuetele, peavad need kohanema toodangule. Nagu väljendab juht ja kantsler: „Seepärast on meie rahvamajanduse suureks ülesandeks rahva tarvitamisjõudu juhtida suunas, mida suudame rahuldada enda rahvusliku produktiooni võimalustest.“ Nii on vägagi mõistetav riigisekrefär Backe kõlbeline meelepaha talupojajuhtide päeval Goslaris novembris 1936 selle üle, et tänapäeval rasvatarbimine üksiku kohta ületavat 24% võrra 1913. a. keskmise, vahepeäl on see tugevasti alla surutud.

Esimese neliaastaku kavas ettenähtud põllutalundusliku toodangu sihikindel tõstmine on pidanud aset andma teise neliaastaku veelgi kavakindlamale kokkuhoiule sõjamajanduse tähe all. Kui peaks teostuma optimistide lootus, et Suur-Saksa loobub mõõka täristamast sudeetlaste-probleemi lahendamise tagajärjel, siis võib täide minna ka skeptikute ennustus, et ta tulevikus vajab rahva toitlustamiseks sisseveo suurendamist. See võib tulla õnneks ka Baltikumile.

Rohkem edu on „kolmandal riigil“ sunnimajanduse sisseseadmisega, nagu see kujukaimalt ilmneb kindlate hindade süsteemis, talundite ostu- ja müügivabaduse tunnustamisega, eriti aga vilja ja loomasaaduste normihinnaga sundvõõrandamisega. Talupoeg peab täitma riigi majanduslikke korraldusi sõduri täpsusega.

Saksa talumajandus on päämiselt suunatud karjakasvatusele, kuna mõisad toodavad esmajoones teravilja, kuid selle kõrval ka loomatoitu. Hindade tendents on suuresti viimaste kasuks. Liha, munade, piima, või ja juustu hindu reguleerib aga riik nõnda, et tööstuskapital ei oleks sunnitud linnatöölise palku tõstma. Sellest järeltulijal olulise tähtsusega tõsiasi, et talunik maksab vajalikkude toorainete — teravilja ja loomatoitu — eest umbes 24% rohkem, kui ta saab oma valmissaaduste, s. o. karjaproductide eest. See on viinud natside juhid resignatsioonini: kapitalistlikult seisukohalt vaadates olevat talumajandus iganenud. Tsiteerin põllutöominister Darre'd.

„Talupoeg peab jõudma selgusele, et moodsa tehnika ja liiklemise, moodsate töö- ja majandusmetoodite ajastul omab ta tööstusmajanduslikust seisukohast vaadates sama vähe olemisõigust kui purjek moodsa auriku kõrval. Kui jälgime puht-tööstusmajanduslikke veendumusi, siis on talupoegluse majandamisviisid ja majapidamiste suurus mittetasuvad.“ („Berliner Tageblatt“ 1936.)

Kogu pinda suurmaapidamiseks koondamast hoiab muidugi tagasi asjaolu, et talupoeglus on siiski suurim rahva juurdekasvu allikas. Argument, mis kaalub eriti kindralstaabile.

Sunnimajanduse tulusatest külgedest on nimetada, et talunikke sunnitakse üha ratsionaalsemate töövahendite tarvitamisele, ka peab ta järjest suuremal määral kasutama kunstväetisi. Seda keemiatööstuse huvides. Ka veoautode rakendamine põllumajanduse teenistusse kuulub siia, kuigi selle teiseks eesmärgiks on transportvahendite arvu tõstmine sõja korraks. Autode hinda on alandatud, et nad taluniku taskule ülejõu ei käiks.

Asundustegevus liigub üksikkohtade suurendamise suunas, kusjuures see viimase ajal on tunduvalt tagasi läinud.

Asunduskohtade rajamine Saksamaal :

Aasta	Arv	Pinna suurus (hektaarides)	Maad üksiku koha kohta.
1929	5.545	61.213	11 ha
1930	7.441	79.833	11 "
1931	9.082	99.624	11 "
1932	9.046	101.926	11 "
1933	4.914	60.297	12 "
1934	4.931	74.192	15 "
1935	3.905	68.338	18 "

Lõpuks peatuksin lühidalt ka Saksa maatööliste seisukorra juures, kuigi ülevaate saamist raskendab, nende olukorda puutuvate arvude ja statistika mitte-avaldamine. Kuid et nende teenistustingimused ei või just kõige paremad olla, tõendab see, et maalt linna valgumine kasvab kohutavalt. Mitte üksnes maaproletariaat, vaid ka perepojad otsivad tööstustest lahedamaid olusid. See omakorda tingib töökäte puuduse maal, mis eriti annab tunda lõikusajal. Valitsus on püüdnud sellest üle saada vabatahtliku tööteenistuse kaudu. Kahjuks vastab see liiga vähe sotsiaalse õigluse põhimõtetele: lasta noori inimesi rühmata mõisapõldudel rasket tööd vähese taskuraha eest. Väikemaapidamistes on aga tööteenistustele kasutamine raskem. Tööteenistuse õigustamiseks toovad saksa teoreetikud esile, et see suurendavat linnanootes igatsust oma kodukolde, oma maalapikese järele. Õigusega aga küsib K. Liidak: „Kus tahetakse luua maa-kogukondi Saksa linnanootele? Kas jätkub seal uudismaid ja mõisamaid?“¹⁾ Lisame: kas ei hakata kord neid asundusmaid mõõga abil otsima mujalt?

Huvitav on ka jälgida kõrvaltvaatajate muljeid Saksa põllumajandusest. Nii kirjutab „Uus Eesti“ (nr. 267, 29 IX 38):

„Ainult maal sooritatud matkadel dr. Wahtrik tõi kaasa muljeid, et oma varanduse ja saagi külge kinni kasvanud talupojale praegused ajad ja korraldused pole kuigi meelepärased. Tulevast sõda arvestades riik soetab suuri toitainete tagavarasid ja selleks pannakse kirja iga pihutäis vilja, iga pörsas ja kanapoeg. Talumehele ta saagist jäetakse oma tarvituseks vaid teatud norm, muu osa läheb riigile... Et rasketeks aegadeks ka endale säästa tagavarasid, taludes maetakse vilja maa sisse, mis aga on valjult karistatav.“

Selles „meeleolupildil“ ilmnevad kõik suurimajanduse varjuküljed küllaltki eredalt. Meil jääb konstateerida ühes K. Liidakuga, et Saksast eeskujude võtmisega tuleks eriti põllumajanduse alal olla tagasihoidlik, kuna meie põllumehe mentaliteet on ju hoopis teistsugune, sellisteks katseteks väga ebasoodus.

KÜLVUR

TEADUSLIK FILM

Film on saanud vajalikuks rahvale, kuid samavõrra on ta vajalik koolile, ülikoolile. Eriti suurte sammudega on teaduslik film edasi jõudnud viimastel aastatel. Õppefilm on rakendatud kõikides suurrahvaste ülikoolides, kuid näitab sissetungi ka väike-rahvaste koolidesse ning kõrgematesse õppeasutistesse. Eriti palju tarvitatavad õppe- ja teaduslikke filme Sveitsi, Belgia ja Tšehhoslovakkia ülikoolid.

Huvitav oli läinud aastal Hamburgis peetud rahvusvahelisel kultuurfilmide nädalal jälgida Saksa ülikooli loenguid õppe- ja teadusliku filmi alal, mis olid suunatud õppefilmide tõeliseks propagandaks. Samas oli võimalus tutvuda ka teiste maade õppe- ja teaduslike filmidega, mis ei jää maha Saksa omast. Eriti kiiret arengut näitab õppefilm Inglismaal.

Teaduslik film on saanud asendamatuks õppevahendiks ja seda peetakse paljudes osades paremaks õpperaamatust ning loengust.

¹⁾ K. Liidak: *Kas tunned maad.*

Õppefilmide puhul tehakse juba kindlat vahet koolifilmi (alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid), kutsetöö (kutsekoolid, kursused meistritele, õppinud tööliste, lihttööliste) ja teadusliku filmi vahel. Veel mõned aastad tagasi arendati neid alasid üheskoos ja kasutati vähemviimistletud filme. Nüüd asutakse ülalloodud filmide valmistamisele ainult kindlaks määratud viiside ja viimistletud käsikirjade järgi.

Teadusliku filmi ülesanne on fikseerida kõike seda, mis teaduses saavutatud, ei seda mõjukamalt noortele teadlastele edasi anda. Teaduslik film haarab kõik ülikoolide fakulteedid. Eriti on film aga kasulik saanud olla geograafias, arheoloogias, füüsikas ja arstiteaduses. See, mida õppeabinõudega on raske olnud edasi anda, on nüüd, teadusliku filmi väljaarendamisel saanud imekergeks ja ruttu edasiantavaks.

Eesti ülikoolid ei ole filmi kui õppevahendit palju kasutanud. Ainult üksikjuhtudel on seda kasutatud ja seda on auditooriumi poolt alati hästi vastu võetud. Demonstreeritavad filmid on seni olnud välismaa päritolu. (Muidugi ei ole ega maksagi vahet teha kodu- ja välismaal valmistatud teadusliku filmi vahel nendes osades, mis ei ole teatud kohaga seotud.)

Kodumaisi filme on demonstreeritud ainult viimasel aastal ja neidki katsetena. Kodumaal ei ole seni nimetamisväärseid teaduslikke filme valminud. Nimetada võiks ainult arstiteaduskonnas valmistatud filmi peajuoperatsioonist, mis on leidnud pääsu ka välismaale. Samuti tuleks mainida faimehaiguste katsejaamas valmistatud filmipalasi kitsasfilmil. Huvi filmi vastu näib aga olevat, mida lõendas ka see, et Eesti kultuurifilmi teadaandele — filme valmistada Tartu ülikooli tegevusest, reageeriti kõigi teaduskondade poolt. Arusaadavalt sai Eesti Kulturfilm valmistada ainult pisikesel filmi ülikoolist. Teadusliku filmi arendamiseks ei ole jätkunud võimalusi ja selles osas ei ole ka ülikooli poolt algatusi olnud.

Tartu ülikoolil ja Tallinna Tehnika ülikoolil on palju niisuguseid töid, mida peaks filmis jäädvustama. Filmi ei pruugi kulutada nendel aladel, mis on rahvusvahelised ja kus teisel juba vastavad filmid olemas. Neid filme võib suurematest filmikeskustest tellida ja see on märksa odavam kui sama tööd siin uuesti teha. Teadusliku filmi valmistamine ei ole odav, kuna kõigepealt on tarvilik väga komplitseeritud aparaat, mis aga kallis. Seepärast tuleb need filmid välismaalt tellida, mida võimalik teisalt saada. Koha peal tuleks valmistamisele peamiselt niisugused filmid, mis käsitlevad meie oma teadust ja üldisest alast niisuguseid, milles saavutame rahvusvahelisi tagajärgi.

Suure eduga võiksime valmistada teaduslikke filme oma metsamajandusest, põllumajandusest, arheoloogiast, geoloogiast, geograafiast, põllu- ja karjamajandusest. Siin on elu käinud meil oma rada ja siin on paljugi teisiti kui teisel.

Eeskätt kuuluksid kodumaal valmistatud filmid demonstreerimisele kodumaa ülikoolides, kuid neid vajavad ka teised ülikoolid. Vahetades kodumaisi filme välismaa ülikoolidega, saame niiviisi küllaldase tagavara teaduslikke filme, mis kuuluksid kasutamisele meie ülikoolides.

Ülikoolides tarvitatakse tavaliselt kitsasfilmi — (16 mm). Kitsasfilm on tulekindlal filmilindil ja seda võib demonstreerida kuulajate hulgas. Kitsasfilmi demonstreerimisel ei ole ühtegi õnnetust juhtunud. Kitsasfilmi projektsioonaparaadid ei ole kallid. Neid saab osta juba 250 kroonist alates. Kuid ülikooli seminarides võiksid olla suuremad projektsioonaparaadid, et tarviduse korral oleks võimalus filme demonstreerida ka suuremate loengute puhul. Kuid ka suuremaid ja täielikumaid aparate saab 400—600 krooni eest. Muidugi on need tummfilmiparaadid. Kuid helifilmi-aparaadi järele ei ole ka tarvidust, sest teaduslikku filmi saadab ju lektori kõne, seletus. Ka teistel maadel ei kasutata teaduslike filmide demonstreerimisel helifilmi aparatuure.

Kitsasfilmi projektsioonaparaadid on ülesseatavad igasse auditooriumi ja nende äraviimine ning kandmine ühest auditooriumist teise ei tee raskusi, sest aparaadid on kerged. Ka võib neid iga õppejõud ja üliõpilane käsitseda, sest nende konstruktsioon on lihtne.

Nagu kogemused näitavad, ei saada oma filmiga nii ruttu hakkama ja asi venis aastast-aastasse. Siin oleks tarvilik astuda esimene samm ja muretseda kitsafilmi projektsioon-aparaate võimalikult igale teaduskonnale ja teiste maade ülikoolidega kontakti astudes nõutada nendelt soovitavaid filme. Teaduslike filmide muretsemise võib ka oma ülesandeks võtta Sihtasutus Eesti Kulturfilm, kellel juba praegu olemas vastavad sidemed teiste maade teaduslike filmivalmistajate asutustega. Ka on arvata, et Eesti Kulturfilm neid filme saab soodsamalt, kuna Eesti Kulturfilmil on vastu pakkuda Eesti filme, millest sealsed keskused on huvitatud.

Niiviisi kord juba „filmiga harjudes“ jäädakse selle alaliseks tarvitajaks. Järglül välismaa filmi kõrval hakkab arenema ka kodumaa teaduslik film, nagu seda Taimekasvatuse Kätsejaama poolt valmistatud filmide vastuvõtt lubab oletada.

Arusaadavalt ei saa algul meil filmilt nõuda eriti kõrget kvaliteeti, kuid ta oleks siiski parem kui diapositiivide näitamine. Pikapeale saadakse kogemusi ja siis võidakse sellest, mis meil oma teadus ja teaduslik töö pakub, jäädvustada filmis ja seda kättesaadavaks teha üliõpilastele ja teistele asjasthuvitatutele.

Filmimistööde tegelik läbiviimine oleks meil mõeldav järgmiselt. Vastava õppejõu poolt koostatakse teadusliku filmi käsikiri, kust selgub, milliseid ülesvõtteid on tarvilik teha. Need ülesvõtted, mis lihtsamad, saab läbi viia kas õppejõud, abiline või vanem üliõpilane, kes asja vastu huvi tunneb. Teised ülesvõtted, mis nõuavad juba suuremaid oskusi, võidakse teha elukutseliste operaatorite poolt. Eesti Kulturfilm pakub siin kõigekülgevat vastutulekut oma personali ja laboratooriumidega. Teadusliku filmi valmistamiseks tuleb muretseda muidugi vastavaid aparatuure. Need aparatuurid võiksid asuda ühes keskses, näiteks Eesti Kulturfilmis, kust neid ülikoolid tarviduse korral kasutada saaksid. Ülesvõttekaameraid igale ülikoolile muretseda ei oleks mõtet, sest neid ei saada niipalju kasutada ja nad on selleks kallid, et neid seista lasta. Lihtsad ülesvõtte-kaamerad kuulusid igale ülikoolile omaette ja neid võiksid isegi teaduskonnad muretseda, sest nende hind ei ülefa hea fotoaparaadi hinda. Kuid need aparatuurid on siiski amatöör-aparaadid ja kõlbavad lihtsamateks ülesvõteteks.

Siseülesvõtete jaoks on veel tarvilik valgustusseadis. Valgustusseadis tuleb ülikoolidel endil muretseda, sest see ei nõua suuri kulusid.

A. PEEL

KARL MARX JA FRIEDRICH NIETZSCHE MOODSAIMA TEADUSE VALGEL

Eriti meil taotsevad igasugused humanitaarteadlased kurta, et ei antavat küllaldasi summasid teostamiseks teaduslike uurimusi. Käesoleva kirjutuse, õigemini tsitaatidevalimiku ülesandeks on tõestada, et meie vastavate teaduste esindajad nurisevad ilmaaegu, sest et nad on ise kõiges süüdi ega tunne teaduste õiget, eluga kohandatud meetodit.

Meie arheoloogid ei leia võimsate ja kultuursete muinaseestlaste linnustest ühtki raadioaparaati, isegi mitte muinaskuningate portreid ega büste, olevat neidki, kes tahtvat tõestada, et vanad pealikud kandsid sama riidetust kui vulgus! Niisugust arheoloogiat pole meil tarvis! Meie ajaloolased kahtlevad, kas eestlased tõesti olid need gallialasteks nimetatud sõjamehed, kes kord Rooma ära rikkusid, nad ei häbene tõestada, et eestlaste mehine meel olevat kord mingisuguste väärtuseta võõrrahvaste poolt orjastatud. Milleks üldse niisugune historiograafia!

Igal pool ja kõikides maades ei ole siiski olukord kaugeltki nii mõttetu ja ebaintelligentne. Seni on eestlased küll ainuüksi eeskujuna andnud muudele rahvastele, nüüd oleme peaaegu vist sunnitud ise õpetust võtma. K u h u meie silmad peavad pöörduma, on igaihele selge ja et sealt tööpoolest abi saab, peavad järgnevad tsitaadid tõestama.

Karl Marx oli üks võimatu isik. Esiteks oli ta juut, teiseks ei olnud ta aarialane. Nende peapahede kõrval oli ta süüdi, et järeлмаailm hakkas

arvama, et ta on loonud uue maailmavaate ja selle teaduslikult põhjendand. Ta oli mahakiskuv ja uimastas isegi kõige väärtuslikumaid inimesi, rahvaid ja rasse. Kuid mingem allikate juurde, et leida tõendus. Tsiiteerin mitte mingit kahtlase väärtusega publitsistikat, vaid tõsist teadust, Frank Zinti dissertatsiooni: Karl Marx und die grossen europäischen Mächte. Berlin 1937.

Autor kirjutab:

„Kui me ütleme: Marx oli poliitik, siis tähendab see, et ta ajalooline tähendus ei seisa mitte selles, et ta ehk mõni loov mõtleja oleks olnud, vaid et ta oskas poliitiliselt koolitamata kihtide juhtidele osaliselt oma kujutlusi ja sihte sisse immutada (lk. 12).“

„Niikaua kui kõneldi akadeemiliselt, jäi ta rahulikuks. Mõisteliste arutluste ja uuringute kallal ei haarand viha teda kunagi. Aga oh häda, kui kõne tuli tema veendumusest, tema arusaamistest ükskõik mis asja kohta, millestki, mida ei saand mõista ratio'ga! Siis näitab end Marx nagu ta tõeliselt oli: piiritu, vihast rappuv, täis põlgust ja irooniat, omaenese meelepaha kallal iseend purev (lk. 22).“

Marxil oli ka positiivseid omadusi: ta ei uskund rasside üheväärsust.

Ta usub end eriliselt õnneliku Lassalle'i kukutamise võimaluse sellega leidnud olevat, et ta teda neegrite järeltulijaks nimetab. „Ta nimetab teda „juutlikuks neegriks“. „See on mulle nüüd täiesti selge, et ta (Lassalle) — nagu näitab ka tema peahitus ja ta juuksekasv — neegreist põlvneb, kes koos Moosesega Egiptusest ära tulid (kui mitte tema ema või vanaema isa poolt neegriga ristlend ei ole). Nii, see juutluse ja germaanluse segunemine neegrilise põhisubstantsiga peavad sünnitama hoopis iseäraliku produkti“ (lk. 31). Siit me peame muidugi õppima, et Marx on oma juutlikkuses isegi tänapäeva Saksamaa mõtteid plagieerinud.

Zinti uurimustest on selgund, et Marx ei olnud isegi konsekvantne materialist: „Ta kõneleb korduvalt „eksistentsiküsimustest“ ja loodab alati uuesti, et riigid otse vastu oma huvisid võtavad enda kanda konfliktide sõjalise lahenduse. Võrreldagu sellega täiesti ühtivat Nõukogude Vene poliitikat! (lk. 62.).“ On muidugi täiesti kole, kui rahvas ja riik eksistentsiküsimuste pärast isegi sõtta julgeb minna. Zinti saatusest ei ole meil midagi teada, kuid arvatavasti peab ta teaduse nimel palju kannatama! (Töö ju ilmus mõõdud suvel.)

Viimases lõikes esile tõstetud kartusi autori isikliku saatuse vastu leevendab asjaolu, et ta vähemalt teataval määral on ka prohvet. Ta kirjutab: „See maa Prantsuse (Dieses Land Frankreich) jne.“ Saksa keeles öeldakse teatavasti „Land Württemberg, Land Bayern“ ja nüüd ka „Land Österreich“. Oo soovunelmaid!

Eriti häbematu oli Karl Marx Preisi ja preislaste vastu. „Ta ei tundnud end iialgi preislaseks ja ainult juhuslikult pidas ta end vaimse hariduse poolest sakslaseks. Kuid lakkamatult on ta tegelnud probleemiga „Preisimaa“ ja nimelt, nagu mulle näib, peaaesjalikult sellepärast, et see riik oli temale ja tema vastu ta enda maailmakujutluse absoluutne vastand. Siin Preisil ei olnud tekkinud loodusetingimustest ja majanduslike olukordade arenemisest mingi „ühiskond“, siin ei sündinud riik klassivõitlustest nagu Prantsusmaa, siin ei olnud mingi valitsus juhuslikult üles kasvand ja kapitalistlikust ekspansioonitungist edasi tõugatud — siin oli tekkinud, loodud oma valitsejate suurest tahtest, süstemaatiliselt üles ehitatud suurtest isiksustest, riik iseenesest, mitte kui arengu tagajärg, vaid kui selle looja.

„Preisimaa oli ja on — ja Marx teadis seda väga hästi! — ajalooline vastuväide ajaloolise marksismi vastu. (lk. 107.)“

„Kes veel nägi seekord Preisit nii „preislikuna“? Ja ometi, see juut Marx, kes näeb preisi vaimu ja preisi tõelikkusi, ei näe preisi inimesi.“ „Ta kõneleb ainuüksi „riigielu organismist“, mitte rahva omast! Kindlasti ei olnud olemas preisi rahvast. Kuid oli olemas preisi inimene! (lk. 111)“

„Marxi karakter annab oma rassikohases seoses olulise põhialuse sellele laadile, kuidas Marx oma aja sündmuste ja olukordade kohta seisukoha võtab. Marx ei ole, nagu kõik suured euroopa mõtlejad seda sel või teisel

viisil on, sidelüli õhtumaises kultuuriloos, rääkimata saksa omas. Kõik, mida suured saksa mõtlejad Leibnizist Hegelini olid saavutand, jäi talle vastikuks. Ta vaim toitus valgustajatest ja ta haaras just mahalammutatavast ratsionalismist kinni, samuti kui ta oma majandusõpetuse tarvis aluseks seadis kapitalismi negatiivseid nähtusi, mida ta ei tahtnud kõrvaldada, vaid sellevastu teha tulevase arengu aluseks. (lk. 138)“

„Oma uurimustes ajaloo ja poliitikast sarnaneb ta arstile, kes tunneb rõõmu võimalikult paljusid ja uusi haigusi ja defekte oma patsiendil avastada. (lk. 138.)“

Allakirjutanu usub, et dr. Frank Zint on viimaks ometi lunastuseks tervele maailma kultuurile ära lahendanud marksistliku probleemi.

Marxi suurim karuteene oli muidugi see, et ta oli materialist ja põhjustas ka tänapäevsegi rumala matemaatilise-mehaanistliku printsiibi. Sest matemaatilis-mehaanistlikus printsiibis süüdistas tervet maailma kolmanda riigi ajakirjandus, kui esimesed väelüksused olid juba Tšehhoslovakkiasse sisse marssind ja suurriigid Saksale ainult saksa osad Tšehhoslovakkias maha müünd. Mis tähendab see, et Pilsenis või Brnos on ainult 8—10% sakslasi, see on matemaatilis-mehaanistlik vaateviis, tähtis on aga rassilis-rahvuslik (täht. kvalitatiivne) seisukoht, sellepärast peab sealgi rahvahääletus korraldatama.

Saksa muld ja saksa süda on ilmale kandnud ka hoopis teissugusemaid karaktereid kui Karl Marx. Ta on sünnitanud ka Friedrich Nietzsche. Nietzsche on loonud hoopis uue maailmavaate, on loonud üliinimese. On suurim õnnetus, et talle ei saand osaks oma loodud üliinimest viimaks ometi ka ihusilmadega näha, kuigi ta nüüd lõpuks tõelikkuses on sündind. Nietzsche ei kõnele küll üliinimesest, keda määratsevad massid oma õlul kannavad ja talt sel viisil alles jumaluse või pooljumaluse teevad, kuid isegi temalt ei saavat nõuda, et ta kõike nii täpselt oleks ette näind. On olemas mõistmatuid inimesi — peamiselt küll juudid või vähemalt vabamüürlased! —, kes ütlevad, et Nietzsche olevat ka nihilist olnud. Et see on täiilik eksitus ja arusaamatus, on nüüd hiilgavalt tõestatud Gerhard Schinke dissertatsioonis: Nietzsche's Willensbegriff, Berlin 1937.

Asjalikus uurimises jõutakse Nietzsche kohta täiesti tunnustatavale seisukohale, et „rahvas, mis on uuesti iseenda leidnud pärast jõudsalt areneva allakäigu eposhi suure isiksuse läbi, mis sai usku pärast „tahtejõu triumfi“ omaenda olemuses elavate jõudude kohta, peab sellest peale alati tunnetama, et kõik otsustav elus sünnib seest väljapoole. See tähendab aga, et iga muutus või muudatus reaalses maailmas saab võimalikuks ainult üksi teo läbi.

Ajajärk, mida karakteriseerib teadmise ülehindamine, tähendab intellekti liigtähtsustamine, läheneb lõpule.¹ See sündmus on otse paratamatu. Sest elu, mis kesta tahab, nõuab seaduste tähelepanemist, mida tingib alalhoidung. Meie ajal küsitakse juba vähem teadmiste rikkuse kui tahtejõu järele. Sest praegune aeg vajab isiksusi. Isiksuses muutub täiuslikuks inimese külgesündind olemus sellega, et inimene täidab oma elu loomise ja teotsemisega ja sellega oma teo läbi ajaloolise terviku mõtet teenib, kuhu ta kuulub. Sest isiksus täidab oma eksistentsi eesmärgi mitte iseendas, vaid loova tegevuse läbi seespool ajaloolist korda, kus ta seisab sellega, et ta isiksus kaasa aitab tõeliselt mõtteka elujärjestuse taaskorraldamisele, teenib ta elu, millega germaani eluhoiak jällegi välja kujuneb. (lk. 7)“

„See on järelalus Nietzsche enda väljendusest, et mitte mõistus ei ole see, mis maailma seletab ja väärtustab, vaid elav jõud; s. t. inimene mõtleb ja väärtustab omaenese eksistentsist lähtudes. Ühes kohas ütleb ta: „Ühe filosoofi peamine teadlik mõtlemine on juhitud salaja ta instinktide poolt ja surutud kindlatesse raamidesse. Ka iga loogika ja näiliku liikumise isevalitsuse taga seisavad väärtustamised, selgemalt öeldud, füsioloogilised nõuded,

¹ Palun lugejaid mitte küsimust tõsta, kas kuulub selle dissertatsiooni autor vanasse või juba uude ajajärku.

et hoida üht kindlat elu liiki.“ See Nietzsche väide vastab meie maailmavaa-
tele, mis näeb määravana inimese juures tema rassilist eksistentsi. (lk. 8—9)“

Loodame, et Nietzsche ise seda kunagi lugeda ei saa, sellepärast tõlgime
sellest geniaalsest doktoritööst veel järgnevasi lõike:

„Ja tõepoolest: reaalne on Nietzsche filosoofia, sest et ta on tõelikkuse
jällegi jalule seadnud. Sangarlik on ta, sest et ta arusaamise kohaselt, et
maailm on igavene võitlus, seda võitlusemaailma jaatab. Otse fanaatilise
tõetungist aetuna õpetab meile Nietzsche jällegi tõelist, s. t. maailma reaalsel
olemust nägema. Omal ajal, mil paljudele jäi varjatuks saksa rahva allakäik,
on Nietzsche mitte ainult allakäigu tunnused kätte näidand, vaid ka korra
kätte osutand, mis oli alati tõeline ja mille läbi ainuüksi tõelikkus võib kesta.
Tõelise korra taastamine, korra, mis tähendab rahvas järjestuskorda — selle
järele käis Nietzsche püüdlus. (lk. 49)“

Sapienti sat.

Pimpernel

„RIIGI TEATAJA“ ÜMBERKORRALDAMISE VAJADUSEST

Käesoleva aasta 27. novembril täitub 20 aastat meie ametliku büllետääni RT
(= legaliseeritud sümbol Riigi Teataja märkimiseks) esimese numbril ilmumisest 1918.
aastal. RT saavutab seega niiõelda täisealisuse.

Seekordne 27. novembri lähenemine annab seepärast eriti põhjust teata-
vaks tagasivaatamiseks RT senisele arenemiskäigule, ühitas aga ka teatavaiks kavatse-
misiks RT edaspidise kujundamise suhtes. Millalgi kasutati seaduste ja määruste ülda-
miseks trummipõrjana ja fanfaarihelide saatel läbi linna sammuvaid heeroldeid. Sellise
primitiivse vahendiga võrreldes on meie RT muidugi tohutult täiuslik. Ent millalgi ka
heeroldite kasutamiselevõttus nähti ületamatut täiuslikkust! Hoiatagu see meid sattu-
mast liigsesse rahulolemisses praeguse RT suhtes ja manitsegu väsimatule püüdmisele
RT paremaks kujundamise suunas, eeskätt tulevikus ettenähtavaid nõudlusi arvestades.

Silmas pidades sisu korraldamises esinenud muudatusi, on RT senises arengus
märkida üldjoonis järgmisi etappe.

RT 1918. aastakäik pakub erikordse näite süsteemifusest. Puudub peaaegu täie-
likult igasugune sisu liigistus. Jooksev paginatsioon vaid üksiku numbril ulatuses.
Artiklite numeratsioon aga puudub üldse, mistõttu tolleaegse RT osundamine on või-
malik vaid artikli täpset pealkirja mainides. Kogu aastakäik üldiselt, eriti võrreldes
hilisematega, jätab suuresti anakronistiliku mulje, mis aga omaaegseid olusid arvesta-
des muidugi ei hämmasta.

Alates 1919. aastast saab RT ühtlase jooksva paginatsiooni kogu aastakäigu ula-
tuses. Ühtlasi hakkab siit peale esinema juba ka teatav sisu liigistus RT üksiknumbril
ulatuses, mis meie RT-le eriti tüüpiline. Mainitud liigistuse aluseks on nn. Ajutine sea-
duste ja administratiivsete korralduste väljaandmise ja väljakuulutamise kord (RT 1919,
1, 1, 1.), mille V peatüki 3. §-i järgnevas tsiteeritagu:

„„Riigi Teataja“ [iga üksiknumbril] sisu jagatakse järgmistesse osadesse:

a) Esimesel kohal trükitakse järjekorralise numbril all, igast uuest aastast algades,
kõik seadusandlised aktid, kui ka seadusandlise võimu ja erakorraliste volitustega isi-
kute poolt väljaantud sunnimäärused ja korraldused, mille seadusandline iseloom on.

b) Teisel kohal trükitakse: E[esti] A[jutise] V[alitsuse] administratiivsed korral-
dused, omavalitsuste sunduslised määrused, need erakorraliste võimude sunnimääru-
sed, millel administratiivsete korralduste iseloom, ja äratõmbed E. A. V. protokollidest,
millel juhusline iseloom.

d) Kolmandal kohal trükitakse ametisse nimetamised ja valimised, ametist vabas-
tamised, riigi ja omavalitsuste asutuste ametlised kuulutused, teadaanded ja üleskutsed
jne.

g) Neljandal kohal, kui ruum lubab, trükitakse erakuulutused ja teadaanded jne.“

Tegelikult kujuneb neljas, s. o. erakuulutusi, teadaandeid jne. sisaldav osa, mida küll lubati täita vaid eeldusel „kui ruum lubab“, niivõrd mahukaks, et see, alates 1921. aastast, eraldatakse omaette paginatsiooniga varustatud RT osaks, mis saab Riigi Teataja Lisa nimetuse. RT-na pealkirjastatud RT osa üksiknumbrite sisu jaguneb nüüdsest peale vaid kolmeks.

1928. aastast alates legaliseerub RTL (= legaliseeritud sümbol Riigi Teataja Lisa märkimiseks) RT iseseisva osana, RT-ks nimetatud osa sisuline liigistus aga kaotatakse ja kõik seal avaldatud aktid tähistatakse „üldise artiklite järjekorranumbri all, alates iga aasta 1. jaanuarist“ (RT 1927, 115, I, 92 § 3).

1938. aastal eraldatakse seni RT nimetust kandnud RT osa jällegi kahte iseseisvasse ossa, milledest teine saab alapealkirjaks „Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega“ ja hakkab endas sisaldama Eesti riigi ja välisriikide vahel sõlmitud lepinguid ning teadaandeid nende lepingute ratifitseerimise, jõustumise, uuendamise, pikendamise ja kaotamise kohta. Ühtlasi liigistatakse RT nimetust kandva RT osa sisu (üksiknumbrite ulatuses) kahte jakku, milledest esimeses avaldatakse „seadused, seadlused ning riigiasutiste määrused, korraldused ja otsused, millel on üldkohuslik iseloom“, teises aga „avaldamisele kuuluvad Vabariigi Presidendi otsused ja otsused ning teadaanded Vabariigi Presidendi ja Riigivolikogu valimiste ja Riiginõukogu kujundamise kohta“ (RT 1938, 39, 350, § 5).

Eeltoodud lühidast ülevaatest näeme, et, kõrvale jättes 1918. aasta, meie RT areng on vähemasti sisu korraldamise suhtes olnud võrdlemisi vähe silmapaistev. Igatahes ei olda, seniste põhimõtete manu püsima jäänult, sisu korraldamise suhtes seni suudetud vabaneda nähtest, et sisu liigistamine ja süstematiseerimine osutub võimalikuks vaid üksiku RT numbril ulatuses.

Ses asjaolus tulebki näha senise RT suurimat puudust, mille kõrvaldamine oleks mõeldav üksnes võrdlemisi radikaalse ümberkorraldamise teel. See puudus põhjustab kõigepealt seda, et RT sisu aastakäigu ulatuses asetseb täiesti segipaisatuna ja süsteemilt, millist pahet igasugused sisukorrad ja sisujuhid vaid vähesel määral katta suudavad. Teiseks põhjustab see, et iga RT käsitseja, olgugi vajades vaid kehtivaid akte, on ometi sunnitud käsitsema RT-d selle koguulatuses. Sest kehtivuse minetanud artiklid asuvad kõrvuti kehtivatega täiesti lahutamatus mosaiigis. Lehekülgede arvult aga on RT juba otse aukartust äratav: üksnes RT nimetust kandev RT osa on ammugi kahtkümmend viit tuhandet ületamas, kohutades vilumatuid tõelise trükitud paberi uputusena, vilunuilegi aga tekitades ebamugavusi raskepärase käsitletavuse tõttu. (Sellest meil igasuguste seaduste ja määruste eraväljaannete rohkus! Sellest ind, millega nende väljaannete järele haaratakse, olgugi et need endast sageli vaevalt rohkemat kujutavad, kui tühipaljast kääritööd RT kallal!) Ent mõeldagu, milliseks kohmakaks instrumendiks RT ähvardab kujuneda järgmise 20 aasta möödudes, kui mingit muudatust ei tule.

Piiratud ruum ei võimalda siin esineda üksikasjaliste ettepanekutega selle kohta, kuidas RT ümberkorraldamist nii ette võtta, et eeltoodud puudused kaoks. Ent ärgu hetkegi kaheldagu, nagu oleks selline ümberkorraldamine võimalu. Muidugi oleks sel juhul paratamatu loobumine RT senisest väliskujust, vähemasti RT nimetust kandva osa suhtes. Kas RT üksiknumber seepärast tarvitseks koosneda lahtistest lehtedest (milledest kehtivat teksti sisaldavaid säilitatakse vastavais nn. registreeritavate või nende moodsamais järeleulijais juba eri alade järgi süstematiseerituina), on iseküsimus. Igal juhul peaks, vähemasti üldaktide ulatuses, selliste lahtiste lehtede hankimine paberinoa abil nõnda võimalik olema, et RT number selle „lammutamise“ tõttu oma väärtusest midagi ei kaotaks. Kas tarvitseks loobuda kõigile artiklitele ühisest jooksvast numeratsioonist, võib olla vaieldav. Ent igal juhul tuleks see numeratsioon suruda teisele kohale uue suhtes, mis oleks koostatud nn. detšimaalklassifikatsiooni alusel.

Olgu muide vihjatud sellele, et asjatu oleks näha hiljuti ilmutama hakatud Seaduste Kogus RT ebasüsteemaatsuse probleemi lahendajat. Sest Seaduste Kogu sisaldab ju vaid seadusi, ja, teiseks, ta ise on ka tõepoolest mugavalt käsitsetav üksnes seni, kuni tema ettenähtavad täiendusvihikud on alles tulemata.

REIN ELIASER JR

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

ISAMAALIIDU KESKKOMITEE TÄISKOGU. Päev enne riigikogu kokkuastumist peeti Isamaaliidu Keskkomitee täiskogu koosolekut. Nagu tavaliselt koosnes sellegi koosoleku päevakord ainult kõnedest. Seekord kõnelesid välismin., peaminister ja Isamaaliidu esimees. Esimene neist rääkis üsna lühidalt välispoliitilisest olukorrast ühenduses Euroopas arenenud pingega ja selgitades Eesti erapooletust. Minister rõhutas aga, et meie erapooletust tunnustatakse ainult siis, kui selle taga seisab relv. Sellepärast seisku riigikaitse küsimused esiplaanil. Relvastuse täiendamiseks ja moderniseerimiseks peab leidma raha. Erapooletust peab valmis olema kaitsma. Lootustele ei saa midagi rajada. Peamin. K. Eenpalu ja esimees prof. J. Uluots arutlesid aga ideoloogiliste küsimuste ümber. K. Eenpalu arendas edasi oma mõtteid ühiseelulisest solidarismist, rahva ja rahvuse mõttest, liberalismist endisaegses ja uudses olukorrast, parlamenlikust ja demokraatlikust süsteemist jne. Viimases arvab K. Eenpalu ka rohkem tarvis minevat juhtimise printsiipi, nagu ta ühes järgmises sõnavõtus Isamaaliidu usaldusmeeste koosolekul rõhutas üldse juhtimise põhimõtte süvendamise vajadust. Tema kõnest Isamaaliidus selgus veel, et valitsus ei kavatsenud lähemas tulevikus asuda poliitilise organiseerumise-vabaduste andmise teele. Üldse ei soovita, et tekiks jälle poliitilisi erakondi. Nende kohta tarvitab peaminister arvustavaid sõnu, tuues oma väidete põhjenduseks näiteid minevikust. Peamin. ütles Isamaaliidul õiguse olevat nõuda, et teisitimõtlejad teda tema töö juures ei segaks, sest rahvas ootab Isamaaliidult tööd.

Prof. Uluotsa kõne oli rohkem teoreetilist laadi, milles püüti näidata sihte uueks rahvuslikuks ideoloogiaks. Üks ajakirjanikest hindas kõnet „ideoloogiliseks autarakiaks“.

RIIGIVOLIKOGU. Istungjärg algas riigikogu üldkoosolekuga. Päevakorras oli ainult üldkomisjoni valimine. Esimees ütles lühikese avasõna, milles ta rahvasaadikutele meelde tuletas nende kohtuniku osa seadusandjana. Juhtiva parlamendina, millest viimasel ajal kõnelema hakatud, peaks riigikogu end küll juhtida laskma, kuid siiski teatud põhimõtetest. Ja see oleks — seista teatud suurte ülesannete teenistuses.

Üldkoosoleku järele asusid kohe tööle komisjonid. Üldkomisjon võttis kaalumisele istungjärgu vaheajal välja antud dekreedid. Kõik tunnustati vastuvõetavaks, peale ühe, nimelt tööpõlgurite töölaagri dekree, mille suhtes alustatigi muutmise protsessi. Selleks andis põhjust ihunuhtluse paragrahv ja jaoskonnakohtuniku otsusele edasikaebamise võimaluse puudumine. Suurema huviga poliitilises ringkonnas oodatakse aga kaitseseisukorra pikendamise otsuse arutuse tulekut. Arvatakse, et sel puhul riigivolikogus järgneb sõnavõtte sisepoliitilisest olukorrast.

Riigivolikogu esimene koosolek algas valitsusliikmete vastamisega rahvasaadikute poolt esitatud küsimustele. Kodukorra järgi peab küsimus esitatama lakooniliselt. Sama lakoonilised on siis ka vastused.

Olgu siin veel toodud näitena üks küsimuse-kostmine:

A. P i i p küsis: Kas valitsusel on teada, et politseivõimud kohtadel (nagu Tartus), põhjendades poliitiliste koosolekute keeluga, ei anna luba avalike koosolekute pidamiseks, kus riigivolikogu liikmed võiksid oma valimisringkonnas kõnelda riigivolikogu tegevusest, ja mis mõtleb valitsus teha selleks, et riigivolikogu liikmetele ei tehtaks takistusi tutvustada oma valijatele riigivolikogu tööd avalikel koosolekudel?

Siseminister R. V e e r m a vastas: Rvkl. Piibu küsimus on pärit kevadest, mil ei

olnud võimalik vastata. Küsimuse peale nüüd vastates, pean tähendama, et meil ei ole teada niisuguseid juhtumeid, nagu paistab välja rvkl. Piibu küsimusest. Küll on aga üldiselt teada korranõudjatele, politseile, niisamuti on teada ka riigivolikogu liikmetele, et tuleb tegutseda praegu kehtivate seaduste ja määruste piirides. Nagu olen fähele pannud, on riigivolikogu liikmed suve ja sügise jooksul palju kõnelnud, ja teisi juhtumeid ei ole mul teada.

Vastustele läbirääkimisi ei järgne, nõnda määrab riigikogu kodukord.

Esimesel koosolekul esines veel välismin. K. Selfer pikema ülevaatega rahvusvahelisest olukorrast ja Eesti välispoliitilisest seisukorrast, milles ta uuesti käsitles erapooletuse küsimust, tunnistades selle meie sügavaks veendeks. Meie maad on ajaloos korduvalt vaadeldud kui läbikäiku või hüppelauda. Kuid need, kes siit on katsunud läbi minna, on ise hävinenud. Kohe pärast Vabadussõda rajas Eesti oma välispoliitika erapooletusele. Järgneval koosolekul võeti ministri ettekande kohta rohkesti sõna. Tulemusena kiideti valitsuse välispoliitika heaks. Läbirääkimiste käigus haarasid mõned sõnavõtjad ka sisepoliitilisi olusid, väljudes Lincolni põhimõttest, et hea välispoliitika aluseks on hea sisepoliitika. Iseäranis ulatuslikult käsitletud välispoliitilist seisukorda sisepoliitilisest lähtekohast prof. Tõnisson, nagu teavad julustada pealtkuulajad.

Peaaegu oleks aga juhtunud, et läbirääkimisi min. Selferi huvitava ettekande puhul poleks tulnudki. Ettepanek läbirääkimiste alustamiseks tuli väljastpoolt rahvarinde töögruppi. Nähtavasti selle tõttu võeti ettepanekut eelarvamusega ja poolt hääletasid ainult väljaspool rahvarinnet seisvate töögruppide liikmed. Poolt hääli saadi selle tagajärjel ainult 17, kuna aga töökorralduse seadus nõuab vähemalt 20 h. s. o. $\frac{1}{4}$ koosseisust. Pärast hääletust teafas aga minister, et valitsusel ei ole läbirääkimiste vastu midagi, võib-olla tuleks see asjale koguni k a s u k s. Hämmastus oli suur. Valitsuse soovi kohaselt peetigi siis läbirääkimisi.

MAJANDUSKOMITEE JA A/S. „KESKKASSA“. Nende ellukutsumine on vab. valitsuse poolt põhimõttelikult otsustatud. Majanduskomitee tähtsust kriipsutab alla ka see asjaolu, et tema eesistujaks on määratud peaminister ja liikmeteks teiste hulgas ka tähtsamate ministeeriumide juhid. Majanduskomitee tahab siiski jääda ainult suunanäitajaks, kuna praktiliste küsimuste otsustamine oleks endiselt majandusministri kätes. Majanduskomitee peamiseks ülesandeks oleks puhtriiklike ettevõtete kui ka nende ettevõtete, mille põhikapitalist 50 prots. ja enam kuulub riigile, tegevuse suunamine ja ühtlustamine. Ühtlasi oleks majanduskomitee ka valitsuse otseseks kontrolliks nende ettevõtete üle. Jääb veel ainult lahendada küsimus, kuidas ka p a r l a m e n t, r a h v a e s i n d u s, saaks teostada oma otsest kontrolli nende poolriiklike ettevõtete üle, milliseid nüüd terve rida tegutsemas ja kuhu riik investeerinud mitukümmend miljonit krooni.

A/s „Keskkassa“ oli algul plaanisetud võrdlemisi suureulatuslike funktsioonidega, midagi keskpanga taolist. Hiljem aga võeti projekt revideerimisele ja „Keskkassast“ saab riiklike ja poolriiklike ettevõtete rahaasjade ajaja. Ka „Keskkassa“ tegevus kuulub suunamisele uue majanduskomitee poolt.

AJAKIRJANDUS. Sellel rindel pole sisulises mõttes olnud erilisi muudatusi. Kõik läheb vanu radasid, nagu need viimastel aastatel välja kujunenud. Peaministri kõnest Isamaaliidu keskkomitees sai laiemale avalikkusele teatavaks, et võimude poolt on suletud üks ajaleht. Sulgemise põhjusena nimetas peaminister, et see leht kirjutanud mingist natsismi- ja kommunismi-hädaohust Eestis, millega tekitanud põhjendamatu ärevust. Selgituseks olgu siia juurde lisatud, et suletud leht oli „Rahva Sõna“. Toimetaja E. Joonas, end. sotsialistide partei aktiivsem tegelane, viibib praegu Aegviidus. „R. S.“ saatuse puhul meenutatagu, et see leht aegajalt oma veergudel võis lubada mõtteavaldusi ja seisukohavõtte, mida teiste lehtede veergudel ammu enam pole nähtud. Sisepoliitiliste nähete kõrval atakeeris see leht eriti föölskonda ja mõningaid selle juhtivaid tegelasi.

Muudatus ajalehtede ilmumisasjas, mille tagajärjel nüüd kõik eesti päevalehed on saanud hommiklehtedeks, ei tulnud asjale lähemal seisjaile ootamatusena. Küsimust kaaluti juba tänavu kevadest saadik. Väljaandjad taotlesid muudatust selle põhjendusega, et hommikul ilmumisega jõuab leht lugejatele üle riigi aegsasti kätte ja et tiraaži realiseerimiseks jääb sellega rohkem aega. Ajakirjanikud seisid muudatuse vastu, kuna see neile paratamatult toob kaela kurnava ööitöö. Meie ajalehtede toimetuste koosseisud on selleks liialt väikesed, et korraldada toimetustööd mitme vahetusega. Teistes riikides, kus hommiklehed pole harulduseks, on toimetused sagedasti mitu korda suuremad, rääkimata tasutaingimustest. Ajakirjanike liidu juhatus astus ka mõningaid samme muudatuse vältimiseks, kuid väljaandjad viisid oma tahtmise läbi.

OSKAR MÄND

VÄLISPOLIITILISI MÄRKMEID

ÜLDISELT. Uus maailmasõda on sedakorda välditud Müncheni kokkuleppe kaudu 28. sept. s. a. nelja riigimehe (Hitler, Chamberlain, Mussolini, Daladier) vahel.

Selle rahu hinnaks oli Tšehhoslovakkia territooriumist teatud maa-alade (Sudeetide-sakslaste) loovutamine Saksamaale ja Poolale (Tešin), mis nüüd ka juba teostatud, ning Ungarile, kellega aga läbirääkimised veel käimas.

Ühenduses sellega toimus Euroopa poliitiliste jõudude ja tasakaalu ümberhinnang Saksamaa juhtiva osa tõusuga ja Prantsusmaa osatähtsuse kaotusega, kuna viimase diplomaatiline kaitse-süsteem on Kesk-Euroopas nõrgenenud.

RAHVASTELIIDU Täiskogu toimus jooksvate küsimuste arutuse tähe all rusetud meeleolus. Tema tähtsamaks tulemuseks on pakti art. 16 ettenähtud sanktsioonide fakultatiivseks tunnustamine 26 riigi poolt, ühes arvatud Eesti ja t. Balti riigid, mille Täiskogu võttis teatavaks.

Poliitiline jõudude suhete ümberhinnang Euroopas jätkub, mille silmapaistvamaks väljenduseks on Tšehhoslovakkia kui ka Kagu-Euroopa riikide poliitika ümberorienteerumine Berliinile.

Versailles' leping on läinud ajalukku oma poliitilises ja sõjalises osas. Ühenduses sellega õitseb relvastuse rekordiline tugevdamine ja rahvuspoliitiliste sihtide taotlus.

ÜKSIKPROBLEEMID. Hispaania kodusõda jätkub ja pole näha selle peatset lõppu ühe poole võidukuse lähendusel. Selle asemel kõneldakse Hispaania rahu jaluleseadmisest kahe uue riigi tunnustamise alusel. Kuid seegi väljavaade on vaid üks paljudest kavadest.

KAUG-IDAS Jaapani on saavutanud suure võidu Hiina rahvuslaste üle Kantoni äravõitmise. Kas see viib aga peatse relvastatud kokkupõrke likvideerimisele, pole selge.

EESTI. Kogu läinud pinevuse ajal Eesti taotles imekspanuväärset vajalikku külma verd. Rahvasteliidu suhtes asus Eesti sanktsioonide fakultatiivsuse põhimõttele.

Optimist

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

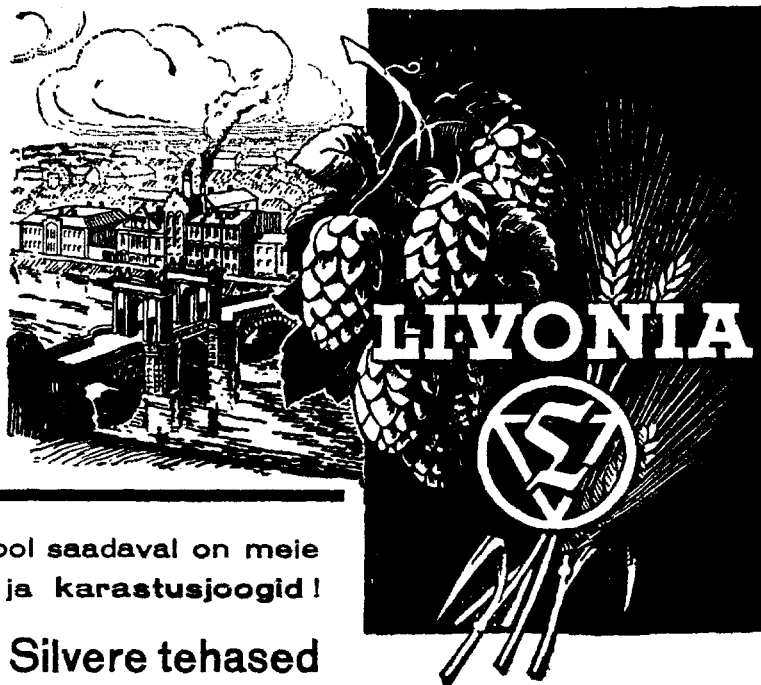
Toimetuse: **Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Piip,**
tegev- ja vastutav toimetaja **Jaan Ots.**

Toimetuse kõnetunnid kella 11—12 äripäevil.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 13-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 30. okt. 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

Igal pool saadaval on meie
õlled ja karastusjoogid!

Ants Silvere tehased

RESERVEERITUD

21/21703/1086

Jaan Tõnissoni 70-daks sünnipäevaks

I L M U B K O G U T E O S

Jaan Tõnisson töös ja võitluses

Sisaldab 600 lk. ja üle 100 pildi

osa värvtrükkis ja kriitvahvilitel. Peale selle Jaan Tõnissoni sugukonna-tabel, karikatuure j. m.

Toimetus: Prof. H. Kruus, prof. J. Köpp, J. Roos, prof. P. Tarvel, Fr. Tuglas, A. Tõllassepp ja A. Põld.

SISALDAB ARTIKLEID: J. Roos — J. Tõnissoni elukäik. Prof. P. Tarvel — J. Tõnissoni rahvuspoliitiline tegevus. Prof. J. Köpp — J. Tõnissoni kultuurpoliitiline tegevus. Mag. K. Kongo — J. Tõnissoni majanduspoliitiline tegevus. Toimetaja O. Mänd — J. Tõnissoni Eesti riigipoliitiline tegevus. Prof. H. Kruus — J. Tõnissoni ligi- ja kaugvaates.

Huvitavaid väljavõtteid J. Tõnissoni päevikust.

Peale selle 80 memuaarilist kirjutist silmapaistvalt riigi- ja kultuuritegelasilt ning huvitavaid kirjutisi oma kokkupuudetest Jaan Tõnissoniga 12 välismaa riigitegelaselt ning teadlaselt.

Teos ilmub käesoleva aasta detsembris.

ETTETELLIMISTINGIMUSED: kuni 1. detsembrini s. a. brošeeritud — kr. 6.— kalingurkõites — kr. 9.—, poolnahkkõites — kr. 10.—, alates 1. detsembrist s. a. brošeeritud — kr. 8.— (raamatu kaanehind), kalingurkõites — kr. 11.—, poolnahkkõites — kr. 12.—.

Eriväljaanne, nummerdatud, J. Tõnissoni autogrammiga varustatud ja luksustlikult köidetud, mida omandada saab ainult ettetellimisel, maksab 50 kr.

TELLIDA SAAB oise talluselt, või makstes raha jooksvale arvele Tallinna Linnapanga arvele nr. 21446, Tartu Linnapanka arvele nr. 7660 või postil jooksvale arvele nr. 2429, Koguteose „Jaan Tõnisson“ nimele. Ettetellimisi võtavad vastu järgmised raamatukauplused: Tallinnas: „Päevaleht“ ja „Rahvaülikool“, Tartus: „Akadeemiline Kooperatiiv“, „Noor-Eesti Kirjastus“, E. K. U. „Postimees“ ja paremad raamatukauplused üle terve kodumaa.

TALITUSE ADDRESS: Ülikooli 15—3, Tartus, telef. 13-49, avatud kella 10—2-ni ja 4—6-ni.

● *Kasutage soodsat ettetellimisvõimalust* ●